

79.

1896 okt. 17

*A Szlovák Nemzeti Párt központi választási bizottságának nyilatkozata az 1896. évi választások alkalmából*¹

Nár. Nov., 1896. okt. 19. 235. sz.²

A Szlovák Nemzeti Párt első ízben 1884. június 1-én, másodízben 1892. január 2-án úgy döntött, illetve ünnepélyesen kinyilatkoztatta, hogy az országgyűlési választásokon sem aktív, sem passzív módon nem vesz részt. Ezt a döntést olyan erőteljes, reális bizonyítékokkal alátámasztott okokkal indokolta, hogy ez a politikai eljárása az egész szlovák nemzet helyeslésével találkozott.

Jelenleg is a királyi leirattal 1896. november 23-ára összehívott új országgyűlés választásainak küszöbén állunk.

Sajnos, kénytelenek vagyunk az ország és nemzet színe előtt megállapítani, hogy választási passzivitásunk indokai és érvei ma is éppúgy fenn állanak, mint húsz évvel ezelőtt, sőt azóta újak is járultak hozzájuk, amelyek nem kevésbé erőteljesen reálisak és igazoltak.

A Szlovák Nemzeti Párt ezennel tehát ünnepélyesen és visszavonhatatlanul leszögezi, hogy *mint párt* választási programmal nem lép fel, jelölteket nem állít, sem pedig a választásokon részt nem vesz.

Tekintve a jelenlegi, minden eddig felvonult parlamenti pártnál kizárólag és abszolút módon uralkodó sovíniszta áramlatot, és tekintve azt, hogy a kormány és minden alárendelt szerv és hivatal erőszakkal is a sok nyelvű Szent István-i állam új egynyelvű magyar állammá való átalakításának álomképét kergeti – a Szlovák Nemzeti Pártot a civilizált világban eddig még nem ismert interdiktum alá helyezték.

A kormánypárt valamennyi, más ellenzéki párt ellen felhasznált választási mesterkedése a Szlovák Nemzeti Párttal szemben az atrocitás, durvaság és kíméletlenség jellegét ölti fel, amelyet máshol csak a jogtipró módon idegen területre betörő gyilkos külellességgel szemben szoktak alkalmazni.

A párt gyűléseit betiltják vagy szétkergetik, a tagokat vagy a párt remélhető híveit kihagyják a választói névjegyzékből, az esetleges felszólalásokat elvetik, a községi előljáróságokat felülről hivatalosan leterrorizálják, *parancsokat osztanak nekik a politikai jogok területén* – az egyes magánszemélyeket üldözik, még a magánérdekeik területén is, például iparigazolványok, italmérségi engedélyek megvonásával, egész hivatali, pénzügyi és bírói hatalmukat a Szlovák Pártnak, választó jogosult tagjainak és teljes jogú állampolgárainak megrövidítésére, meggyengítésére és teljes tönkretételére használják fel.

Ha a választási előkészületek mindeme, csak futólag és hiányosan felsorolt jogsértései és törvénysértései ellenére a Szlovák Nemzeti Párt mégis megállja a helyét, az erőszak végső eszközét magánál a választási aktusnál alkalmazzák; s ha a választási elnökség nyilvánvalóan sérelmes eljárása sem segít, szabad utat engednek a csendőröknek, a katonaságnak, szóval a nyers fegyveres erőnek, ha kell, szuronnal vagy puskagolyóval.

¹ A Szlovák Nemzeti Párt választási felhívása közvetlen folytatása az évtizedek óta folytatott, a néptől elzárkózó, erőtlén túrócszentmártoni passzivista politikának. Miközben azonban a túrócszentmártoni „centrum” az elzárkózás politikáját folytatja, a párt klerikális *jobbszárnya* készséggel részt vesz a néppárt helyi agitációiban. – Ez idő tájt már az amerikai szlovák propaganda is kezdi éreztetni hatását a szlovák megyékben. A Rendeleték Tára ez év június 12-én kitiltó rendelkezést közöl a Pittsburgban *Rovnianek* P. V. és *Wagner* J. A. szerkesztésében megjelent és a kormány nemzetiségi politikáját élesen bíráló „*Národni Kalendar*” ügyében. (Vö. A m. kir. belügyminister 1896. évi 53.011 sz. körrendelete valamennyi törvényhatósághoz a *Národny Kalendar 1896*” cz. nyomtatvány elkobzása tárgyában, *Rend. Tára*, 1896, I. 1.243. l.)

² A közlemény eredeti címe: *Osvedčenie*. – Nyilatkozat.

Mindaz, amit mostanáig elkövettek a Szlovák Nemzeti Párt ellen, minden gondolkodó emberben azt az erős meggyőződést kell, hogy ébressze, hogy a pártot tulajdonképpen választani sem engedik, hogy választások útján akarátának semmi körülmények között kifejezést nem adhat, és hogy vele szemben mindent büntetlenül szabad elkövetni, kezdve a választási terroron és kiéheztetésen a választás helyén, egészen ártatlan híveink mészárlásáig szuronyokkal és golyókkal.

A Szlovák Nemzeti Párttal szemben a kormánypárt nem a jog és belső béke álláspontjára helyezkedett, hanem a hatalom és a katonai karhatalom eszközeinek álláspontjára. A választási porond, amelyen a Szlovák Nemzeti Párt fellép, nem a polgárjog területe többé, amelyen békés eszközökkel nemes küzdelem folyik egyenjogú felek között polgártársak és testvérek között, akik egymástól csak politikai meggyőződésükben különböznek, hanem harctérre változik, amelyen az egyik fél kezében van az egész közigazgatási, polgárjogi és katonai karhatalom – a másik fél pedig üres kézzel és csupasz mellel áll vele szemben. És mindenekfelett, ez utóbbiak feje felett ott függ mint megmáshíthatatlan ítélet: csak azért sem! még hogyha óriási többségetek volna is, sőt még ha életeteket áldoznátok is az egyenlőtlen harcban! Nektek választói jogot csak úgy „vakulj magyar” módon adtunk, de *a magatok emberei közül választanotok* nem szabad – ezt hatalmi erővel is lehetetlenné tesszük.

És, ami a valódi hazafinak mélységesen fáj, ez az, hogy minden, a Szlovák Nemzeti Párt ellen elkövetett sérelem a tételes törvényeknek, az emberiség törvényeinek és a polgári méltányosságnak durva megsértése hallgatóságos vagy akár nyílt, a kormányt felbátorító helyesléssel találkozik az összes jelenlegi parlamenti pártoknál, az egész úgynevezett „közvéleménynél” és az összes, a Magyar Korona területén megjelenő sajtóorgánumoknál is.

Mivelhogy ezt az álláspontot nem tekintjük normális állapotnak, a viszonyokat, amelyek mindezt lehetővé teszik, nem tekintjük a jogállapot viszonyainak, az országot pedig, amely egész nemzettesteket kizár abból a lehetőségből, hogy képviselőiket az országgyűlésbe megválaszthassák, nem tekintjük konszolidált államnak,

minthogy a Szlovák Nemzeti Párt passzivitásának kétszer is megismételt ünnepélyes kinyilatkoztatása nem vált kárára nemzetünknek,

minthogy, mindenekfelett *a magyarországi és erdélyi szlovák, szerb és román nemzeti pártok egyesülési programja* szerint amelyet közösen kinyilatkoztattak és ünnepélyesen proklamáltak Budapest székesfővárosában 1895. évi augusztus 10-én, nevezetesen a VIII. pont szerint: „Ilyen helyzetben, mikor a választások szent joga illuzóriussá válik, *a szlovákok, szerbek és románok mint politikai pártok kénytelenek egyelőre tartózkodni a parlamenti választásoktól*” – mi is ezt mondjuk, tekintettel arra, hogy ezzel a programmal jogérvényesen leköteleztük magunkat a velünk szolidárisan egyesült szerb és román nemzetnek,

és minthogy ezek a velünk szolidárisan és elválaszthatatlanul egyesült nemzetek most is híven tartják magukat a három nemzeti párt egyesülési programjának VIII-ik pontjához:

a Szlovák Nemzeti Párt kimondja, hogy az 1896. évi november 23-ra kiírt parlamenti választásokon semmilyen formában részt nem vesz.

Mivel azonban egyes választókerületekben olyan helyzetek és körülmények adódhatnak, amelyek következtében a Szlovák Nemzeti Párt egyes tagjai jobbnak tartják cselekvőleg részt venni a választási küzdelemben, és akár jelölti, akár választói minőségben küzdeni a hivatalos kormányliberalizmus ellen, ebben mi, részünkről, szabadkezet adunk nekik.

Hazánk szörnyű állapotait nemcsak a nem magyar nemzetiségek ismerték fel, hanem magának a magyar nemzetnek a kebelében is akadtak nemesszívú férfiak, akik elborzadtak az ál-liberalizmus tombolásától, és aggodalommal telve néztek körül, hogy valami orvoslást találjanak ez ellen a romboló betegség ellen. Ők ezt az orvosságot a korrupciótól még meg nem rontott elemek, vallásosán érző tömegek és független férfiak összetömörítésében látták, és megalapították az új „Néppártot”.

Tekintettel arra, hogy az új Néppárt célul tűzte ki, hogy harcolni fog a kártékony ál-liberalizmus ellen, amely a lelkiismereti szabadságot és Magyarország nemzeteinek és a magyar államnak a keresztény jellegét veszélyezteti – az ellen a liberalizmus ellen, amelynek uralma alatt nemcsak hogy pusztulás vár a mi egyházainkra és a keresztény vallásra általában, a közérkölciség nívója süllyed, és terjed a vallási közömbösség, sőt, mit több, az ateista-materialista irányzat is –, de amely alatt a mi szlovák nemzetiségünk is gyógyíthatatlan sebeket szenvedett el, és amelynél semmiféle jogorvoslatot, de még tisztességes bánásmódot és könnyorületességet sem talált,

továbbá, tekintettel arra, hogy a Néppárt általános programjának 13-ik pontjában célul tűzte ki az 1868. évi, a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló törvénycikk 44-ik §-ának életbeléptetését, és igazságos akar lenni a nem magyar nemzetiségek minden jogosult és méltányos követelésével szemben:

ajánljuk ezt a, hozzánk lélekben legközelebb álló pártot a Szlovák Nemzeti Párt minden tagjának és általában minden szlováknak, és felhívjuk őket, hogy ezt a pártot a legkiadósabban támogassák, és szavazataikat adják azokra a jelöltekre, akik a Néppárt programjával lépnek fel.

A Szlovák Nemzeti Párt, híven saját nemzeti programjához, Istenben vetett erős bizalommal és a dicsőséges jövő töretlen reményével várja nemzete mielőbbi megváltását!

Túrócszentmárton, 1896. október 17-én.

80.

„Zöldszász” nyilatkozatok az 1896. okt. 22-i szebeni szász választói gyűléssel és a barcasági jelöltekkel szembeni passzivitás tárgyában¹

A

1896 okt. 21

„Zöldszász” nyilatkozat az 1896. okt. 22-i szebeni szász választói gyűlés előtt²

Kronst. Ztg., 1896, 244. sz.

A szász* Néppárt alulírott országgyűlési választói és tagjai a szász gyűlésre kibocsátott meghívó fogalmazása következtében, amelyet a nagyszebeni, brassói, segesvári, medgyesi, besztercei, szászsebesi, szászvárosi, grossauai, nagydisznódi, újegyházi, nagysinki, agnetheli, kőhalmi, weidenbachi és honigbergi választókerületeknek a szász népi program alapján álló országgyűlési választóihoz intéztek felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül, kényszerítve érzik magukat a következő nyilatkozat megtételére:

¹ 1896 folyamán már élesen megmutatkozik a két szász frakció közötti ellentét, amely a szász néppárton belül nyílt szakadásra vezet. A „zöldek” (vezetőik: Korodi Lutz, a későbbi nemzetiségi képviselő és dr. Lurtz Károly szebeni banktisztviselő, majd igazgató voltak) támadják a hivatalos szász politika (Wolff-csoport) opportunistá módzereit, ismételten követelik a szász képviselők kilépését a kormánypartból, és az 1895 óta halogatott „Sachsentag” (szász nemzeti gyűlés) összehívását. Bánffy, de épp úgy a „feketeszászok” hallani sem akartak erről. Előbbi azért nem, mert a Szásznap ellenzéki többsége nyilvánvalóan megszavazta volna a szász képviselők kilépését a kormánypartból. Utóbbiak, mert a szász nemzeti gyűlés elítélő határozata leleplezte volna a „feketeszászok” kompromisszumos politikáját. Így egyeztek meg a szövetségesek (Bánffy és Wolffék) az 1896. október 22-ére összehívott szebeni szász választói gyűlésben, és annak határozataiban, amelyek néhány szervezeti módosítással megerősítik az 1890. évi szász népi programot, és kimondják, hogy a „Szászgyűlést” ezentúl nem ötévenként kell összehívni, hanem ha legalább 5 választókerület az összehívás mellett dönt. A „zöldszászok” a közölt nyilatkozatban (A) tiltakoztak a szebeni szász választói gyűlés ellen, és hasonló szellemű tiltakozó nyilatkozatban szólították passzi-

Megfontolva azt, hogy a legutóbbi szász gyűlés által kijelölt központi választmánynak nem állt jogában ilyen, a szász gyűlés lényegét teljesen megmásító meghívót kiadni – megfontolva, hogy a kiadott meghívó, szászokat kizárva (65 községet) és nem szászokat bevéve, valamennyi Magyarországon lakó nemzetiség elidegeníthetetlen jogát arra, hogy politikai programját nemzeti és vallási alapra helyezze, reánk, szászokra vonatkozólag feladja, és bennünket ezáltal pusztán gazdasági pártnak bélyegez nemzeti és vallási jelleg nélkül, és ezzel teret enged népünk önálló nemzeti létére minden tekintetben a legveszedelmesebb következményeknek,

a szász néppárt alulírott tagjai kijelentik, hogy az 1890. évi szász népi programból kifolyólag nem ismerhetik el a szász népnek más képviselőjét, mint amelyet ott megállapítottak, s amely valamennyi és kizárólag csak szász országgyűlési választóból áll; ennek következtében ezen a folyó évi október 22-i választói gyűlésen, ha azt valóban meg is tartanák, nem vesznek részt, és eltökélt szándékuk, hogy mint eddig is, ragaszkodnak az 1890. évi népi programhoz és annak változatlan végrehajtásához.

ifj. Albrich Károly, dr. Schullerus A[dolf], dr. Fuss Fr., Wittstock Oszkár, Hanner Rudolf. Kopony Vilmos, Phleps Róbert, Buchholzer Ernő, ifj. Kast István, Siller W., ifj. Göbbel Károly, Rheindt Fr., Seraphin G. A., dr. Scheiner A., Willesch Gusztáv stb.

B

1896 okt. 31

„Zöldszász” felhívás a barcasági kormánypárti felölíekkel szembeni passzivitás ügyében¹

Kronst. Ztg., 1896, 253. sz.

A Barcaságban legközelebb végbemenő országgyűlési választások alkalmával három szász származású férfiú, és pedig Brassóban Hintz E. és Schnell K. és Weidenbachban Dr. Schmidt K., Honigbergben pedig egy magyar: Gróf Bethlen András fognak fellépni mint a kormánypárt jelöltjei.

Gróf Bethlen A. nem áll az 1890. évi szász népi program alapján.

A másik három szász jelölt pedig félig a kormányprogram alapján áll, amelyik minket legközelebb a közigazgatás államosításával és szász iskoláügyek elleni támadásokkal fenyeget, félig pedig annak a hamisan „szász népi programnak” nevezett választási egyezségnek (kompromisszumnak) talaján áll, amelyet Bánffy erőszakossága és a szász nép egykori vezetőinek és Bánffy jelenlegi szász bizalmi embereinek gerinctelen engedékenysége az 1896. október 22-i nagyszebeni nemzetközi választógyűlésen kényszerített rá a szász népre. A szász származású

vításra a barcasági szász választókat az itteni kormányjelöltekkel szemben (B). A szebeni szász frakció harcával érdekes cikkben foglalkozik a függetlenségi sajtó. (*Nemzetiségi akciók*, E., 1896. okt. 18. 287. sz.) A közlemény kitér az 1896. okt. 14-i szebeni román bizalmas értekezletre is, amelyet mint a „Tribunát fenntartó Tipográfia nyomdai társaság” részvényesei tartottak meg a román nemzeti párt vezetői. A beszámoló szerint „Az értekezlet abban állapodott meg, hogy a múlt alkalmakkor követett eljárásához híven, elrendeli a román ajkú választóknak, hogy kerületenként válasszanak 2–2 megbízottat, s azokat küldjék el képviselőik gyanánt a Szebenben e hó 24-én tartandó nemzeti konferenciára. Az értekezleten... kimondták, hogy nem találják célszerűnek a mostani választásokba aktíve beleavatkozni. Ha összeül a nemzeti konferencia, azon is a passzivitást fogják kimondani, mert az akció legelső feltételének a jelenlegi választási törvény módosítását tartják”.

² A közlemény eredeti címe: *Erklärung*. – Nyilatkozat.

* A szász magától értetődően azonos jelentésű a szásnémettel. A szerk. (*Az irat jegyzete*).

¹ A közlemény eredeti címe: *An unsere Gesinnungsgenossen aus Stadt und Land!* – Városi és vidéki elvbarátainkhoz!

képviselők továbbá ennek a pártnak is a jelöltjei, amely nyilatkozataiban Brassót magyar városnak hirdeti.

Mivel ezek a jelöltek következőképp – mert senki sem szolgálhat két urat – nem óvhatják meg sértetlenül a szász érdekeket; mivel továbbá Bánffy-t követve, a szász érdekekért, még ha akarnák sem harcolhatnának; mivel továbbá mint a kormánypárt tagjai kötött menetlevéllel vonulnak be az országgyűlésre; mivel végül ők mint szász jelöltek annyival kevésbé szolgálnak rá a bizalomra, mert az 1896. október 22-i Bánffy-féle ún. „szász népi programot” vallják, és ezzel népünk elidegeníthetetlen jogát, hogy nemzeti alapon tömörülhessen, harc nélkül feladták; mivel végül nem valamely szász választógyűlés, hanem a Bánffy-program hívei állították őket mint jelölteket – nem lehetünk ezen férfiak iránt semmi bizalommal.

Tekintve a szörnyű nyomást, amelyet Bánffy eszközei a választásoknál mindenütt gyakorolnak, és tekintve azt a tény, hogy Bánffynak a magyarokkal egyesült szász hívei elleni választási harc jelenleg kilátástalan, ez alkalommal el kell tekintetnünk saját jelöltek állításától.

Egyidejűleg azonban kijelentjük, hogy mi a fent nevezett jelölteket szász-nemzeti harcosként el nem ismerhetjük; tehát áthárítjuk rájuk és választóikra a felelősséget mindazért a bajért, amelyet magatartásuk szász népünkre zúdít, és tiltakozunk jelöltségük és megválasztásuk ellen, tiltakozunk továbbá az ellen, hogy ők, mint a szabadelvű magyar-szász párt emberei, a szász nép nevében annak jogait feladják, és tiltakozásunkat azáltal juttatjuk kifejezésre, hogy a választástól távolmaradunk.

Ezért, városi és vidéki szász férfiak, tartózkodjatok a választástól és távolmaradástokkal nyilvánítsátok ki határozott rosszalástokat a mandátumotokra pályázó kormánypártiak szász-ellenes jelöltségével és választásával szemben.

81.

1896 nov. 11

Honvédelmi miniszteri rendelet „a nem magyar nemzetiségű állításkötelesek neveinek írásmódja tárgyában”¹

Rend. Tára, 1896, II. 543–45. l.

Ismételten zavarokra s ennek folytán panaszokra adott alkalmat azon körülmény, hogy különösen a vegyes ajkú lakossággal bíró törvényhatóságoknak tisztviselői a nem magyar nemzetiségű állításkötelesek neveinek, főleg pedig a kereszt- (utó-) neveknek használásánál nem járnak el egyöntetűen, mert míg némelyek az ily idegen hangzású keresztneveket az illetők anyanyelvén írják, addig mások ezeket a neveket magyarra fordítják, a mely alkalommal nem ritkán téves fordítások is eszközöltetnek, sőt egyes járási tisztviselők a vezetékneveket is nem eredeti írásmódjuk, hanem hangzásuk után magyarosan írják le.

Egyöntetű eljárás céljából ezennel elrendelem, hogy a nem magyarajkú állításkötelesek kereszt- (utó-) nevei ezentúl nem az illető nemzetiségek anyanyelvén, hanem mindenkor és kizárólag magyarul mint az állam hivatalos nyelvén jegyeztessenek be, megengedvén, hogy oly esetekben, a mikor a nemzetiségi kereszt- (utó-) nevek a megfelelő magyar nevektől nagyon eltérnének (pl. Dragutin = Károly, Koszta = Szilárd, Dobroszláv = Bonifác stb.), az illetőknek idegen nyelven használatos keresztnevei zárjelben szintén feltüntessenek.

¹ A rendelet teljes címe: *A m. kir. honvédelmi miniszter 1896. évi 65.788. számú körrendelete valamennyi törvényhatóság közönségéhez, a nem magyar nemzetiségű állításkötelesek neveinek írásmódja tárgyában.*

Valószínűnek tartom, hogy a vegyes és nem magyar ajkú vidékeken működő járási tisztviselők az ott dívó idegen keresztnevek magyar fordításait ismerik, s hogy ennek folytán a fordítások eszközzésére segédkönyvre nem szorulnak; a mennyiben azonban mégis annak szükségessége állana elő, hogy egyes járási tisztviselőknek, megfelelő gyakorlat vagy nyelvismeret hiányában, a fordítások szabatosága szempontjából segédeszközzel kellene gondoskodniuk, e célból azon füzet lesz hivatalos használatra beszerzendő, a mely a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium megbízásából a magyar tudományos akadémia I. osztálya részéről kiküldött bizottság által szerkesztetett és az 1893. évben „Nem magyar keresztnevek jegyzéke” cím alatt, a magyar tudományos akadémia könyvkiadó hivatala által kiadott. (Lásd közölve a Magy. Rend. Tárában, 1885. évf. II. 1398. l.)

A családi (vezeték-) nevek írásmódja tekintetében pedig elrendelem, hogy azok mindenkor úgy írandók, miként az anyakönyvekben, illetőleg az ezek alapján összeállított községi összeírásokban feljegyezve találhatók, e tekintetben tehát semminemű önkényes elferdítésnek vagy hangzás utáni írásmódnak helye nincs.

A kereszt- és vezetékneveknek fentiek szerint megállapított írásmódja az állítási és védkötelezettség körül felmerülő összes tárgyalásoknál, valamint személyi okmányok, igazolványok kiállításánál, jegyzőkönyvek felvételénél stb. szintén irányadó lesz, és különösen a jövő 1897-ik évre nézve az első korosztályt képező, s az 1876-ik évben született állításkötelesekre vonatkozólag megszerkesztendő állítási lajstromok már szorosan a most megállapított írásmód szemmel tartásával készítendők el.

Felhívom tehát a törvényhatóságot, hogy jelen rendeletemet a járási tisztviselőkkel, és azok útján a községi elöljáróságokkal azonnal közölje.

Végül megjegyzem, hogy jelen körrendeletem a védtörvény végrehajtási utasítás (Lásd: Magy. Rend. Tára, 1885. évf. 1278. 1.) II. Része 24. §-ánál és a 36. §-ának 4. pontjánál előjegyzendő.

Budapest, 1896. évi november hó 11-én.

A minister helyett:
Gromon² s. k.
államtitkár.

82.

1896 dec. 2

*Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter bejelentése a minisztertanácsban a gör. kat. egyházak részére engedélyezett állami segély felosztása tárgyában*¹

MT 1896: XLIII/12

A vallás- és közoktatásügyi minister úr előadta, hogy az állami költségvetésben a gör. kath. egyház részére 99.000 ft van felvéve, mely összegből a gyulafejevárvár-fogarasi egyházmegye 18.000 ft, a szamosújvári 6800 ft, a lugosi pedig 4000 ft évi segélyt nyert az alsó papság anyagi helyzetének javítására.

A kiosztás módja előbb az volt, hogy az említett összegek az illető érseknek és püspököknek utalványoztattak ki, és ezek azokat tetszés szerint osztották szét és utólagosan a nyugtatóványok beküldésével számolták el.

² *Gromon* Dezső báró (1838–1912), szabadelvűpárti politikus. 1875–80 között Bács-Bodrog vm., Zombor és Szabadka főispánja. 1884–1905 között honvédelmi államtitkár.

¹ A segélyügyek fenti megszorítása a román gör. kat. alsópapságnak a nemzetiségi mozgalom által addig nem befolyásolt részét is a „passzivisták” felé fordította. A szűk látókörű magyar ellenzéki sajtó ugyanakkor a román nemzetiségi mozgalom vereségeként könyvelte el a minisztertanácsi határozatot. (*L. A román nemzetiségi törekvések újabb veresége E.*, 1897, 68. sz.)

Felmerülő panaszok folytán nagyobb figyelem fordított az utólagosan felküldött nyugtatóványokra, és így derült ki, hogy a püspökök, különösen a gyulafejevárvár-fogarasi érsek, illetve az azok befolyása alatt álló szentszékek a hazafiság kellékére nincsenek tekintettel, sőt gyak-

rabban a nemzetiségi mozgalmakban részes alsó papság a hazafias elem rovására előnyökben részesült.

Ennek folytán a miniszterelnök úrral egyetértve a segély kiosztás módja megváltoztatott, amennyiben a segélynek egész összegben való kiutalványozása megszüntetett, s az illető egyházfők felhívták, hogy a segélyezendők névsorát előzetesen mutassák be s az adandó egyes segélyek összegét hozzák javaslatba. A segélyezendők névsorát s az egyes segélyösszegeket a miniszter fogná meghatározni.

Eleinte a névsor beküldését mindahárom említett egyházmegye megtagadta, utóbb azonban a lugosi beküldötte s a szamosújvári is annak legközelebbi beküldését kilátásba helyezte; csupán a gyulafejérvár-fogarasi érsek ragaszkodik még korábbi álláspontjához és az erre vonatkozó felterjesztése telve van ferdítésekkel, sértegetésekkel és gyanúsításokkal.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr szükségesnek tartotta ez ügyet a ministertanács tudomására hozni, kérve annak hozzájárulását a tervezett intézkedés fenntartásához.

A ministertanács a segély kiosztás tervezett módját maga részéről is helyesnek találván, azt fenntartandónak határozta.

83.

Képviselőházi vita a néppárt nemzetiségi politikájáról az 1897. évi költségvetés tárgyalásakor¹

A

1897 jan. 19

Pap² Géza felszólalása a költségvetési vitában a néppárt nemzetiségi politikájáról

Képv. Napló, 1896–1901, II. 161–162. l.

T. képviselőház! A lefolyt költségvetési vita folyamán a nemzeti párt kivételével minden egyes párt részéről történtek felszólalások, és minden egyes párthoz tartozók igyekeztek megokolni álláspontjukat. Igaz, egyesek túlterjengően, nem álláspontjuk igazolásával, hanem a

¹ Az 1896. évi választásokon a kormányzat kirívó eszközökkel akadályozta meg a Szlovák Nemzeti Párt jobbszárnya által támogatott demagóg „Néppárt” érvényesülését a szlovák többségű választókerületekben. A néppárt itteni kudarcának fenti körülményen kívül más oka is volt. Mindenek előtt az, hogy a néppárti program nemzetiségpolitikai szövegei és a néppárti politikusok nyilatkozatai közötti ellentmondást a nemzetiségi választók is felismerték. Hasztalan támogatták az ekkor Háromszécsen plébánoskodó *Hlinka* András vezetésével a Szlovák Nemzeti Párt jobboldali elemei, sőt több „mártoni” szlovák politikus is (mint: *Mudroň, Dula, Pietor*) a néppártiakat, a szlovák választók bizalmát ez az együttes propaganda sem tudta megnyerni. Az 1896. évi választási vereség egyébként a Szlovák Nemzeti Párt évtizedes passzív politikájának teljes csődjét bizonyította. A néppárti szlovák szervezkedés erőtlenségére az is jellemző, hogy a kormány választási önkényével szembeni ellenállásnak csak szórványos nyomai maradtak fenn, mint az Árva megyei, Zázriva községbeli néppárti–szlovák nemzeti párti népgyűléssel kapcsolatban, amelynek főszereplőjét – Fedor Ligaszov Andrást 1898. márc. 23-án a Kúria „nemzetiségi izgatás” címén kéthavi fogházra ítélte. (*L. Ig. min.* 1898 R – 56/26.845). Az 1896. évi választásokról a szabadelvű kormánypárt is erkölcsileg megtépzottan került ki, aminek felelősségét hasztalan igyekezett *Tisza* István (*I. Képv. Napló*, 1896–1901, V. 251–252. l.) áthárítani.

² *Pap* Géza (1864–?) ügyvéd, szabadelvű politikus, 1892 óta a Torontál megyei béga-szentgyörgyi kerület képviselője.

választási visszaélések tömkelegével foglalkoztak, és sajátságos, hogy a néppárt, a melynek legtöbb ideje telt arra, hogy a választási visszaélések súlyos vádját a ház előtt felemlítse, nem tért ki egyes oly nevezetes momentumokra, a melyek pártprogramjának lényeges részét teszik, a melyeket a nemzet is nemcsak itt benn a házban, hanem széles e hazában mindenütt nagy jelentőségűeknek és fontosaknak talált. Ezek közül a nagy jelentőségű momentumok közül én mai felszólalásomban csak egyetlen egygyel kívánok foglalkozni, a melyet mindenek felett állónak tartok, a melyben mindenekfelett valóságot, őszinteséget, a néppárt jelenlevő tagjainak őszinte hazafias véleményét óhajtom tudni és meg akarok győződni, hogy azok a szavak, a melyek a néppárt programjában s az azt magyarázó füzetekben foglaltak, mennyiben bírnak e házban előttük fontossággal, mennyiben kívánják ők ezt az álláspontot a házban is fenntartani, mert ezen álláspontnak jelzése magyar nemzeti, magyar hazafias szempontból feltétlenül megkövetelendő. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Azt mondja a néppárt programjának 13. §-a,...

Madarász József: Veszedelmes szám! (Derültség a szélső baloldalon.)

Pap Géza:... a mely a nemzetiségi kérdéssel foglalkozik, hogy a néppárt a nemzetiségek iránt teljes előzékenységgel kíván viseltetni, igényeiket, a mennyiben a magyar állam magyarságával és a nemzeti állam jellegével megegyeznek, méltányolni fogja és őket igazságos és méltányos eljárásban kívánja részesíteni. Ezt, t. képviselőház, azt hiszem, pártkülönbőség nélkül valamennyien aláírhatjuk, mert hiszen mind a szabadelvű párt, mind pedig az ellenzéki pártok mindegyike méltányossággal és igazságossággal kíván eljárni a nemzetiségekkel oly értelemben, a mennyiben a magyar állam magyarságával és nemzeti jellegével összeegyeztethető. Nem is ez az, a mit én kifogásolandónak és magyarázatra szorulónak találok. Ez a program, a melyet a néppárt kibocsátott, egy kommentár kíséretében járta be a hazát. Ez a kommentár egy kis füzet e címmel „Mit akar a néppárt?” E füzetben megmagyarázzák a néppárt vezetői, hogy miként értelmezik ezeket, a 15 pontból álló programban lefektetett elveket, és melyek azok a kimagasló eszmék, a miket ebből levezetni akarnak. És ez a magyarázat a veszedelmes út, a melyre a néppárti urak rátértek, s a miért én tőlük magyarázatot kívánok.

Azt mondják a magyarázó részben, hogy mik a nemzetiségek panaszai? Erre válaszuk a következő (*olvassa*): „Azon panaszkodnak és nem alap nélkül, hogy az állam elnyomni akarja nyelvüket és erőszakos módon akarja őket megmagyarosítani”. Hát ez, t. ház, súlyos vád, melyet mi a közelmúltból igen jól ismerünk. És kik voltak azok a férfiak, a kiknek pártprogramjába, pártzászlójára fel voltak írva? (*Halljuk! Halljuk!*) Kik voltak azok a férfiak, a kik Európát koldulva járták körül ezzel az igazságtalan váddal? Ezek a férfiak nem voltak a magyar nemzet barátai. Ezek a férfiak nem nevezték magukat úgy, mint tegnap is egy t. képviselő úr magát nevezte a leghazafiasabb párthoz tartozóknak. Ezek a férfiak, uraim, a magyar állam egysége és nemzeti jellege ellen törnek. (*Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van!*)...

B

1897 jan. 19

Gr. Zichy János¹ válasza a néppárt nemzetiségi politikáját ért képviselőházi támadásokra a költségvetési vita során

Képv. Napló, 1896–1901, II. 169. l.

T. képviselőház! Méltóztassanak megengedni, hogy Pap Géza t. képviselő úrnak előbb elmondott beszédére reflektáljak. Ő megtámadta a néppártot és felolvasott egy füzetből bizonyos dolgokat, a melyekkel azt akarja igazolni, hogy mi a nemzetiségekkel paktálunk. Méltózt-

¹ Zichy János gróf (1868–?) néppárti politikus, a néppárt elnöke. 1910–13-ban és 1918-ban vallás- és közoktatásügyi miniszter. A korszak katolikus társadalmi mozgalmaiban vezető szerepet játszott.

lássanak nekünk megengedni, hogy később a részleteknél behatóan foglalkozzunk a nemzetiségekkel szemben követett politikánkkal, (*Felkiáltások a jobboldalon: Halljuk most!*) most azonban, t. ház, egyet akarok konstatálni, s ez az, hogy a kormány a választások alatt követett modorával bebizonyította azt, hogy a nemzetiségek iránt tanúsított viselkedése, politikája nem alkalmas arra, hogy szimpátiákat keltsen, mert tényleg antipátiákat teremtett. (*Zaj jobbfelől. Igaz! Úgy van! a baloldal hátsó padjain.*)

T. ház! Az a politikai harcz, a melyek a tót nemzetiség lakta vidékeken lefolyt, valóságos irtó háború volt; a politikai jogok irtása volt az, (*Igaz! Úgy van! a baloldal hátsó padjain. Zaj a jobboldalon.*) rendkívüli kivételes állapotok teremtése, statárium felállítása, a meghallgatás, a felebezés lehetőségének kizárásával. Rögtön kimondotta és végrehajtotta a halálos ítéletet mindazok felett, a kik a kormány parancsszavára nem voltak hajlandók fejüket a kormány igája alá hajtani. (*Igaz! Úgy van! a baloldal hátsó padjain. Derűtség és zaj a jobboldalon.*) Ez lehet egy vasmarkú despota kancsuka-uralma, de semmi esetre sem alkalmas arra, hogy ebben bárki is liberális politikát és alkotmányos eljárást lásson. (*Zajos helyeslés a baloldal hátsó padjain. Derűtség és zaj a jobboldalon.*)

T. ház! Ha azon választási modor, a melyet a kormány a nemzetiségek lakta vidékeken folytat, hazafias és üdvös volt, akkor a néppárt csak dicsőségének tarthatja, hogy azon nemzetiségi politikát, a melyet folytat, s a melyet még nem is volt alkalma körülvonaloznia, hazafiatlannak és károsnak mondják. (*Úgy van! a baloldal hátsó padjain. Zajos ellenmondások jobbfelől.*)

Egészen más nemzetiségi politikát várunk mi a kormánytól. Emelje fel magához a magyar állam a nemzetiségeket, mutassa meg a nemzetiségeknek az alkotmányos élet előnyeit és áldásait; mutassa meg nekik a polgári és politikai jogok gyakorlásában rejlő kötelezettséget és ne utáltassa meg erőszakoskodása által épen a magyar állameszmét, ne keltsen ingerültséget épen a magyar állam képviselői iránt. Azt mondani, hogy például a tót nemzetiség műveletlen és tudatlan, oda tehát egy erős nemzeti kultúrát kell plántálni és ezen programot úgy megvalósítani, hogy például a választások alatt ne mutassunk nekik egyebet, mint erőszakoskodást, szuronyt, törvény- és jogtiprást, ez mindenre lehet alkalmas, csak arra nem, hogy bárki is közülünk azt higgye, hogy a kormány ott a magyar nemzeti kultúrát akarja meghonosítani. (*Helyeslés a baloldal hátsó padjain.*)...²

C

1897 febr. 9

Zmeskál¹ Zoltán országgyűlési képviselő nyilatkozata a néppárt nemzetiségi politikájáról²

Alk., 1897, 34. sz.

Sajátságos, mondhatnám unikum, hogy személyes kérdések felvetésénél a néppárt tagjai ezentúl felszólalásaiknak nagyobb s a kormánypártot feszélyező részét nem a parlamentben, de azon kívül, a lapok hasábjain lesznek kénytelenek folytatni.

Az első eset ma adván magát elő, beszédemnek a képviselőházi ülésen elnökileg letiltott részét nyílt ülésben tett ígéretemhez képest lehetőleg röviden a következőkben folytatom:

² A néppárt nemzetiségi politikájával kapcsolatos vitában felszólalt még *Buzáth* Ferenc (1897. jan. 12., Képv. Napló, 1896–1901, II. 47. l.), *Komlóssy* Ferenc (jan. 15., uo. 128. l.), *Ruffy* Pál (jan. 27., uo. III. 42–43. l.), *Zmeskál* Zoltán, *Lehoczky* Vilmos (febr. 8., uo. III. 220–222. l.) és gr. *Tisza* István (márc. 27., uo. V. 251–252. l.).

¹ *Zmeskál* Zoltán (1841–?) szabadelvű, majd néppárti politikus. 1869-ben Alsó-Kubin képviselője Deák-párti programmal. 1870-ben Árva m. alispánja. 1896-ban az Árva megyei bobrói választókerület képviselője néppárti programmal.

² A közlemény címe: *A „pánszláv” néppárt.*

A néppártot és annak egyes tagjait, tehát ország-világ előtt meghurcolja Lehoczky képviselő úr, s vádolja azt a kormánypárt frenetikus helyeslése mellett a túlzó tót nemzetiségbeliekkel kacérokodással és paktálással, holott pártunkat, mint azt programja és felirati javaslata napnál is világosabban bizonyítja, éppen abbéli férfias nyíltsága jellemzi, hogy nem ígér sokat, de a mit ígér, azért helyt is áll.

Mi nem paktálunk, mert elalkuvásra sem kedvünk, sem jogunk nincs, de igenis paktál külön a kormány az erdélyi szászokkal még az 1868-diki nemzetiségi törvényen is túllícitálva, s paktálnak a kormánypárt egyes képviselői a kerületekben, őszintén-e vagy sem, az már rám nem tartozik.

S eltekintve egyéb vérlázító eljárásoktól, éppen ebből származik s általa szíttatik a nemzeti-ségek közötti elkeseredés, mert egynek teljes mértékkel, sőt külön paktumok alapján nagyobb is mérnek, holott a többiektől a minimumot is megtagadják.

Ha tehát az 1868-iki nemzetiségi törvény be nem vált, akkor legyen bátorsága a tisztelt szabadelvű pártnak azt vagy egyszerűen visszaszívni, vagy módosítani, de ne engedje, miszerint a bel- s külföldi hangulatsínalók bátortalansága miatt minduntalan ócsárolják a magyar nemzetet.

Minket a nemzetiségek, kivéve talán egyes elenyésző eseteket, sehol sem támogattak. De igenis támogatták a kormánypárti jelölteket, mert különben dacára Bánffy minden furfangjának, a felvidék mégis csak a néppárté lett volna.

És valóban volt is okuk a tótoknak a kormány jelöltjeit támogatni, mert hiszen csak egyes esetekre hivatkozva, eget-földet ígértek mindenütt:

Így például *Kubinyi* Árpád képviselő úr tót szövegű programjának magyar fordítása szóról szóra eképp hangzik: „*méltányosnak tartom a tót nyelvnek szabad használatát a hivatalos magyar nyelv és nemzetiségi törvény korlátai között. És kívánom a hazafias tót kultúrának szabad fejlődését.*”

Lipthay Béla a bobrói kerület szabadelvű-párti képviselőjelöltje pedig pláne így kiált fel tót szövegű programjában: „*kívánni fogom, hogy az átiratok, meghagyások és idézések úgy a bíróságok, mint a politikai hatóságok részéről a néppel saját nyelvén közöltessenek.*”

Imputálják a néppártnak, hogy a tótokkal egyáltalán szóba állott, a mi ugyan engem, – a ki rossz, de egyúttal jó egyéni tulajdonaikat is ismerem – legkevésbé sem fészélyez, de elfelejtik vádlóink, hogy például Liptóban éppen ők hozták Szent-Miklóson Vitális Péter indítványára azon határozatot, hogy a túlzó tótok szavazatait nemcsak készséggel elfogadják, de őket tanácskozásaikba is belevonják. Hej, tettük vagy írtuk volna csak mi ezeket, bizony-bizony Kukutyinba küldött volna bennünket Lehoczky képviselő úr zabot hegyezni.

Szemünkre vetik *Krupecz* Rezsőnek alsókubini jelöltetését is. Hát erre csak azt jegyzem meg, hogy *Krupecz* barátom tetőtől talpig becsületes evangélikus hazafi, kire nézve a néppárti irodának a zsolnai járás legkifogástalanabb hazafiai szavatolok én is. Van ugyan egy baja, hogy t. i. a magyar nyelvet kissé hibásan kezeli, de hát mit tehet róla, ha a szintén trencsénmegyei *Kubinyi* György képviselő úr volt a nyelvmestere. Áttérve emberemre, az én szigorú bírámra, Lehoczky Vilmos képviselő úrra, egyszerűen csak azt jegyzem meg, hogy tőle legkevésbé vártam a támadást én, és várhatták a túróc-szent-mártoni tótok, mert hát 1886-ban, mint főszolgabíró éppen azon általa meghurcolt *Dulla* Máté ügyvéd felszólítására ő utazott társaságában Kézsmárkra, hogy az ottani gimnáziumnak tanári kara által pánszláv üzemek miatt kizárt *Duchaj* János és *Pauliny* Lajos tanulók visszafogadására bírja a tanári kart, mely alkalommal állítólag a felső-magyarországi pánszlávizmust egyszerűen nem létező agyémnek nyilvánítja. Denique közbenjárása következtében a fiúk tovább folytathatták tanulmányaikat Kézsmárkon.

Mikor pedig főszolgabírói állásából kipottyanván, a Ruttkai fogyasztási egyesületnél is fiaskót csinált, és szerény napidíjas állást foglalt el a túrócz-szent-mártoni járásbírósnál,

nem élvezte-e hosszabb ideig szintén az általa meghurcolt Dulla Máté vendégszereletét, Hurbán társaságában s nem dicsőítette-e nagylelkű háziurát egy alkalommal megható versekben?

Végre pedig nem ígérte-e meg első ízbeni képviselővé történt megválasztása után azoknak a pánszlávoknak, hogy az 1868-diki nemzetiségi törvénynek végrehajtását sürgetni fogja Budapesten; s végre midőn rebus *male gestis* Budapestről visszatért, nem a magyar „sovinistákra” szólta-e ki magát?

És mindezeket nem én gondoltam ám ki, tisztelt képviselő úr, de állítják s a 13 próbás túróc-szent-mártoni magyarokra is hivatkozva bizonyítani is készek az ön által meghurcolt Dulláék.

Nekem nincsen semmi kifogásom a képviselő úr fent körülírt cselekményei ellen, mert azok ízlés dolgai s mindenesetre nemes szívre vallanak. De mindenesetre ajánlanom kell jövőre, hogy mielőtt a néppártot vagy bármely pártot és egyént meghurcolni akarna, mindig előbb saját küszöbe előtt söpörjön. Lássa képviselő úr, ön vállalkozott egy kis néppárti szappannal fehérre mosni a levéltitkot oly lelkiismeretesen őrző kormánypárti nagy szerecsent, s kapott helyette egy jókora kefét.

Zmeskál Zoltán
ország, [gyűlési] képviselő.

84.

1897 jan. 16

Barčić¹ Erazmir horvát ellenzéki képviselő határozati javaslata a horvátországi magyar nyelvű vasúti iskolák bezárása és Fiumének Horvátországhoz való csatolása tárgyában²

Mo., 1897, 16. sz.³

„Tekintettel arra, hogy a zágrábi, bródi, vinkovczei, zimonyi és kamera-oraviczai magyar iskolák *ellentétben állanak a közoktatási törvénnyel* és mert az iskolák a horvát szülők gyermekeinek elidegenítését és a nemzetellenes áramlatnak Horvátországban való erősítését célozzák, a benyújtók kéri, mondja ki a tartománygyűlés:

A tartomány kormánya felhívatik, *rendelje el* Horvátországban és Szlavoniában *az összes magyar iskoláknak haladéktalan bezárását.*”

Fiuméra vonatkozólag az indítvány így szól:

„Tekintettel arra, hogy Fiume és kerülete a történelem tanúsága, jog szerint és a lakosok nemzetisége, valamint a földrajzi helyzet szerint is *horvát város* és integráló alkatrészét képezi a horvát királyságnak,

tekintettel arra, hogy a horvát tartománygyűlés 1870 július 20-iki ülésében ünnepélyes módon fen[n]tartotta magának mindazon jogokat, a melyek Horvátországot, Szlavoniát és Dalmáciát úgy a természetes jog és történelem, valamint a politikai határozatokhoz képest is Fiuméra és kerületére kiterjedtek és megilletik,

tekintettel végül arra, hogy az 1870, 1875, 1881 és 1885. évi összes horvát választási törvények olyképp intézkednek, hogy Fiume városa a horvát tartománygyűlésbe két képviselőt

¹ Barčić Erazmir (1830–1913) fiumei horvát politikus, a horvát jogpárt majd a tengermelléki ellenzéki csoport egyik vezére. Khuen egyik legádázabb politikai ellenfele.

² A horvát ellenzék sajtója élesen tiltakozott az újabb horvátországi magyar tannyelvű iskolák felállítására ellen. (Vö. 76. sz. irat 3. sz. jegyz.) Barčić Erazmir és társainak interpellációja mutatja, hogy a magyar nyelvű vasúti iskolák követelésének bejelentésével a horvát vasútkérdés tovább romlik, Fiume Horvátországhoz csatolásának kívánalma pedig felújítja a sok évtizedes közjogi vitát.

³ A közlemény címe: *Nagy-horvát fantáziák. Bp., jan. 15.*

válasszon és ilykép az ország törvényhozásában is részt vegyen, a benyújtók a következő határozati javaslatot terjesztik elő:

a tartománygyűlés ünnepélyesen tiltakozik a magyar törvényeknek Fiuméra és kerületére való kiterjesztése ellen, egyidejűleg fölszólítván az ország kormányát, hogy *e törvényeknek életbe lépését megtiltsa*. Egyidejűleg fölszólítja a kormányt, hasson oda minden erejével, hogy a választási törvény végrehajtsék, és hogy Fiume és kerülete két-két képviselőt küldjön a tartománygyűlésbe. Felszólítandó végre a tartománygyűlés, hogy Fiumében több *horvát tannyelvű* népiskolát állítson fel.”

85.

*Iratok az 1897. évi aninai sortűzről*¹

A

1897 jan. 21

*A „Budapesti Hírlap” vezércikke az aninai csendőrsortűzről*²

BH., 1897, 21. sz.

Budapest jan. 20.

Magyarországon nem tudnak kormányozni. Hol történik még a művelt Európában, a mi három hónap alatt Magyarországon megtörtént, hogy népgyűléseken a népet kaszabolják, képviselőválasztásokon harminchárom embert agyonlőnek vagy agyonvernek, községi bíró-választásokon csendőrök golyója megöl itt egy embert, amott hármat s megsebesít tíz-tizenötöt. Egy bűneset miatt felzúdul a nép, a szolgabíró közibe lövet, egy asszony meghal. A bányászok Aninán sztrájkolni akarnak egy sérelmesnek tartott nyugdíjszabály miatt, melyet a kormány látott és jóváhagyott. Jön a csendőrség s nyolc bányász és két asszony holtan fekszik a földön. Ez véres rend.

Más országokban ha lázadás van, használja a kormány fegyveres hatalmát. Ritka eset, Angliában alig fordul elő, évtizedek óta tüntetnek a német szocialisták, óriási kőszénstrájk

¹ Az osztrák államvasút részvénytársaság aninai kőszénbányáinak magyar és nemzetiségi (német, román, cseh stb.) munkássága a századfordulón éles bérharcokat vívott a helyi igazgatósággal. Az 1897. jan. 20-i sortűz közvetlen oka azonban az elégtelen bér- s a rossz munka- és egészségügyi viszonyokon kívül (utóbbiak tarthatatlanságára *Asbóth* János mutatott rá a resicai bányász-szerencsétlenséggel kapcsolatban, Képv. Napló, 1896–1901, IV. 140. l.) a vasúttársaságnak az ún. bányatársládával szembeni antiszociális magatartása volt. Az osztrák igazgatóság ugyanis 1897 januárjától elrendelte, hogy a munkások béruk eddigi 5 százaléka helyett 7 százalékot fizessenek a társláda, ugyanakkor azonban kimondta, hogy a munkások az eddigi 30 munkaév helyett csupán 40 betöltött munkaév után kaphatnak „nyugbér-segélyt” a társládatól. A jogosulatlan rendelkezés ellen a munkások mind helyben, mind küldöttségileg a minisztériumnál is tiltakoztak eredménytelenül, mire mintegy háromszázan tüntető felvonulást rendeztek az igazgatóság épülete előtt. Miután fellépésük nem járt eredménnyel, beszüntették a munkát, és a csendi fenyegetés ellenére sem álltak munkába, amit a csendőrök erőszakos fellépése, a tíz-nél több halálos áldozatot követelő sortűz követett. A bányákban, mint az előzetes letartóztatásba helyezett mintegy harminc munkás és munkásasszony névsora is mutatja, túlnyomórészt nemzetiségi munkások dolgoztak, akikről ugyancsak *Asbóth* mondotta említett parlamenti felszólalásában, hogy nemcsak anyagi, de művelődési igényeikkel „soha senki sem gondolt”. Az ügy országgyűlési és sajtóvisszhangja mutatja, hogy az 1897. évi aninai csendőrsortűz az egész ország közvéleményét megmozgatta a Bánffy-kormány terrorcselekményeivel szemben. (Az „aninai ügyel” kapcsolatban l. még „A resicai-aninai román és magyar bányászok sztrájkja. 1897 január”, MMVD II. Bp., 1954, 383–387. l. és Mureşan, H.: *Greva dela Anina in anul 1897*, Studii şi Referate privind Istoria Romîniei, Bucureşti 1954, II. köt, 1293–1304. l.)

² A közlemény címe: *Gyilkos fegyver*.

volt pár év előtt, a kikötőmunkások sztrájkja hetek óta tart Hamburgban, de ki hallott valaha arról, hogy a rendőrség vagy a katonaság a hatóság rendeletére a nép közé lőtt volna. A carmauxi eset Franciaországban egy kis szocialista forradalom volt, s a fegyveres beavatkozás óriási izgalmat és visszahatást szült. A kormány bukott meg miatta, s a miniszterek mentek a békét helyreállítani s az elméket megcsendesíteni. A belga választások a leghevesebbek voltak, még a királyt is fenyegették, s Brüsszelben katonaság őrizte palotáját, de a nép közé nem lőtt. Ne beszéljünk Svájcra, csak Ausztriáról, hol igazi községi autonómia van, bírakat, polgármestereket szabadon választanak a polgárok, s mekkora izgatás folyt a nemzetiségek közt, vagy Bécsben: de a fegyveres erő beavatkozására szükség nem volt. Senkinek eszébe sem jut az osztrák beamterek közül, hogy a választásokba beavatkozzék s csendőrrel intézze a választást s puska-golyóval szavazzon, hogy többséget csináljon a kormány jelöltjének. Láttuk Budapesten is, mikor a népgyűlésről hazatérő polgárokat a rendőrök megrohanták, vágják, tiporták. A bányamunkások vére emberi vér. Nincs más törvény hazánkban, mint a fegyver? Min alapszik az alkotmányos magyar állam hatalma? Csendőrszuronyon? Gondolják meg, kik ez országot kormányozzák, ha lelkiismeretük hallgat is, mit szól ezekhez a civilizált Európa, ha hétről-hétre minduntalan azt olvassa, hogy Magyarországon itt is, amott is a csendőrök ennyi meg annyi embert lelőttek? Talán forradalom van Magyarországon? Oh nem. Teljes csönd és béke uralkodik. Talán tévedés és Törökországból jelentik ezeket? Erdőköz, Nagy-Szombat, Hrustin, Szatmár, Diósd, Nagyfalu, Sári, Tisza-Kerecseny, Mehadika és Anina talán örmény helységek Kis-Ázsiában? S mit vétettek az áldozatok? S mi lett büntetése azoknak, kik őket lelőtték, vagy lelövtették? Hatóságilag történt, talán lesznek valahol vizsgálati iratok s a jegyzőkönyvből kiderül, hogy bűnösök az eltemettek s a csendőrség fegyvere ártatlan.

Az aninai eset igazán borzasztó. Bányászokról van szó, kik leszállnak a föld mélyébe, hogy csekély bérért életük mindennapi veszélyeztetésével hozzák fel a fekete kőszent. Ennek porában dolgoznak, fojtó levegőjét szívják, éjjeli munkát végeznek nappal a koromsötét aknában, szűk munkáslakások vagy bűzös korcsma ad nekik szállást, mikor a föld fölött vannak. Még nem felejtettük el a megrendítő halált, mely Resicán előbb megfojtott, azután összeégetett hatvankilenc munkást a föld gyomrában, honnan menekülni sem lehetett. Mennyit keres és meddig él egy ilyen bányamunkás?

Ezeknek azt mondta az igazgatóság, hogy harminc esztendő nem elég a földalatti szolgálatból, csak a ki negyven évig vág kőszent, kaphat nyugdíjat. Hányan közülök érik ezt el? Hiszen mind sápadt, vézna. Azt mondta még nekik az igazgatóság, hogy nem eleget húz le fizetésükből nyugdíjra, két százalékkal többet fog levonni fizetésükből ezentúl. Az emberek kizsákmányolása, hogy a részvényeseknek nagyobb osztalék jusson, igen modern, de nagyon kevésbé humánus; mégis a bányakapitányság, az állam képviselője, azt mondta, jól van – és helybenhagyta a szabályzatot.

A szegény munkások nem követeltek béremelést, csak maradjon meg a régi állapot, nem is lázadtak föl, hanem küldöttséget indítottak Budapestre, kérni az igazgatóságot, kérni a minisztert, legyen kegyelmes, legyen igazságos. Ez tíz nappal történt ezelőtt. A budapesti igazgatóság az aninai vezetőségnek, a budapesti minisztérium a bányakapitányságnak adott igazat. Ez nálunk szokás, az appelláta pedig a – csendőrség.

Nem elegyedünk a konkrét eset vitájába. A részvénytársaságnak is vannak okai. De se itt, se bíróválasztáson, se képviselőválasztáson, se budapesti népgyűlésen nem tudnak dűlőre jutni, csak csendőrpuskával és lovasrendőrrel. Ez kormányrendszer.

Más, művelt államokban van bíró, a ki ítél s a politikai hatóság közbenjár, s nem akkor gondoskodnak a rend föntartásáról, mikor a nép föllázadt, hanem gondját visejék, hogy föl ne lázadjon. Magyarországon a nép izgatottságával törődni nem szokás, csak az orosz pénzügy-miniszter teszi azt meg, hogy a múlt héten a gyárosokat értekezletre hívta össze, hogy miként lehetne a munkások között az izgatottságot megszüntetni s a sztrájknak elejét venni. Mi nálunk tüzet kiált egy csendőrtiszt és szent a béke.

A temetőnek a békéje szabadság a sírban. A hatóságilag megölt bányászok leszállnak még egyszer az aknába, melyet társaik ásnak számukra, leszállnak panasz nélkül s többé föl sem jönnek. Tíz család siratja halottját, s az egész munkásnép velük sír, azután félve visszatér lakásába s elmegy dolgozni. Aninán minden csendes, a rendet helyreállították, s a magyar állam tekintélye teljes.

B

1897 jan. 22

Az agrárszocialista sajtó az „aninai ügyről”¹

Földm., 1897, 4. sz.

Krassó-Szőrény megyében levő aninai kőszénbánya telepen, mely az osztrák államvasút-társaság tulajdona, a bányamunkásoknak „társláda” czímén, nyugdíjuk alapjárára pénztárak van, melybe minden munkás keresetének eddig ötszázalékát vagyis minden forintból 5 krajczárt, az igazgatóság pedig nyereségének $1\frac{3}{10}$ százalékát vagyis minden 100 frtból 1 frt. 30 kr. tartozott befizetni.

Az osztrák herék bandája azonban nyereségéből sajnálta azt a csekély összeget is a mellyel a munkások segély alapjárához kellett járulni s azért úgy változtatott rajta, hogy ezentúl csak a munkások adják és pedig úgy, hogy a régi 5% helyett most már 7%-ot fizessenek.

De ez még nem volt elég, hanem hogy a társaságnak haszna még több legyen, ki mondták, hogy a munkás és halála esetén a családja csak akkor kap segélyt a társládából is, ha 40 éven át dolgozott a bányában. Ez utóbbit határozottan csak azért akarják valószínű, mivel tudják, hogy a bányász 60 évig úgy sem él, s így a társládába fizetett filléreik is az övéké maradjanak.

A bányászok ezen tisztán megromlásukra czélzó törekvések ellen felszólaltak, s néhányan közülük fölmentek Bécsbe; a banda kolomposaihoz és Bpestre a miniszteriumhoz könyörögni, hogy segítsenek rajtuk; de mind hasztalan. Utóbb azután belenyugodtak, hogy hát a 2%-ot megfizetik, de abba, hogy csak 40 évi szolgálat után részesüljenek segélyben: sehogy sem tudtak beletörödni, különösen feleségeik nem. Az asszonyok a napokban e miatt mint egy 300-an az igazgatósághoz még egyszer elmentek könyörögni: de ismét eredménytelen. Ez végre annyira elkésztette őket, hogy gyűlést tartottak és elhatározták a sztrájkolást mit mégis kezdetek január 20-án minden előkészület nélkül. Az igazgatóság erre mindjárt csendőröket hozatott, kik kényszeríteni akarták a munkásokat a munkába való állásra.

A munkások ezt azonban megtagadták, mire a csendőrök néhányat letartóztattak. De mivel a többiek ez ellen tiltakozni mertek, a csendőrök közéjük lóttek, minek következtében 8 bányász és 2 nő halva rogyott össze, 42 pedig súlyosan megsebesült.

Ehhez azután nem kell bővebb magyarázat. Magyarázza már ez eléggé a mai társadalmi rend helytelenségét, a szereplő egyének aljas gazságát és azt is, hogy a csendőrség mije a népek.

¹ A közlemény címe: *Tíz munkás agyon lövése.*

C

1897 jan. 22

A „Dreptatea” közleménye az 1897. évi aninai sortűzről¹

Drept., 1897, 6. sz.

Temesvár, január 22-én. A hírek és a közlemények szerint az elmúlt napokban „az aninai munkások (bányászok) fellázadtak (?) – és a csendőrök kénytelenek voltak fegyvert használni: a tömegbe lőttek, aminek következtében 9-en (kilencen) meghaltak, és 12-en súlyosan megsebesültek, sokakat pedig letartóztattak”.

S az ok? Úgy közöljük, amint azt a hivatalos lapokból átvettük. Állítólag a bányászoknak szabályzataik voltak és nyugdíjalapjuk, amelyhez évek óta mindig hozzájárultak. Ezek a szabályzatok azonban igen terhesek (?)² voltak az állami birtok illetékes igazgatóira, és ezért új szabályzatot készítettek. Az új szabályzatban lényeges módosításokat hajtottak végre, természetesen valamennyi módosítást a szegény bányászok kárára. Hozzájárulásaik ezzel 2 százalékkal emelkedtek, azaz 5 százalékról 7 százalékra, [de] nyugdíjjogosultságok tíz évvel későbbre tolódott: 30-ról 40 évi munkára, az özvegyek meglévő járandóságait pedig csaknem a felére lecsökkentették. A szegény emberek minden ellenállás nélkül fogadták a százalék felemelését, de a többi módosítás már igen nehezükre esett, ami könnyen érthető; hogy többet fizessenek, tíz évvel többet szolgáljanak, és végül az özvegyek felével kevesebbet kapjanak, mint eddig! A bányászok kértek, tiltakoztak, egészen a miniszterig kérvényeztek – azonban seholsem értek el eredményt. Végül – fellázadtak! (?).

Így írják le ezt a kormánypárti lapok, amelyeknek magától értetődő feladatuk és hazafias kötelességük, hogy úgy adják elő a dolgokat, hogy a hatalom szerveit igazolják, és mentesítsék a felelősség alól.

Most pedig lássuk, hogy ki a hibás. Ugyancsak az említett lapokból megtudjuk az események okát. Leginkább a bányászok feleségei elégedetlenkedtek, ők lázították fel férjeiket is; mindnyájan „sztrájkoltak”, tömegesen összegyűltek az igazgató háza előtt, s itt – mit csináltak? Öklüket rázták az épület felé!

Szörnyű veszély! A már egybegyűlt csendőrök az udvaron helyezkedtek el – de ennek ellenére a tömeg megtámadta az irodákat, és szempillantás alatt összetörte a bútorokat. (A csendőrök – úgy látszik – nyugodtan álltak, és nem is próbálták megakadályozni ezt a pusztítást), nos és mi történt még? Egyszerre csak kő taláta a csendőrhadnagyot, akit elöntött a vér, és ájultan esett össze (nagy kő kellett hozzá). Ezután az őrmester átvette a parancsnokságot és „tüzet” vezényelt, s megtörtént a vérontás.

Két kormánypárti lap, köztük a Pester Lloyd is, így írja le a történeteket – tehát valószínűleg hitelesek az értesülései.

Hiteles lehet – de pontos és a valóságnak megfelelő nem lehet a sortűz esetének leírása. Mert hiányzik a logikus kapcsolat, az eset egész logikája igen sántít, s így a meztelen és brutális tények egyúttal tisztázatlanok maradnak.

Azonban nem ez, vagyis nem a konkrét eset a fő tényező kisebb vagy nagyobb mértékben a nép lázadása kérdésében. Az a kérdés: mit neveznek lázadási ügynek? – azt, hogy pusztá ökölrel nekimentek a kő- és vasfalaknak, amire a csendőrök puskáinak és golyóinak vérontása felelt, azoké a csendőröké, akik pedig az állampolgárok vagyonának, egészségének és életének védői és őrzői. Mit jelent ez, azt jelenti, hogy abban az esetben, amikor a „láadás” valóban igazi – vagyis nem 30–40 férfi és asszony áll elő pusztá ökölrel, holmi szabályzati ügy miatt,

¹ A közlemény eredeti címe: Eara versare de sânge! – Újra vérontás!

² Az eredeti szövegben is kérdőjellel.

hanem fegyverrel a kézben, nem fényes nappal a dolgot 2–3 nappal előbb jelezve a csendőrségnek –, akkor a világ rosszá, felkavarttá és vaddá válik, és az államhatalom nem tud másképpen eredményt elérni, csak nekiszegezett vállal és fegyveres erőt állítva szembe a lázadókkal stb.

De ebben az esetben ki a vétkes?

Bárki más, csak a lázadók nem.

Mert tudvalevő, hogy ahol a hatalom felelős közigazgatása jó, igazságos és emberséges – ott a nép, még ha elvadult is volna, nem válik rosszá, hanem szelíd, engedelmes, szófogadó és megelégedett lesz; annál kevésbé lehet megrontani és elvadítani egy szelíd, civilizált és békésnek ismert népet. Tudvalevő az is, hogy egy szelíd, civilizált és békés nép csak két esetben lázad fel, mégpedig: amikor a hatalom igazságtalan, embertelen, egyszóval elviselhetetlen terhekkel, rendelkezésekkel és törvényekkel sújtja őket, és a nép jogos úton nem kap orvoslást a felső köröktől; másrészt olyan esetben lázadhat fel, amikor valaki félrevezeti, felizgatja, felbújtja vagy feltűzeli.

Tudvalevő azonban az is, hogy egy bölcs, hivatása magaslatán álló közigazgatás bármilyen lázadási esetben tudja, mit tegyen, hogyan intézze az ügyeket, hogy megszelídítse és megnyugtassa az eltévelyedetteket – anélkül, hogy a földre térítené őket.

Mennyi sztrájk („lázaság”) fordul elő a városokban és az egyes államokban? S egyik sem oly kicsiny és jelentéktelen, mint az aninai. De – Magyarországon kívül – seholsem fordul elő ilyesmi, mint nálunk. Seholsem igyekeznek golyóval és tömegmészárlással lecsillapítani az embereket, hanem okos szóval, értelemmel – esetleg jogos és törvényes követeléseik iránti engedelménnyel.

Tehát minden bizonnyal az aninai „lázaság”, bárhogyan és bármi okból származott is, a tisztelt közigazgatás nagy gyengeségéről tanúskodik, s csakis az ő szégyene.

Ami pedig az élő emberekre való lövetést illeti – annyi honfitársunk megöletése, – olyan szégyenfolt – bármilyen elkerülhetetlen szükségből történt volna is, vagy ha csak látszólag akartak fegyvert használni –, amit senki sem tud lemosni többé a közigazgatás homlokáról.

Vannak nálunk, legalábbis az országnak ebben a részében, javíthatatlan, vérszomjas emberek.

D

1897. jan. 23

Hentaller¹ Lajos interpellációja Perczel Dezső belügyminiszterhez az aninai sortűz tárgyában¹

B. M. eln. 1897 – II – 485

Képv. Napló, 1896–1901, II. 273. l.

Interpellatio a Belügyminister Úrhoz.

1-ör Van-e tudomása a Belügyminister Úrnak arról, hogy Aninán, mielőtt a csendőrség a munkás tömegre tüzelt volna, megtétezt-e a szokásos felhívás a békés szétoszlásra, azon meghatározott mód és formák szerint, melyekről tudni való, hogy ezeknek sikertelensége esetén, a csendőrség fegyverét használja?

¹ *Hentaller* Lajos (1852–1912) író, szerkesztő, függetlenségi politikus. Az egyházpolitikai harcok idején a reformokat támogató Eötvös-frakcióhoz csatlakozott. Gyöngyös országgyűlési képviselője.

² Az interpelláció a belügyi iratban „A Képviselőház 1897. évi január 23-án tartott 32-ik ülésének jegyzőkönyvi kivonata” mellékleteként szerepel. Ebben a képviselőház jegyzője bejelenti, hogy „a ház elhatározta az interpellationak a belügyminiszterrel való közlését”.

2-or Szándékozik-e a Belügyminister az ügy fontosságát és szomorú voltát tekintve, a képviselőháznak mielőbb jelentést tenni?

Buda-Pesten, 1897. január 23.

Hentaller Lajos s. k.

E

1897 jan. 24

*A kormányssajtó támadó közleménye az aninai bányamunkások bérmozgalmával kapcsolatban*¹

N., 1897, 24. sz.

A Bud. Tud. jelenti: A szabadalmazott osztrák-magyar államvasúttársaság magyarországi bányái, hutái és uradalmi számára újonnan létesített társládjára nézve, a melynek az aninai munkáslázadás tulajdonítható, a magyarországi lapok oly különböző, sok tekintetben a tényeknek meg nem felelő tudósításokat tettek közzé, hogy annak folytán alkalmasnak találtak e tárggyal bővebben foglalkozni. Így illetékes forrásokból merített információk alapján határozottan azt állíthatjuk, hogy a társaság által, az illetékes bányahatóság jóváhagyása mellett életbeléptetett reformok csakugyan a társláda fennállhatása érdekében váltak szükségessé. A régi alapszabályok szerint ugyanis a nyugbéalaphoz való járulékok, melyek a tagok részéről az alapbér 5%-ában, a társaság részéről pedig ugyancsak az alapbér 1.35%-ában voltak megállapítva, nagyon csekélyeknek bizonyultak. Másrészt pedig az ugyanazon alapszabályok értelmében járó nyugbérék oly aránytalanul magasan voltak megszabva, hogy ily körülmények közt az alapban óriási hiány támadt, úgy, hogy a nyugbérjárulékok és nyugbérsvabványok gyökeres reformálása nélkül a nyugbérintézet rövid idő után fizetéképtelenné vált volna.

Tekintettel a fentebbiekre, melyek a nyugbérintézet tagjai előtt sem voltak ismeretlenek, az utóbbiak maguk is az 1894. év folyamán az oraviczai bányakapitánysághoz járultak azon kéréssel, miszerint közbenjárásával oda hasson, hogy e tekintetben a kellő intézkedések megtörténjenek. A társaság a maga részéről is foglalkozván a nevezett nyugbérpénztár mikénti szanálásának kérdésével, az általa szükségeseknek elismert és a munkások részéről nyilvánított kívánságokhoz a lehetőség határaihoz alkalmazkodó következő reformokat állapította meg és azokat az érdekelt munkások e célból választott bizalmi férfijaival tüzetesen tárgyalta: 1. hogy a társaság magyarországi bányái, hutái és uradalmi, szolgálai és munkásai számára az eddig fennállott nyugbér- és segélyző-intézet helyébe külön társládját létesít, melynek igazgatása egy felerészben a társaság által kinevezett, felerészben a társláda tagjai által saját kebelükből választott tagokból álló központi bizottságra fog bízni; 2. hogy a társláda nyugbérpénztárának járuléka a fizetés, illetve alapbér 7%-ban (eddig járuléka 8%), a társaság rendes járuléka pedig ugyanilyen összegben fog megállapítani, míg a társaság eddig a nevezett alaphoz azok 1,35%-kal járult; 3. hogy a nyugbérsvabványok akképpen fognak megváltoztatni, hogy a tagoknak nyugbére 10 évi tagság betöltésével, úgy mint eddig, fizetésük, illetve bérüknek 30%-ára fog rúgni, de az alapbér 70%-ában megállapított maximális nyugbér, mely a régi alapszabályok szerint 30 évi tagság betöltésével éretett el, jövőben csakis 40 évi tagság betöltésével lesz elérhető, oly módon, hogy az a 10. évtől a 20. évig évenként egy százalékkal, a 21. évtől a 40. tagsági évig 1¹/₂%-kal fog emelkedni. A régi nyugbéalap kötelékéből az újonnan létesített társládjába beosztott tagokat azonban azon előnyben határozta részesíteni, hogy ezen tagoknak a nyugbérintézet régi alapszabályai értelmében 1897. évi január hó 1-ig, vagyis az újonnan létesített társláda életbeléptetésének napjáig rokkantság esetére szerzett nyugbérigényei életbeléptetése után is biztosítva maradnak, olyképen, hogy a mennyiben ezen tagok nyugbéreztetése idejében az új svabvány szerint kiszámított nyugbér kevesebb volna, mint az illetőnek a régi alapszabályok

¹ A közlemény címe: *Az aninai munkáslázadás.*

szerint 1896. évi decz. hó 31-ig szerzett igénye, a folyósítandó nyugbér az utóbbi összegre lesz felemelve. Az ezen utóbbi kedvezmény folytán a társláda nyugbérpénztárára háramló terhek fedezésére a társaság fenti rendes járulékán kívül az új társláda életbeléptetésétől származandó egymásutáni 10 éven át a társláda javára évenkénti 100.000 frtnyi önkéntes adakozásra határozta el magát. 4. Hogy a nyugbérintézet tagok özvegyeinek nyugbérigénye, mely eddig a férj nyugbérigényének 2/3-ában lévén megállapítva, aránytalanul magas voltánál fogva leginkább okozta a fentebb konstatált tetemes alapsökkenést, jövőben a férj nyugbérenek 50%-ában lesz megállapítva. Az előadottakban ismertetett reformok folytán a társulatra tetemes áldozatok háramoltak, a melyek hozzászámítva a betegsegélyző pénztárhoz való járulékot, évi 235.000 frtnyi tehertöbbletet képviselnek, holott a társaság a fennállott alapszabályok 36. cziike alapján jogosítva lett volna a nyugbér alap elégtelensége beálltával az összes nyugbérintézeti tagoknak nyugbérigényeit, valamint a már is folyósítva levő nyugbéreket is a szükséghez képest leszállítani, míg a társaság a nyugbérintézet cselekvő tagjai nyugbérigényének csak a jövőre nézve is igen csekély mértékbeni csökkenését kontemplálta, a már folyósított nyugbérigényeket pedig teljesen érintetlenül hagyta. Az imént felsorolt reformok a pénzügyminisztérium által is minden részletükben helyeseltetvén, a társaság az új társláda alapszabályait megszövegeztette és azok a bányakapitányság által múlt évi október 31-én jóvá is hagyattak. A munkások mindamellert ragaszkodnak régi kívánságaikhoz, hogy t. i. csupán a járulék az alapszabályok 7 százalékában legyen megállapítva, ellenben a nyugbérek a jövőben is a régi szabványokhoz képest méreessenek ki, a minek az volna a következménye, hogy a nyugbér alap továbbra is rendezetlenül, azaz életképtelen maradjon. Egyébiránt a szab. osztrák-magyar államvasút-társaság munkásainak és ezek özvegyeinek nyugbére jóval magasabb, mint egyéb hasonló hazai vállalatok bármily társládáinál; így pl. 1895-ben a szab. osztrák-magyar államvasút-társaság nyugbéresei átlagos évi nyugbére 203.57 frtot tett ki, az özvegyek nyugbére pedig 109.60 frtot, holott a rimamuránsalgótarjáni vasmű-részvénytársaság rimamurányi társpénztáránál a férfiak 1895-ben 86 frt 50 kr., az özvegyek 53 frt 10 kr., a salgótarjáni társpénztárnál a férfiak 123 frt 45 kr., az özvegyek 51 frt 38 kr. nyugbérben részesültek; úgyszintén határozottan állíthatni, hogy az osztrák-magyar monarchia egy iparvállalatánál sem, de főleg egyik szénbánya-vállalatánál sem fizetnek oly magas bérek, mint a társaság aninai és resiczai köszénbányáinál, hol is 8 órai munkanapért egy munkás keresete átlag 1 frt 80 krt. tesz ki.

Anináról távirják lapunknak, hogy eddigelé 30 munkást és 3 asszonyt fogtak el, a kiket megkötözve szállítottak az igazgatósági épületbe. A nyolcz halotton kívül még 20 nehéz sebesült maradt a lázongás színhelyén, a kik közül néhány már meghalt. A sebesültek számát csak most lehetett megállapítani, mert a sebesültek közül többet barátaik magukkal vonszoltak. A sztrájk változatlanul tart.

F

1897 jan. 26

Jakabffy Imre Krassó-Szörény megyei főispán jelentése Perczel Dezső belügyminiszternek az aninai „bányász-munkás zavargás” tárgyában¹

BM eln. 1897 – II – 485

144 szám

f. eln. 1897.

Krassó-Szörény vármegye főispánjától

Nagyméltóságú magyar királyi Belügy Minister Úr!

Az Aninán kiütött munkás zavargás keletkezésének okairól és lefolyásáról a vármegye alispánjának az eddigi vizsgálat adatain alapuló jelentése alapján a következőket vagyok bátor jelenteni:

¹ Az irathoz I. mell. a II. sz. csendőr kerületi különítmény jelentését.

A szabadalmazott osztrák-magyar vasúttársaság munkásai társulójának szabályzata a múlt év folyamán a magyar királyi pénzügyminisztérium hozzájárulásával módosított s a módosított új szabályzat a bányáknak részéről a szabályszerű jóváhagyás záradékkal ellátva, ezen szabályzat életbe léptetésének határidejéül 1897. évi január hó 1 napja állapított meg.

Az új szabályzat némely pontjai a régőtől lényegesen eltérnek, és pedig:

1. A régi szabályzat szerint a munkást, ha a társulójának 30 évig tagja volt, a legmagasabb nyugdíj vagyis munkabérének 70%-a illet[t]e; az új szabályzat a 70% élvezetének 40 évi munka és társulói tagságot ír elő;
2. a régi szabályzat szerint a munkás özvegyét férje nyugdíjának $\frac{2}{4}$ része illeti meg; az új szerint férje nyugdíjának felét kapja.
3. a társulói pénztárába a régi szabályzat szerint a munkás keresményeinek 5%-kát fizette, míg az új szerint 7%-kát.

A régi szabályzat szerint, tehát a legnagyobb nyugdíj élvezet 30- az új szerint 40 évhez lévén kötve, a rövidebb szolgálati idő is ezen arány szerint számíttatik, s így a munkás nyugdíja ugyanannyi szolgálati idő alatt az új szerint kevesebb mint a régi szerint.

Ezekon kívül még más lényegtelenebb eltérések is vannak;

Az új szabályzat végett nagy elégedetlenség uralkodott a munkások közt és ezért a régi szabályzat visszaállítását kérelmezték.

De miután kérvényükre azonnal elintézetést nem nyertek a munkások titkos, összejövetelben arról tanácskoztak, hogy miképpen vigyék keresztül, ha erőszakkal is, régi társulói szabályzatuk visszaállítását.

E hó 19-én Aninára érkezett Resiczáról Sveda György főtisztartó kíséretében Willigens Sándor vezérigazgató, kinek oda jövetelét a munkások tudták és d. u. az igazgató a tisztartósági iroda-épületben megjelenván, ott egy munkásokból és asszonyokból álló küldöttség, mely nagyobb csoport kíséretében jött, követelte tőle, hogy az új szabályzatot módosítsa.

Ezen asszonyokat iparkodott Willigens megnyugtani, de kijelentette, hogy kérelmük teljesítése nem tőle függ, biztosat nekik nem ígérhet, mire az asszonyok eltávoztak.

Másnap reggel, e hó 20-án már a bányászok nem mentek munkába, de a huta munkások még dolgoztak, s midőn d. e. 9 óra előtt Willigens bement az irodába, ott a Budapesten járt küldöttség tagjai s még néhány munkás, összesen 10-en, a munkások küldötteiként megjelentek előtte s kérték, hogy a régi szabályzatot újból léptesse életbe.

Ezen időben már az iroda előtti tér s a huták közötti nagy térség egészen megtelt munkásokkal, oda gyűltek mind a bányászok is és rendkívüli nagy számban asszonyok. A munkát ekkor a huta, kohó és egyéb munkások is abban hagyták s lármázni és zajongani kezdtek. Csak 2 csendőr lévén Aninán, ezek veszélyt sejtván, Stájerlaktól segílyt kértek, e közben Willigens a munkás küldöttséggel, – hosszasán – $\frac{3}{4}$ óráig – tárgyalta, kijelentvén, hogy a társulói iránti kérelmeket a maga részéről, szívesen fogja támogatni s hogy addig, míg kérelmek a Minisztériumból vissza nem jön, a társulói javára semmiféle levonás sem fog eszközöltetni. Ezen tárgyalás folyamata alatt megérkezett még Stájerlaktól Balló Lajos csendőr hadnagy 3 csendőrrel.

Willigens a munkás küldöttséget elbecsájtván, $\frac{3}{4}$ 10 óra tájban az iroda helyiségéből Raich és Sveda tisztartókkal lakására, a tisztartói lakba akart menni, hogy onnan a 11 óiakor Bpestre induló vonattal elutazzék Bpestre. (Elutazási szórólapot a munkások tudták.) Alig ment ki az iroda helyiségéből, a tisztartói lakás felé vezető útra említett 2 tisztviselő kíséretében és távolabbról a csendőr hadnagy által kísérvé, őt a tömeg első sorában lévő asszonyok körülfojták, kiabálni kezdtek, öktelekkel fenyegették, mondták, hogy „Nem bocsájtják el”, „adjon írást” „most már innen el nem megy,” s miután a helyzet mindig veszélyesebbé vált, mind a három megfordult és a tömeg között nagynehezen, a kissé hátramaradt csendőrhadnagy által nyitott úton vissza-

menekültek az irodai helyiségbe. Ekkor a csendőrhadnagy az 5 csendőrrel elállotta és elzárta az iroda helyiség bejáró kapuját s oda senkit sem eresztett be; látván azonban a tömeg fenyegető magatartását, felhívta azt, hogy jelöljön 5–5 embert, kiket azután hajlandó beereszteni, de többet egyszerre nem. Ezen felhívásra elő is lépett 5 v. 6 ember s ezeket a hadnagy be is akarta eresztetni, de miután tömegesen akartak behatolni s miután ez nekik a csendőrökkel szemben nem sikerült, megindult a kőzár és néhány másodperc alatt több 100 ablak tábla be volt zúzva, kövek, szén és vasdarabok repültek minden felé, egyik csendőrnek fegyverét kezéből kicsavarták s földre teperve fején, ütéssel súlyosan megsértették és miután a csendőr hadnagyot egy munkás megtámadta s torkon akarta ragadni, fején pedig egy dobott tárgyval súlyosan megsértetett, a csendőrhadnagy „gyorstüzet” vezényelt, mire a még 4 sértetlen csendőr 24 lövést tett a tömegbe, minek folytán mint most már végleg megállapított 7 halott és 6 súlyos és 11 könnyebb sebesült maradt a tett színhelyén. A súlyos sebesültek közül 3 meghalt.

Ennek eredménye az lett, hogy habár a tömeg szét nem is oszlott, az iroda helyiség közvetlen közeléből távozott s a csendőrség azt további támadásoktól megtudta védeni. $\frac{1}{2}$ óra tájban megérkezett a főszolgabíró és 3 órakor még 5 csendőr, kik a rendet még esti 6 óra utánig fentartották. 6 óra után megérkezett az Oraviczáról kért 100 honvéd, minek hírére az egybegyűlt[nép], az egész térről, karhatalom beavatkozása nélkül széteszlott.

Ezután a főszolgabíró a csendőrséggel és a honvéd parancsnokkal egyetértőleg a személy és vagyonbiztonság tekintetében a legtágabb intézkedéseket megtette, úgy hogy további zavargásoknak eleje vétetett.

Így találta az alispán a helyzetet, midőn 21-én reggel 5 órakor a Fehértemplomból kért egy zászlóalj katonai karhatalommal Aninára érkezett: Erre a karhatalom szolgálatát a zászlóalj átvette s a honvédség 11 órakor Oraviczára bevonult.

Az alispánnal együtt a vizsgáló bíró és kir. ügyész, továbbá a csendőr hadbíró is megérkeztek, kik a vizsgálatot megkezdették és a már előleges letartóztatásban volt néhány egyéneken kívül a $\frac{1}{2}$ alatt mellékelt jegyzékben foglalt egyéneket is előlegesen letartóztatták.

A vizsgálat szakadatlanul folyik, de nagy terjedelménél fogva eddig végeredményt mondani nem lehet, de az eddigiekből már be van igazolva, hogy a most leírt tényállás a valóságnak megfelelő, a fegyver használat jogosult volt és igen sok egyén ellen oly terhelő adatok vannak már eddig is, hogy legalább 6–8 egyén vizsgálati fogságba kerül. Munkába eddig munkások nem állottak, ugyanazért a 22-én Aninán volt bánya kapitánnyal együtt, a főszolgabíró felhívást bocsájtott ki nyomtatványban, falragaszokkal és egyéb módon is, felhíva az összes munkásokat a munkába lépésre. A meghaltak hullái hozzátartozóik által eltakarítottak, a 22-én délután megejtett bonczolások után. Rendzavarás nem fordult elő.

A Fehértemplomból kért katonaság fele, miként azt tegnapi táviratomban is jelenteni bátor voltam – állomáshelyére visszavonult, ma pedig d. e. 11 órai vonattal szintén egy század vonult el, s ugyanezen vonattal szállított Oraviczára a bíróság által vizsgálati fogságba helyezett 12 egyén, úgy, hogy a rend fentartására egy század katonaság maradt még Aninán.

Ma vett távirati jelentés szerint az összes munkások munkába állottak.

Megjegyzem még, hogy a bánya kapitányság f. hó 22-én Aninára kijövén, onnan, egy órai ott időzés után, miután meggyőződött arról, hogy a munkás zavargás egyedül a társláda alapszabályok megváltoztatása folytán ütött ki, ennek elintézését pedig nem tartotta hatáskörébe vágónak, Anináról eltávozott.

Végül mély tisztelettel jelentem, hogy a várm. alispánjának véleménye szerint, ki ezen nézetét Aninán közvetlenül szerzett értesülésekből formálta, az új társláda alapszabályoknak az a határozománya, hogy a bánya munkás csak 40 évi folytonos munkásság után nyerheti fizetésének 70%-át nyugdíj gyanánt, a munkásokra nézve méltányosnak nem mondható, mivel még az is a ritka esetek közé tartozik, hogy a munkás a 30 évi sorvasztó és testet ölő bánya munkát kibírja.

Ennek alapján mély alázattal vagyok bátor kérni Nagyméltóságodat, hogy magas befolyását érvényesíteni méltóztassék aziránt hogy az új szabályzatnak ezen határozményára megváltoztassék és az előbbi 30 évi munkaidő hozassék újból be.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Lugoson 1897 évi január hó 26-án

Jakabffy Imre
Főispán.

Melléklet:

Az 1897. jan. 20-i aninai bányászmozgalom előzetes letartóztatásba helyezett munkásainak és munkás-asszonyainak jegyzéke

Letartóztatásban:

Wodraska János, gépész	Thimfeld II aknán
Koller Benedek, bányász,	Frigyes aknán
Lenhardt Ferencz, fodrász,	Sigismund
Mansch Frigyes, géplakatos,	Olvasztómű
Kralir Stefán, bányász,	Ronna akna
Gottrich Ferencz, bányász,	Ronna akna (Szászkáról)
Burglechner Ferencz, bányász,	Gusztáv akna
Ströbl Károly, bányász,	Frigyes akna
Bubanszky János, kazánkezelő,	Hengermű
Lenhardt Nándor, vasöntő,	Olvasztómű
Biller Mihály, bányász,	Thimfeld II
Jetssmann József, vasöntő,	Olvasztómű
Pitsch Mihály, kovács,	Hengermű
Lang Alajos, bányász,	Thimfeld II
Kaliszky István, bányász,	Thimfeld II
Kappik József ifj., bányász,	Ronna akna
Gottrich János, bányász,	Ronna akna
Koloszka István, bányász,	Gusztáv akna
Hasch József, bányász,	Kubeck akna
Argalasz Helen, Argalasz Antal kazánkovács neje	
Sándor Franciska, Sándor János Gusztáv aknai bányász neje	
Wöhl János, bányász,	Frigyes aknán
Kappik Mária, ifj. Kappik József neje	
Biller János, bányász,	Frigyes aknán
Sándor János, bányász,	Gusztáv aknán
Hrabar Ferencz, lakatos,	Hengermű
Sebek István, lakatos,	Műhely
Müller Róbert bányász,	Thimfeld II
Wodraska Mária, Wodraska Ferencz bányász (Thimfeld) felesége	
Lichenauer Károly, vasöntő,	Olvasztómű.

G

1897 jan. 28

Visontai¹ Soma interpellációja az aninai sortűz tárgyában

Képv. Napló, 1896–1901, III. 64–66. l.

Visontai Soma: T. ház! Ahhoz a tárgyhoz, melyről interpellálni szándékozom, már többen szólottak hozzá, és így röviden csak azon eseményekről akarok beszélni, a melyek interpellációm alapjául szolgálnak. A t. ház már tudomást szerzett az előttem tett interpellációból, és a hírlapokból arról, hogy az aninai bányászok, a kiknek száma közel 3000-re rug, a munkát beszüntették. Különböző közlemények jelentek meg a hírlapokban és hosszú időn át a közvélemény csakis az igazgatóság nyilatkozataival állott szemben. A bányatulajdonosként szereplő osztrák–magyar államvasúttársaság kommuniké-iben úgy állította oda a dolgot, mintha a munkások érdekében mindent megtett volna, és mintha annak a társuladának intézménye, a mely a sztrájknak tulajdonképeni okául szolgált, a munkások hozzájárulásával hozatott volna létre. A társaság említést tett bizonyos nagy áldozatokról, hogy évenként 100.000 forinttal járult volna hozzá állítólag a munkás érdekek istápolásához, a munkások segélyezéséhez és a nyugdíj-illetékekhez, és úgy tüntette fel az eseményeket, mintha a régi nyugdíj-intézménynek társuladává való átalakítása, egyenesen a munkásoknak óhaját képezte volna. Időközben a munkások részéről is történtek nyilatkozatok a sajtóban, és ha ezeket most már összevetjük magának az igazgatóságnak jelentéseivel, akkor kétségtelenül kitűnik, hogy itt valósággal jogcsontkítással, szerzett jogoknak konfiskálásával és a munkások ellen elkövetett súlyos sérelmekkel állunk szemben. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*) Én ezeket magában az interpellációban igyekeztem kifejtetni és azért méltóztassék megengedni, hogy interpellációmát felolvassam. (*Halljuk! Halljuk! Olvassa:*)

Interpelláció a tisztelt belügyminiszter, pénzügyminiszter és igazságügyminiszter urakhoz:

1. Van-e tudomása a tisztelt pénzügyminiszter úrnak, mint a kinek hatósága alá a bányá-
ügyek fölötti felügyelet tartozik, arról, hogy az osztrák–magyar államvasúttársaság tulajdonát képező aninai bányákban a munkások, kiknek száma közel 3000-re megy, a munkát beszüntették?

2. Tudja-e a tisztelt miniszter úr, hogy a munkások a munkabeszüntetés tényében rejülő rendkívüli önvédelem és önszegély igénybevételét azzal indokolják, hogy a munkaadó társaság a régi nyugdíjintézetnek társuladává történt átalakításával állítólag súlyos jogsérelmet követett volna el a munkások iránt; hogy a szerzett jogok semmibe sem vételével és a munkások tiltakozása dacára az özvegyeknek nyugdíjigényeit a jövőre nézve leszállította, a maximális nyugdíjra jogosító szolgálati tartamot pedig a bányamunkások élet- és egészségpusztító munkáját s életviszonyait tekintve különben is hosszú 30 esztendőről 40 esztendőre emelte fel?

3. Igaz-e, hogy a munkásokkal lefolyt egyezkedési tárgyalás alkalmával a munkások megbízottai az említett újítások, mint jogfosztások ellen állandóan tiltakoztak, hogy ezen tiltakozásnak a tisztelt miniszter úr előtt is küldöttségileg kifejezést adtak, és hogy ezen sérelmes új szabályzatok mégis a munkásokra oktrojáltattak és hogy ezeket kizárólag a tulajdonos társaság óhajainak megfelelőleg a bányakapitányság és később a tisztelt miniszter úr is helybenhagyták és szentesítették volna?

4. Hajlandó-e a tisztelt miniszter úr azokat az indokokat, melyek őt eljárásában vezették, valamint azokat a körülményeket, melyek ez ügyet megvilágítani alkalmasak, a képviselőház elé terjeszteni?

¹ *Visontai Soma* (1854–1925) ügyvéd, publicista, függetlenségi politikus. 1890-ben Tomi-
védője. 1892-ben Újvidék, majd Gyöngyös képviselője.

5. Van-e tudomása a tisztelt belügyminiszter úrnak arról, hogy az Aninára kirendelt csendőrség az összegyülekezett munkások közé lőtt; hogy a csendőrség fegyvereinek golyói számos munkást leterítették, számosan súlyosan megsebesítettek, hogy a sebesültek legtöbbször most a halállal vívódik? Hogy a munkások közül számosat vasra verve börtönbe dobtak, s hogy a letartóztatottak száma közel 30-ra rug?

6. Kérem, mi indokolta egyáltalán a hatóság beavatkozását s különösen, hogy a csendőrség számos emberélet megsemmisítésével, számos egyén nyomorékká tételével pusztulást és nyomort hozott árthatlan családokra; özvegyek és árvák siratják gondozójukat, fentartójukat?

7. Szándékozik-e a tisztelt belügyminiszter úr szigorú vizsgálatot indítani, hogy a hatósági beavatkozás nem-e a munkások jogtalan terrorizálása és a munkaadó magánérdekeinek istápolására szolgált, és hogy a csendőrség fegyverhasználata és a nép közé való lövetés, a vérontás, az emberéletben való pusztítás jogos, törvényes volt-e? És hajlandó-e a tisztelt miniszter úr a munkaadó és a munkás érdekeit egyaránt és egyenlően megoltalmazni, hivatott államhatalmának megtorlását a kiderítendő bűnösökkel éreztetni?

8. Hajlandó-e az igazságügyminiszter úr az illetékes királyi főügyészség által a királyi ügyészséget utasítani, hogy az aninai munkászavargással összefüggő bűnvizsgálatra vonatkozó indítványainál legyen figyelemmel azon okokra, melyek a munkásokat a munkabeszüntetésre és a netaláni lázongásra ösztönözték és igyekezzenek az előnyomozatot és vizsgálatot ez irányban is kiterjeszteni? (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

Magában az interpellációban benrejlik már az indokolás és ennél fogva további érveléseket feleslegeseknek tartok, majd ha a tisztelt miniszter urak válaszolni fognak, megteszem egyéb megjegyzéseimet.

Elnök: Az interpelláció a belügyi, pénzügyi és igazságügyi miniszter urakhoz utasítatik.

H

1897 febr. 22

Perczel Dezső belügyminiszter válasza Hentaller Lajos és Visontai Soma interpellációira az aninai sortűz tárgyában

Képv. Napló, 1896–1901, IV. 166–171. l.

Perczel Dezső belügyminiszter: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) A képviselőháznak múlt havi egyik ülésén Hentaller és Visontai képviselő urak interpellációt intéztek hozzám a csendőrségnek az aninai kihágásnál történt fegyverhasználata alkalmából. Miután mind a két interpelláció erre vonatkozik, miután e kettő annyira összefügg, hogy alig választható el, és miután a kérdések maguk is csaknem ugyanazt az anyagot ölelik fel: azt hiszem, a t. ház meg fogja engedni és természetesnek találja, hogy azt a kérdést intézzem előbb a t. házhoz, hogy mindkettőre összefoglalva adhassam meg a választ. (*Helyeslés.*)...

Hivatkozik a pénzügyminiszter által korábban elmondott előzményekre majd a főispáni jelentés alapján ismerteti a jan. 20-i bányász-sztrájk fejleményeit.

...Az eset megtörténte után úgy a politikai hatóságok, mint a büntető és vizsgáló bíró részéről, valamint a csendőrök magatartásaira nézve a fennálló szabályok szerint a hadbíró részéről megtörtént a vizsgálat és ez azt eredményezte, hogy háromszori felszólítás, sőt több mint a mennyit a szabályok kívánnak, négy felszólítás is történt, és így a csendőrség a fegyver használatához szabályszerűleg és a törvények értelmében fogott.

T. ház, ez az, a mit az aninai szomorú esetre nézve a megtartott vizsgálat eredményéről közölhetek. Természetes, hogy magára az ügyre nézve úgy a büntető-bíró, mint a hadbíró lesz hivatva annak idején ítélni.

Most még csak arra az utolsó kérdésre, melyet a képviselő úr nemcsak hozzám, hanem az igazságügyminiszter úrhoz is intézett, kívánom megjegyezni az igazságügyminiszter úr nevében és megbízásából, hogy az ottani királyi ügyészség el van látva utasítással arranézve, hogy a maga részéről is közrehasson, hogy a teljes tényállás – a vizsgálatnak minden irányban való kiterjesztése által – kideríttessék. Ez az, mit az interpellációra úgy a magam, mint az igazságügyminiszter úr nevében válaszolni szerencsém volt, és kérem, méltóztassék e választ tudomásul venni. *(Élénk helyeslés jobbról.)*

Visontai Soma: T. ház! Arra a tényállásra nézve, mely a csendőrség fellépését megelőzte, észrevételeket tenni nem akarok, mert hisz az arra a vizsályra vonatkozik, mely a munkaadótársaság és a munkások közt kifejlődött és a mely teljesen okszerű kapcsolatban a csendőrség fegyverhasználatával nincs. A mi azt a tényt illeti, mi indította a csendőrséget arra, hogy a lőfegyvereket használja, erre nézve mindenekelőtt konstatálnom kell azt a sajnálatos tényt, mely az igen tisztelt belügyminiszter úr előadásából is kitűnik, hogy akkor, a midőn már a munkások állásfoglalását veszélyesnek és a közrendre nézve is támadó jellegűnek tartották, ugyanakkor – mint a belügyminiszter úr itt ma kijelentette – 3000 munkással szemben 4 csendőr vétetett igénybe a közrend helyreállítása végett. Mit jelent ez, t. ház? azt jelenti, hogy ha ily nagy erővel ily kis rendőri erő állíttatik szembe, már eleitől fogva nem is lehetett arra számítani, hogy a csendőrség az ő fizikai erejének és az ő intézkedési erejének túlsúlyával is képes lesz helyreállítani a rendet és megóvni a saját tekintélyét.

Igenis sajnos tehát, t. ház, hogy akkor, a midőn egy területen már napok óta lázongnak a munkások, és a mint a t. miniszter úr is mondja, előrelátható volt a titkos gyűlések tudomásra jutása folytán, hogy a munkások a békés kiegyenlítésre nem lesznek hajlandók, akkor csak két csendőr, később pedig egy hadnagy vezetése alatt három csendőr, összesen tehát öt csendőr állíttatik szembe egy óriási munkástömeggel.

Mindenesetre minden ember meg van arról győződve, hogy a közhatóságoknak és ennél fogva annál inkább a rendőrségnek tekintélyét törvényszékiileg biztosítani és megvédeni kell. Azonban a megvédelem nem vonatkozhatik arra, hogy ez csak papíron, a törvény száraz betűivel történjék, hanem a fegyveres erőnek tekintélyét, legyen az katonai, csendőri vagy rendőri, a kirendelt legénység számszerű erőjével is meg kell védeni. *(Felkiáltások a jobboldalon: Tessék szaporítani a csendőrséget!)*

Itt, t. képviselőház, úgy a szervezeti, mint a szolgálati utasításoknál fogva előre látható volt, hogy ez a négy csendőr másként nem lesz képes helyreállítani a rendet, mint ha emberéletben pusztít. Ez az egy sajnálatos tény is elegendő arra nézve, hogy én a t. miniszter úr válaszát kielégítőnek ne tartsam.

De nem tudtam kivenni a t. miniszter úr beszédéből vajjon miután már ott összegyülemlt 2–3.000-hez és – azt méltóztatott mondani – hogy az igazgató úr is teljes biztosságba helyeztetett, vajjon mi teendője volt még annak a néhány csendőrnek, mikor előre láthatták, hogy túlsúllyal nem bírnak az óriási néptömeggel és a kifejlődhető erőszakkal szemben? A csendőrség utasítása nem igazolja azt az általános sajnálatos gyakorlatot, a melynek minden nap, minden hónapban, minden évben tanúi vagyunk, hogy a rendőrség és csendőrség tekintélyét úgy igyekeznek helyreállítani, hogy, mint ez már természetszerűvé vált, a csendőrség löjjön a nép közé és használja fegyverét. Én nem tudom elképzelni, hogy bármely más civilizált államban lehetséges legyen az, hogy oly nagy mérvű emberpusztítást vigyen véghez a rendőrség és a csendőrség, mint az utóbbi években azt Magyarországon tapasztaljuk. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)...*

A csendőrség szervezeti utasítása – fejtegeti a továbbiakban Visontai – csak a legsúlyosabb esetben engedélyezi a fegyverhasználatot, ekkor is igyekszik ennek igénybevételét korlátozni.

...Hogy tehát ebben az esetben a csendőrség tényleg ezen szolgálati szabályzat rendelkezésénél fogva arra érezte magát indítatva, hogy lőfegyverét azért használja, mert csekély Számánál fogva – hiszen öt csendőr állott szemben 3.000 munkással – egyéb enyhítő eszközök

kihasználásával meg sem elégedhetett, az ezért való felelősség mindenesetre azon közigazgatási hatóságokat terheli, a kiknek módjukban lett volna kellő időben, kellő eszközökről és kellő számú csendőrökről gondoskodniok; mert egy munkásmozgalommal szemben, amely első sorban a munkaadó és munkás közötti viszony rendezésére vonatkozik, s a hol semmi esetre sincs hivatva az állami hatóság, akár az egyiknek, akár a másiknak a pártját fogni, akár az egyiknek, akár a másiknak mérlegét beavatkozásával kedvezőbbé tenni, ily esetben a közigazgatási hatóságoknak minden esetben arra kell figyelmét kiterjeszteni, hogy oly intézkedések fogantatásának, a melyek olyan helyesek és bölcsék és a közrendre nézve oly hasznosak legyenek, hogy azáltal az emberek élete lehetőleg meg legyen kímélve. Ha tehát azt látjuk, hogy 3000 emberrel szemben csak öt csendőrt vesznek igénybe, a mikor eleitől fogva ki volt zárva ennek lehetősége, hogy ezek enyhébb eszközöket használhassanak, ez nem felelhet meg sem azon jognak, a mely minden, állampolgárt, tehát a legszegényebb munkást is megilleti az állami hatósággal szemben, hogy élete, testi épsége, biztonsága megmentessék, de nem felel meg a közrend fentartására szükséges intézkedések helyes és célszerű megtételének sem. Ezért legnagyobb sajnálattal nem vagyok azon helyzetben, hogy a t. miniszter úr válaszát tudomásul vegyem.

Hentaller Lajos: Mélyen tisztelt ház! Én sem vagyok abban a helyzetben, hogy tudomásul vegyem a t. belügyminiszter úr válaszát. És hogy a t. ház figyelmét sokáig igénybe ne vegyem, leszek bátor felolvasni azokat az információkat, melyeket az esetre vonatkozólag kaptam. Felolvasom azért, nehogy hozzátegyek, vagy elvegyek belőle valamit. A t. ház meg fog győződni arról, hogy teljesen ellenkező információim vannak a belügyminiszter úréval szemben. Nem akarom azt sem elmondani – hiszen a belügyminiszter úr nagyon jól tudja, – hogy mielőtt ezen társzláda története megtörtént volna, a bányászok küldöttsége négy ízben is járt ide fent az illetékes közegeknél. Jártak Dániel miniszter úrnál, Szerb György képviselő úrnál, Jókai Mór egykori képviselő, jelenleg főrendiházi tag úrnál, Gränzenstein államtitkár képviselő úrnál, és minden alkalommal tiltakoztak, hogy a 30 évi munkaidő 40 évre legyen felemelve. Dániel miniszter úr azt mondta nekik, hogy ő úgy van informálva, hogy az ő hozzájárulásukkal lett a szabályzat meghozva. Leszek bátor azon szerencsétlen nap eredményeit felolvasni. *(Olvasza:)*

„Amidőn Aninán a bányamunkások értesültek arról, hogy igazgatójuk megérkezett, rögtön csoportosulni kezdtek s küldöttséget menesztettek az igazgatóhoz, azzal a kijelentéssel, hogy a bányászok a módosított alapszabályukat nem fogadhatják el.

Míg a küldöttség az igazgatónál járt, a tömeg csendesén viselkedett, s maga az igazgató is azzal igyekezett a küldöttséget megnyugtatni, hogy közbe fog járni a neheztelt módosítások megváltoztatása iránt.

E közben azonban a csendőrség készenlétbe helyezkedett az igazgatási épület és az e mellett levő „fogyasztási szövetkezet” háza előtt.

Ekkor történt, hogy két asszony és egy leányka be akartak menni a szövetkezet házába, hogy élelmiszert vásároljanak.

A csendőrök azonban a védtelen nőket durván visszautasították, s minden kérésük dacára sem bocsátották be a szövetkezet helyiségébe.”

Az a szokása tudniillik az igazgatóságnak, hogy ha ilyen zavargás mutatkozik, akkor a szövetkezeti üzemhelyiséget bezáratja és oda nem enged senkit. *(Olvasza:)*

„Ennek oka az, hogy minden mozgalom alkalmával első dolga az igazgatóságnak a szövetkezetet elzáratni, hogy a munkásokat kiéheztesse.

A midőn a nők nem tágtottak kérésükkel, a csendőrök puskatussal kezdték őket ütlegelni, s csizmáikkal rugdálni.

Erre a brutális eljárásra az egyik asszony felbőszülve egy darab fát ragadott fel, s azzal fejbe ütötte a csendőrhadnagyot, mire a csendőrök hátravonultak, s az őrmester minden előzetes felszólítás nélkül tüzet vezényelt. A sortűznek áldozatul esett az egyik asszony, a ki élelemért indult, s ennek a fia. Az áldozat férje – ez volt az, a kiről a belügyminiszter úr mondta, hogy utólag rohant a csendőrökre – látván nejét és gyermekét elesni, egyedül, fegyvertelenül szaladt

a csendőrök felé, akik közül nyolczan szuronnyal rohantak reá, s miután össze-vissza szurkálták, még ráadásul két golyót lőttek belé”.

Miután látom, hogy a belügyminiszter úr teljesen az osztrák államvasút-társaság álláspontjára helyezkedett, miután előadásommal a magam álláspontjának helyességéről a t. házat úgy sem tudom meggyőzni, csak konstatalom, hogy a belügyminiszter úr egyoldalúlag csak azon társaság által lett informálva, a ki munkaadó, élelemszállító, vádló, bíró és végrehajtó, azonkívül informálva lett a közigazgatási közegek és a csendőrség által, a kik szintén végrehajtók; de magukat a munkásokat, a kik érdekelve vannak, a belügyminiszter nem hallgatta ki, vagy ha kihallgattatta akkor azon közegek által halgattatta ki, a kik érdekelt felek. Én a miniszter úr válaszát nem veszem tudomásul, de azt hiszem, hogy az ilyen válaszok azok, melyek a csendőrség fegyverhasználatának propagandát csinálnak. (*Zaj. Mozgás jobbfelől.*)

Perczel Dezső belügyminiszter: T. ház! Legelőbbben is a leghatározottabban visszautasítom Hentaller képviselő úrnak azt az állítását, mintha engemet akármi tekintetben a bányatársulat informált volna.

Én a bányatársulatot meg sem hallgattam, nem is érintkeztem sem szóban, sem írásban velük. A mit előadtam, azt az általam hivatalosan felszólított közigazgatási közegek és az ugyancsak hivatalosan felszólított 1. számú csendőrkerületi parancsnokság hivatalos adataiból tudom, nem holmi „Kata mondta, Panna mondta” munkáscsedulákból. (*Helyeslés jobbfelől.*) Hivatalos jelentések alapján beszélek és így a legnagyobb méltatlansággal utasítom vissza, mintha engem akár egyoldalúság, akár pártoskodás vezérelhetett volna. Azt hiszem, hogy ha valami képes arra, hogy megingasson minden tekintélyt, az ilyen felszólalások azok, a melyek a társadalmi rend aláásóinak felbátorítására szolgálnak. (*Zajos helyeslés jobbfelől.*) A kik itt beszélnek, azok bátorságban vannak, mások pedig életükkel fizetnek. Ez a felelőtlenség az, a mely nálunk ezen szomorú eseteket szüli.

A mi azt illeti, hogy a hatóság nem volt elég elővigyázó: méltóztatnak tudni, hogy mindig kérjük a csendőrség szaporítását. A mostani csendőrállomány nem engedi meg, hogy oly bányaterületen, mint a szóbanforgó, – mely még a legbékésebb szellemű szokott lenni és – midőn még ott van egymás mellett Oravicza, Stajerlak és Resicza, – kivételesen, nem tudom én miféle számú csendőr-őrsöt tartunk. Mit csinálunk akkor Salgó-Tarjánban és más bányavidékeken, ha itt kivételesen ily nagyszámú csendőrőrsöt kell tartanunk? Ha szükség lett volna, ép úgy történt volna, mint Resiczán, a hol a hatóságok, midőn észlelni kezdték, hogy a tömeg magatartása fenyegetővé lesz, eleinte a honvédszászlóalj, később közös hadseregbeli katonai erő kirenDELését kérték.

A mit Visontai Soma képviselő úr felhoz arra nézve, hogy a csendőrségi utasítás mit ír elő, engedje meg, hogy azt legalább úgy, vagy talán még jobban tudom mint ő és tudják azok a csendőrközegek, a kik alkalmazzák, de azok is, a kik ép ez utasítások alapján ejtik meg a hadbírószági vizsgálatot. Egy hadbíró főtiszt volt kiküldve vizsgálatra és meggyőződött, hogy épen ezen utasítások értelmében jártak el a csendőrök, mert azt a csendőrség még sem tehette, hogy onnan eltávozzék és engedje, hogy az a fanatizált és bármily okból, de felizgatott munkástömeg azt a pár tisztviselőt, akik még hozzá teljesen ártatlanok is, mert nem maguk intézik az ügyeket, hanem csak felsőbbiségüknek, az igazgatóságnak rendeleteit hajtják végre, – agyonüsse vagy felakaszszá, mert akkor később háromszor annyi csendőrnek kellett volna jönnie rendet csinálni.

Az ellen is tiltakozom, mintha a csendőrség akár a bányatársulatnak, akár az igazgatóságnak kelt volna védelmére. Egyszerűen azt tette, a mit akkor is tett, midőn a munkásokat fel engedte jönni, de lehetővé akarta tenni azt is, hogy az igazgató Bécsbe utazhassék és útközben se agyon ne verjék, se fel ne akaszszák.

Azt hiszem, ha úgy járunk el, mint a két interpelláló képviselő úr, és ily tendenciákat propagálunk, akkor vagy nehéz lesz megtartani a kellő mértéket a közrend és közbiztonság fenntartásában, vagy odaviszszük a dolgot, hogy épen ezen felbuzdítás és az innen kifelé hangzó és ott még nagyítva magyarázott szavak folytán az illetők felbátorodnak, (*Igaz! Úgy van!*)

jobbfelől. Mozgás a szélső baloldalon) s a míg a beszédek elmondói teljes biztosságban és bátran beszélhetnek, azok a szegény emberek életükkel vagy több esztendei börtönnel fognak lakolni, mert elég könnyelműek voltak az ilyesminek hitelt adni. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

Kérem a t. házat, méltóztassék válaszat tudomásul venni. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Elnök: Hentaller Lajos képviselő úr szavai értelmének helyreigazítása végett és személyes kérdésben kér szót.

Hentaller Lajos: T. ház! Abszolúte nem akartam a t. belügyminiszter úrra azt mondani, hogy ő a társaság érdekeit védi, szerintem egyoldalúlag lett informálva azoktól, a kik mint munkaadók szembeállanak a munkásokkal. A munkásoktól információkat nem kapott, nem is kaphatott, mert a közigazgatási hatóság a munkások vezetői közül 30-at letartóztatott; azok talán most is el vannak fogva.

Visontai Soma: T. képviselőház!

Elnök: Mi czímen kér a képviselő úr szót? (*Felkiáltások: Felelni akar a miniszternek!*) Engedelmet kérek, interpellációra való válasz alkalmával az interpelláló képviselő másodszer a szólás jogával csak a ház engedelmével élhet.

Visontai Soma: Szavaim értelmének helyreigazítására.

Elnök: Tehát szavai értelmének helyreigazítására kér szót.

Visontai Soma: Az igen t. miniszter úr úgy állította oda a dolgot, mintha mi – mert Hentaller képviselőtársamra is utalt – innen oly eszméket vinnénk ki felszólalásunkkal a nép közé, melyek annak életét veszélyeztethetik. Ez szép intés volna, ha e mostani vitatkozásunkkal még megelőzhetnők azon szomorú dolgot, a mi Aninán megtörtént, hogy tudniillik a t. belügyminiszter úr bevallása szerint is már 10 embert lelőttek és egész sereg embert súlyosan megsebesítettek, a hadnagynak csak csekély mérvű megsértése miatt; most azonban annál kevésbbé élhet ezen intéssel a t. miniszter úr, mert mint a törvényhozás tagjának kötelességem ily feltűnő esetenél feleletet kérni az igen tisztelt kormánytól, s ettől ezentúl sem fog eltántorítani semmiféle oly inszINUÁCIÓ, mint a minő itt a képviselőházban nem tudom minő tendenciával velünk szemben gyakoroltatik. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

Elnök: Beleegyezik-e a t. ház, hogy a belügyminiszter úrnak Visontai és Hentaller képviselő urak interpellációjára adott együttes válasza felett a ház is egyszerre határozzon? (*Helyeslés.*) Kérem tehát, tudomásul veszi-e a ház a belügyminiszter úrnak Visontai és Hentaller képviselő urak interpellációjára adott válaszat? (*Igen! Nem!*) Kérem azon képviselő urakat, a kik a válaszat tudomásul veszik, méltóztassanak felállni. (*Megtörténik.*) A többség tudomásul veszi a válaszat.

86.

Iratok a kormányzat századfordulói ruszin akciójának kezdetéhez¹

1897 febr. 5

A függetlenségi sajtó közleménye a ruszin segélyakció szervezése ügyében tartott 1897. febr. 4-i országgyűlési értekezletről²

E., 1897. febr. 5. 36. sz.

Régen hangoztatják már, hogy az ország felvidéki ruthén parasztjainak nyomorán enyhíteni kellene, de a nyomorról koronkint megújuló értesítések soha se tudták az illetékes körök érdeklődését annyira felhívni, hogy valaki szükségesnek látta volna alapos és sürgős intézkedéseket tenni

¹ A kilencvenes évek derekán az agrárproletariátus mozgalmi az Alföld számos helyén már a forradalmi akciók állapotába jutottak, míg az ország peremvidékein a magyar és nemzetiségi szegényparasztság súlyos gazdasági helyzete fenyegetett hasonló következményekkel. Az uralkodó

annak enyhítésére. A csekély segílyt inkább az illető vármegyék szintén nem nagyon vagyonos lakossága nyújtotta. A ki megfordult Bereg, Ung, Ugocsa, Máramaros megyék felvidékein és látta az ottani csenevész, elsatnyult, többnyire golyvás ruthén népet, az ő otthonának nevezett, nyomorult, bűzös viskójában, heteken át emészthetlen zab és *kukoriczacsukából* készült kenyeren táplálkozni, a mint az éhségtől elerőtlenedve, utolsó darab rongyát váltja föl pálinkáért, csak annak van fogalma arról, hogy mi az a fölvidéki ínség.

E nagy, évről-évre ismétlődő nyomor enyhítése végett Firczák³ Gyula munkácsi püspök mozgalmat indított és értekezletre hívta össze Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros vármegyék országgyűlési képviselőit, hogy megvitassák azokat a módokat és eszközöket, a melyek alkalmasak volnának arra, hogy az illető megyék ínséggel küzdő rutén népének ínséges helyzetén segítsenek.

Az értekezletet ma tartották meg a képviselőház egyik tanácskozási termében.

Az értekezleten megjelentek a földművelésügyi minisztérium részéről: *Pirkner* János állat-egészségügyi főfelügyelő, a kultuszminisztérium részéről: *Balázs* Ferencz osztálytanácsos, gróf *Török* József főispán, *Szabó* Albert beregmegyei pénzügyi igazgató és *Balajthy* Mór técsői főszolgabíró.

Az értekezletet *Firczák* Gyula püspök nyitotta meg, felkérve *Hegedüs* Béla képviselőt a jeyzökönyv vezetésére, majd rátért az értekezlet céljaira. Vácsolva a ruthén nép nyomorát, rövid megnyitójában, ama reményének adott kifejezést, hogy egyesült erővel, ha nem is megszüntetni, de legalább enyhíteni lehet a négy vármegyére kiterjedő nyomort. Az éljenzéssel fogadott beszéd után Halász Ferencz, majd gróf *Török* József szólottak rövidebben. *Nedeczey* képviselő szólott ezután hosszabban a megoldandó kérdéshez. Az elszegényedés okairól szólva, azt ajánlja, hogy meg kell akadályozni a galícziai zsidók bevándorlását.

osztályok, hogy elejét vegyék a forradalmi veszélynek, nagyobb arányú látszatakcióra határozták el magukat, amely a kincstári bérletek révén mind a kormányzatnak, mind egyes nagybirtokosoknak gazdasági érdekeit szolgálta. Fenti megfontolásból jött létre a kormányzat század végi „ruthén” vagy „hegyvidéki akciója”. – A ruszinok körében uralkodó rendkívüli nyomorra 1896-ban Halász Géza „*övenezzer beregmegyei orosz létkérdése*” című röpirata hívta fel a figyelmet. 1897 elején *Firczák* Gyula munkácsi gör. kat. püspök és a ruszin lakta megyék országgyűlési képviselőinek vezetésével társadalmi mozgalom indult meg a ruszin népesség helyzetének enyhítése érdekében. A mozgalom az 1897. febr. 4-i értekezlettel indult, amely elhatározta, hogy emlékiratban tárja fel a kormány előtt a ruszin nép helyzetét és a segítség módzatait (A). A memorandumot a március 7-i értekezleten tárgyalták meg, és másnap átnyújtották a kormány tagjainak. Az „*Emlékirat az Északkeleti Kárpátok közt és alján lakó ruthén nyelvű és anyagi viszonyainak elősegítése és felvirágoztatása tárgyában*” című irat hatására, amely az ötilletékes minisztérium hatásköre szerint csoportosítja a teendőket, valamennyi érdekelt miniszter megígérte, az akció támogatását (B), sőt Bánffy nagyobb arányú kormányintézkedéseket is kilátásba helyezett (C). A május 12-i értekezleten *Firczák* Gyula már beszámolt a bizottságnak az első miniszteri intézkedésekről. (L. E., 1897, 132. sz.) *Bereg* (ápr. 7–8.), *Máramaros* (ápr. 19.) és *Ugocsa* megyék (máj. 25.) közgyűlései csatlakoztak az emlékirat kívánságaihoz (vö. VKM eln. 1897/1.399). Wlassics kultuszminiszter 12 új állami iskola szervezésére tárgyalásokat indított. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter az 1897. június 23-i minisztertanács felhatalmazása alapján” évi 22 719 forintért bérbe vett 12 622 holdat a Schönborn-uradalomtól, s azt kincstári albérlésben kiosztotta az arra rászoruló ruszin parasztnak (E). A kincstári bérlet kezelésével és az akció vezetésével *Egan* Ede volt országos tejjgazdasági felügyelőt bízta meg a miniszter. *Egan* 1897 őszén tanulmányutat tett a helyszínen, s 1898. január 25-én terjedelmes emlékiratban ismertette a ruszinok helyzetét, és javaslatokat tett a teendők iránt. *Egan* emlékirata három részre oszlik:

I. „*Javaslat a gróf Schönborn-féle munkácsi és szent-miklósi hitbizományi uradalmakból az államkincstár által bérbevevett hegyvidéki gazdaságok felhasználására nézve.*” Javasolja, hogy az akcióért egyelőre csak a szolvyai járás 56 községére terjesszék ki, és a szegény ruszin parasztságot neveljék rá az okszerű havasi állattenyésztő gazdaságra.

II. „*A rutén kérdés*” című fejezetben a kérdés történetét, gazdasági és társadalmi tényezőit ismerteti. A nyomor főokát az úrbéri rendezés és a tagosítás helytelen végrehajtásában látja: a legrosszabb, legtávolabbi földeket kapták, s a kaszálók, legelők és erdők nagy részétől megfosz-

Az állattenyésztés, méhészet, gyümölcsstermelés, vetőmagvak kiosztását és munkával való ellátását javasolja a nyomorgó ruthén népnek. Dr. *Barta* Ödön a ruthén népet ép szegénysége miatt oly alacsonyfokú műveltségűnek tartja, hogy saját helyzetének javítását sem tudták eddig kérni. A nép évtizedekre visszamenőleg tartozik az adóval. Indítványozza tehát, 1. hogy 5 holdnál kisebb birtokoknak 5 éven belüli adója törlendő. 2. Ötpercentes állami agrár-pénzt kapjanak segélyül. 3. Szőlőműves-intézetek felállítását, a melyben minden községből egy-egy hallgatója legyen. 4. Gyümölcsiskolák állíttassanak fel tíz évi adómentességgel.

Gróf *Török* József szólott ezután, elfogadva *Nedeczey* javaslatait, hozzátéve még azt, hogy – mert a felvidéken a korcsmák nagyon elősegítik a nép romlását – mint Svéd- és Oroszország némely vidékein, úgy a ruthének között is hozzák be az állami szeszmonopóliumot az iszákosság csökkentésére. *Lónyay* Sándor a halászat és rákászat meghonosítását is ajánlja a patakokkal dúsan ellátott vidékek népei között. Felemlíti még, hogy az adóleírásokat két év óta Bereg-megyében úgy is be kellett hozni, a mit a szakminiszter hallgatagon tudomásul is vett.

Firczak püspök azt hiszi, hogy az adóleírás feltétlenül önbizalomra serkentené a népet, mire legjobban van szükség. *Szaplonczay* Miklós a máramarosi oroszok helyzetéről szólott, a melyre sürgős intézkedést kér. Szabó Albert pénzügy igazgató vázolta ezután Bereg- és Ungvármegyék ruthén népének nyomorát. Beszédében oda konkludál, hogy a nép élni sem tud, nemhogy adóját tudná fizetni. *Nyegre* László a teendőket két részre óhajtja osztani, sürgősekre és későbbiekre. Indítványozza, hogy: az állategészségügy felvirágozására mihamarabb akciót indítsanak, az adórendszer megjavíttassék, és olcsó hitelszövetkezeteket állítsanak fel állami segéllyel. Indítványait írásban is beterjeszti. *Barta* Ödön védte ezután Szabó pénzügyigazgatóval szemben adóindítványát. Majd *Nedeczey* szólott hosszabban javaslatainak elfogadása mellett, mely után *Hegedűs* Béla indítványozta, hogy az értekezlet küldjön ki az érdekelt vármegyékben egy-egy

tották a parasztokat. A kormányzat magára hagyta a népet, ipar, bányászat nincs, a közlekedés és forgalom fejletlen, az élelmiszerek 15–20 százalékkal drágábbak, mint a fővárosban. A beteges és éhező nép a nagybirtokból csak vállalkozók közvetítésével és többszörös áron jut bérlethez. Ezután a nagyarányú bevándorlással és az uzorával foglalkozik (a legkisebb kamat 30 százalékos), ismerteti a marhauzsrát, és az uzoratorvény kijátszásának módjait. Mindennek következtében a kisbirtokosok földjének és állatállományának több, mint a fele az uzorások tulajdonába ment át. Ehhez járulnak még a közigazgatási tisztviselők visszaélései, s érthetővé válik, miért vándorol ki nagy tömegekben a tönkrement ruszin parasztság.

III. „A Kárpát menti földművelő nép gazdasági helyzetének fejlesztése iránti javaslat.” Részletesen kimutatja, hogy Magyarország hegyvidéki megyéiben megvannak a lehetőségei egy, a svájcihoz hasonló nagyarányú havasi állatgazdálkodás kifejlesztésének. Ennek – a kincstár közreműködésével – a kincstári havasi legelők (104 658 hold) bérletbe adása, állat juttatás, segélyek, hitelszövetkezetek létesítése és az erdőtorvény revíziója útján kell megtörténnie. Rámutat a helyzet rendkívül súlyos voltára: a fenyegető „parasztlázadást” csak egy „békés” úton, állami közbelépéssel végrehajtott földbérlet-juttatással lehet elhárítani. Anyagi jólétük emelésén keresztül egyúttal megszerettetik a nemzetiségekkel a magyar államot, s ezzel nagy lépést teszünk a nemzetiségi kérdés megoldása felé. „A rutén kérdés – írja – ma első sorban gyomor kérdés, s csak második sorban nemzetiségi kérdés.” (VKM eln. 1898/1446) (1898–2083).

A bérletek kiosztása 1898 március–május havában történt meg. Egan május 20-i jelentésében számol be erről (l. uo.). A kiosztást egy helybeli papokból, tanítókból, uradalmi tisztviselők-ből és a miniszteri megbízottból álló bizottság végezte. A kereskedők megkísérelték a parasztokat elriasztani, és a saját kezükbe kaparintani a bérleteket. A földeket 3 osztály szerint 2,50, 4 és 6 frt. évi bérért, a kaszálókat minőségük szerint 1–12 frt évi bérért adták ki.

Egan jelentését és javaslatait a Földművelésügyi Minisztériumban 1898. május 21–22-én tartott értekezleten vitatták meg, s itt állapították meg az akció további menetét. Egyelőre csak a szolvai járásban indították meg az állami akciót, amelynek kezdeti eredményeiről az 1898. november 2-án Szolván tartott közgyűlésen számoltak be (F).

² A közlemény címe: *A felvidéki ruthének nyomora.*

³ *Firczak* Gyula (1836–1912) munkácsi gör. kat. püspök 1891 óta. Korábban az ungvári püspöki líceum és papnevelde tanára. 1887-ben szabadelvű programmal képviselővé választották, mint ilyen a közoktatásügyi bizottság elnöke lett.

bizottságot, a kik a szükséges teendőket tanulmányozzák és azokat külön-külön szakminisztériumok szerint memorandumban dolgozzák fel.

A különböző memorandumokat Firczák püspök elnökleite alatt bizottság adja át a resszort-minisztereknek, az egész pedig egy összmemorandumban ugyancsak Firczák püspök elnökleite alatt a miniszterelnöknek juttassák kézhez. Az értekezlet ezután Firczák püspök felszólalása után így is határozott. A bizottságba megválasztottak: Beregmege részére Lónyay Sándor, Barta Ödön és Nedeczey, Ungmege részére gróf Sztáray és Hegedűs Béla, Ugocsamege részére báró Perényi és Máramarosmege részére Nyegre László és Szaplóczay Miklós. Az értekezlet permanenciában maradt.

B

1897 márc. 7

Sajtóbeszámoló a ruszin akció tárgyában 1897. márc. 7-én tartott képviselői értekezletről¹

N., 1897. márc. 8. 68. sz.

Budapest, márcz. 8.

Firczák Gyula munkácsi görög kat. püspök elnökleite alatt tegnap a Bereg, Ugocsa, Ung és Máramaros megyei országgyűlési képviselők értekezletet tartottak s ezen a konferencia megállapodásaképp ma a kormánynak egy nagyszabású memorandumot nyújtottak át: az északkeleti kárpátok közt és alján lakó ruthén nyelvű nép szellemi és anyagi viszonyainak elősegítése és felvirágoztatása tárgyában.

Az emlékirattal, az értekezlettel és a mai fogadtatás eseményeivel alábbi tudósításunk részletesen beszámol.

Itt csupán a fennforgó kérdés óriási és kulturális jelentőségére akarunk rámutatni, mely megérdemli s megköveteli a legteljesebb jóindulatot, tevékeny ügybuzgóságot nem csak a kormány s ha kell, a törvényhozás, hanem a nem hivatalos Magyarország, a magyar nemzeti társadalom részéről is.

Erre szép és követendő példát mutatnak a ma elhangzott kormány-nyilatkozatok.

Meg vagyunk győződve, hogy mindenek, a kiket illet, ugyanezzel a meleg hazafiúi érülettel, komoly és férfias kötelességtudással fogják föl a mindig hű és megbízható magyar ruthénség érdekeit, létkérdését.

A képviselőház egyik termében tegnap ülést tartott a ruthén nép nyomorának enyhítésére alakult bizottság, hogy megvitassa a kormányhoz intézendő memorandumot. Jelen voltak *Firczák* megyés püspök, Máramaros-, Ugocsa-, Bereg- és Ungmegeyék országgyűlési képviselői, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium részéről Halász osztálytanácsos, a földmívelési minisztérium részéről Pirkner János országos állattenyésztési főfelügyelő, a kereskedelmi minisztérium részéről Békéssy dr. iparfelügyelő, továbbá Tabódy kamarás, Deskó János beregi foesperes, Balajthy Beregmege szolvai járásának főszolgabírája, Halász Géza erdőgondnok és mások az érdekelt vidékről.

Az ülés elnöke *Firczák* püspök, jegyzője *Hegedűs* Béla orsz. képviselő volt.

Firczák püspök lelkes, meleg beszéddel nyitotta meg az értekezletet. A honfoglalás idejében – mondotta – az északkeleti Kárpátok tövében megtelepedett egy népcsalád, mely I. Endre, Kálmán és Nagy Lajos királyaink idejében újabb bevándorlókkal szaporodott. Ezek a magyar oroszok, vagy mint a Bach-kornak kezdetétől nevezik, magyar ruthének, kik a magyar nemzetnek mindig hű testvérei voltak. (*Úgy van!*) A ruthén nép a régmúltban túrhetőbb anyagi viszonyok közt élt, mint most, mikor anyagilag tönkre téve, szellemileg megtörve, erkölcsiben is veszítve

¹ A közlemény címe: *A magyar ruthénekért.*

él és elhagyni készül a maga kopár hegyeit és ősei megszentelt sírjait, hogy a távol idegenben, Braziliában keressen új hazát. A nyomor ijesztő módon lépett föl köztük s azért a ruthén vidék honatyái összegyűltek, hogy a nyomor orvoslásáról gondoskodjanak és ennek érdekében mozgalmat indítsanak. Ugyanakkor a napisajtó is pártkülönbség nélkül lelkes támogatásban és a kormány is megnyugtató szavakban részesítette a mozgalmat. Hálás köszönetet mond azért szegény népe nevében a kormánynak, a képviselőknek és a sajtónak. A nyomorgó nép közé már elhatott a mozgalom híre s maga az a tudat, hogy Budapesten törődnek sorsával, megnyugvással hatott rája. Ezt a mozgalmat nem politikai okok hozták létre, nem tárgyalnak itt sem nemzetiségi, sem felekezeti ügyeket, a mozgalmat tisztán a felebaráti szeretet sugalta. Ezt azért említi föl, mert egy külföldi lapban azt olvasta, mintha a mozgalmat a magyar sovinizmus csinálná, hogy a ruthén nép nyelvét és tradícióit kiirtsa és ez a lap nagy ámulattal említi, hogy az értekezleten még egy ruthén püspök is részt vett, mint népének áruője. *(Fölkiáltások: Gyalázat!)* Nem kívánja senki elvenni a ruthén nép nyelvét, csak éppen azt kívánják tőle, hogy tanulja meg az állam nyelvét is. *(Helyeslés.)* Arra igen buzgón törekszik ő és papsága, hogy híveik jó hazafiak legyenek. *(Fölkiáltások: Példát vehetnének a többi nemzetiség papjai is.)* Itt nincs egyébről szó, minthogy 400,000 derék magyar honpolgárt a végső nyomortól megmentsük. *(Helyeslés.)*

Hegedűs Béla és Barta Ödön orsz. képviselők fölolvassák a kormányhoz intézendő memorandumot. A közoktatásügyi miniszternek ezt javasolják: Mindazokban a községekben, a melyekben legalább 30 olyan mindennapi tanköteles van, a kik törvényes oktatásban nem részesülhetnek, fokozatosan állami iskolák állíttassanak. Úgy a már létező, mint az újonnan létesítendő összes állami elemi népiskolákban a tanítás teljesen tandíjmentessé tétessék. Az állami, valamint a kellőleg szervezett felekezeti iskolákkal kapcsolatosan gazdasági irányú ismétlőiskolák szerveztessenek. Lehetőleg már a folyó évben a tanítók kiképzésére póttanfolyamok lennének rendezendők. A gazdasági ismétlő-iskolák körében meghonosítandó lenne egy kézügyességi (slöjd)² oktatás. Az állami iskolákban hitoktatást teljesítő lelkészek számára eme fáradozásukért az eddiginél kedvezőbb tiszteletdíj és a helyi viszonyoknak megfelelő közlekedési pótlék lenne engedelmzendő. Azokban a községekben, a hol a gör. kat. felekezeti iskola épülete megfelelő s a hol okleveles tanító van alkalmazva, kinek fizetése a 400 forintot még el nem éri, a tanító fizetése az 1893: XXVI. törvénycikk alapján nyújtandó államsegítséggel 400 forintig egészíttessék ki. A nagyobb községekben fokozatosan rendes állami jellegű kiseddők, egyéb népesebb községekben pedig államilag javadalmazott gyermek menedékházak lennének létesítendők. Külön és megfelelő díjazás lenne biztosítandó azoknak a tanítóknak, a kik tanítványaikat a gyümölcsészet és méhészet terén sikeresen oktatják. Az ungvári tanítóképzőt nagyobb mértékben segítsek és a tanítóképző gazdasági és kézügyességi tanfolyamokkal is kibővítendő. Az egészségtan elemi oktatása az elemi és ismétlőiskolákban kötelező legyen.

A kereskedelmi minisztertől kéri a szövőháziipar fejlesztését, a géphímzés meghonosítását, a halina- és guba-anyag szövése terén alkalmas szövőszékek fölállítását és ezzel kapcsolatban a termékek értékesítésének állami közreműködéssel való előmozdítását, továbbá a gyártermények, különösen a faiparcikkék számára kedvezményes szállítási tarifát. Kéri a stratégiai útvonalak kiépítését és az építésnél a helybeli munkaerő felhasználását, a hídvár eltörlését, a Kárpátalja kitűnő bazalt kiaknázását, továbbá e vidéken gyárak felállítását, az esetleges magánvállalkozásnak kedvezményben való részesítését. Végül fölvidéki iparkamara létesítését is szükségesnek tartja az értekezlet...

A földművelésügyi miniszterhez intézett kérvény válaszolja a vidék gazdálkodási helyzetét, mely a sík- és dombos vidékek gazdálkodásának csak torzképe. A túrhetetlenné vált nyomor egyik főoka, hogy a vidéknek egyedül és kizárólag mezőgazdálkodással foglalkozó népessége, ugyanazon idő alatt, míg számaránya a galicziai beözönlés által óriásilag szaporodott, egyidejűleg az úrbéri rendezés következtében az állattenyésztés üzését azelőtt inkább biztosító nagykiterje-

¹ L. C. irat 1. sz. jegyz.

désü erdei és havasi legelők használatában is korlátolva lett és így állott elő az a további bizonyításra nem szoruló tény, hogy a Máramaros, Bereg, Ung és Ugocsa vármegyék hegyvidékét lakó nép, csekély kivétellel, tényleg képtelen jelen helyzetében magát továbbra föntartani. Most már csak a mezőgazdasági kormányának állhat hatalmában, s csakis ennek lehet föladata a kérdéses vidéken, hol az ébredő közigazdasági öntudatnak ma még az első lehellete sem érezhető, a haladásnak utat nyitni az évszázadok óta téves irányban folytatott és minden változtatás és javítás nélkül apáról fiúra öröklött gazdálkodási rendszert a helyes mederbe terelni! Meg kell honosítani ama primitív, de okszerű havasi gazdálkodást, mely az értelmiségnek szintén alacsonyabb fokán levő alpesi lakónak is hasonló viszonyok közt kenyeret biztosít! Államilag szükséges gondoskodni ott e célból völgyenkint, sőt községekint, egy-egy minta parasztgazdaság berendezéséről, szervezni és rendezni kell a havasi legelők okszerű kihasználását, párhuzamban ama kultúra meghonosításával, mely a nagy értéket képviselő legelőterületek föntartását és javítását biztosítja! Állami közrehatással is szükséges oda törekedni, hogy e hegyvidék egyes községei a föntartásukhoz elkerülhetetlenül szükséges területnek mezőgazdasági használatához közvetlenül hozzá jussanak és hogy részükre az általuk használt vagy használandó legelő területek hosszú évi szerződésekkel biztosíttassanak. Egyedül a mezőgazdasági kormányzat regenerálhatja e vidék elmaradott állattenyésztését, mint az ottani mezőgazdaság fő, – lehet mondani – jóformán egyedüli ágazatát. Az államnak gondoskodnia kell ott a megfelelő minőségű apaállatoknak kellő számban való beszerzéséről, ezek helyes ápolásáról és takarmányozásáról, különösen rendes teletetésükről, a legszegényebb községek használatában álló tenyészapaállatok részére teletetési állomások berendezéséről. A memorandum egész mezőgazdasági programot fejt ki ezután eszmékben gazdag javaslatok kapcsán.

A pénzügyminisztertől azt kéri a memorandum, hogy az egyes tárczák keretében előterjesztett kérelmekhez szükséges pénzáldozatot bocsássa rendelkezésre. Kéri az öt évnél régebb adóhátralékok törlését, az állampénztári fölöslegek egy részének kölcsön alakjában való fölhasználását, a közterheknek évenként egyszer, a legalkalmasabb időben való behajtását, az egyenes adó méltányos leszállítását, a jövedelmi pótdómentesség hivatalból való megállapítását, továbbá szigorú adminisztratív intézkedést, hogy a család élelmezésére szolgáló egy tehenet az államkincstárnak adó fejében le ne foglalják és hogy e vidék italmérsi jövedelmének bérletét a megváltási összeg ötszázalékos kamatozásának megfelelő évi bérért maguknak a községeknek engedjék át.

Ezek azok a kérelmek, melyek teljesítése a rutén népet az elpusztulástól megmentené.

A memorandumot általános tetszéssel fogadták.

Tabódy József szerint ezenkívül a nyomor fészkébe, a családba kell szeretettel behatolni. Indítványozza a fehér-kereszt egyesületnek a négy megyében levő fiókegyesületei szervezzenek szolgabírói kerületekként öttagú bizottságot oly célból, hogy a nyomor fészket tanulmányozza és a segítőket jelentsé be. A fiókegyesületeket pedig állami sorsjátékban részesítsék. Nedeczey képviselő több, az érdekelt vidékről beérkezett memorandumot mutatott be. Halász Géza erdőgondnok a memorandumban foglaltak végrehajtásának módozatát szerette volna megvitatni, de az értekezlet Barta Ödönnek arra az álláspontjára helyezkedett, hogy a végrehajtás a kormány dolga. Balajthy szolyvai főszolgabíró különösen a juhtenyésztés újból való fölvirágoztatását és az iparos tanuló-iskolák fölállítását sürgette és az adó-mizériák megszüntetését. Az elnök kijelentette, hogy úgy a magán-memorandumokat, mint az értekezletben fölhangzott indítványokat fölhasználják a szakminiszterekkel való tárgyalás alkalmával.

Az összes kormányhoz és az egyes szakminiszterekhez intézett memorandumot hétfőn, délelőtt adják át küldöttség útján, mely Firczák püspök vezetésével Máramaros, Bereg, Ung, és Ugocsa orsz. képviselőiből és az értekezlet vidéki tagjaiból fog állani.

A bizottság permanenciába helyezkedik, hogy a megindított akciókat figyelemmel kísérje és a hol szükség lesz, közbelépjen.

Végül Pirkner János a földművelésügyi miniszter megbízásából bejelentette, hogy a miniszter figyelemmel kísérte a bizottság eddigi működését és tájékoztatván magát terveiről, a hozzá intézendő memorandumot meg nem várva, már több rendbeli és oly nagyszabású intézkedést tett, mely intézkedések a memorandumban foglalt fontosabb pontokat felölelik. Nevezetesen megindította a földművelési miniszter a Schönborn-féle hitbizománynak a kisgazdák számára való bérbevételre nézve a tárgyalást, mely a sikert már is biztosítani látszik. Intézkedett a kincstár tulajdonát tevő és az érdekelt vármegyékben levő birtokoknak a közvetítés mellőzésével közvetlenül a községeknek való bérbeadása iránt. Így első sorban az Ungvármegyében levő kincstári erdők belzeteinek (14,000 kat. hold rét, szántó és legelő) bérbeadását az évi adónál alig valamivel magasabb összegért 48 ungmegyei község részére rendelte el. Az érdekelt vidék állattenyésztési viszonyainak javítása és így eme gazdasági ágazat föllendítése dolgában szükséges kormányzati teendők tervezetének elkészítését szintén elrendelte.

A miniszternek ezt az eljárását nagy tetszéssel fogadták.

A bizottság ma délelőtt tisztelgett az egyes minisztereknél.

Firczak Gyula püspök rövid, a memorandumot ismertető beszéd kíséretében nyújtotta át az egyes szakminisztereknek a memorandumot. A „Pol. Ért.”³ szerint *Bánffy* Dezső báró miniszterelnök kijelentette, hogy ismeri a ruthén népnek helyzetét, de ismeri az ő hazafiságnak is, s úgy saját hatáskörében, de mint a kormány elnöke is, mindent el fog követni, hogy a fennálló viszonyok közt a ruthén népen segítve legyen és hogy mindaz, a mit a memorandum előterjeszt, teljességbe menjen.

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter kijelentette a hozzá intézett beszédre, hogy ő már eddig is a saját hatáskörében, különösen a népnevelés tekintetében megtette azt a ruthének érdekében, a mit egyetlen egy nemzetiséggel szemben sem tett meg. Biztosította a küldöttséget, hogy a mint eddig, úgy ezután is igyekezni fog a kívánalmaknak eleget tenni, különösen a mi a községi iskolák államosítását és az egyes iskolákban alkalmazott tanítók fizetésének kiegészítését illeti, oda fog hatni, hogy a gazdasági ismétlő iskolák és ideiglenes tanfolyamok létesíttessenek, a hol a gyümölcsészetet és a méhészetet sikeresen oktatják.

Dániel Ernő báró kereskedelemügyi miniszter kijelentette, hogy a legmelegebb érdeklődéssel kísérte eddig is a ruthén nép érdekében alakult mozgalom működését, beható tanulmány tárgyává fogja tenni a memorandumot, különösen pedig a mi az ipar és kereskedelem és az utak hálózatára vonatkozik és a mennyiben az ország által neki engedélyezett budget megengedi, ő a maga részéről el fog követni mindent, hogy ez idegen nyelvű bár, de azért a magyar haza iránt nagy szeretettel viselkedő nép helyzetén javíthatson.

Perczel Dezső belügyminiszter is megígérte, hogy mindent el fog követni abban az irányban, a meddig az ő működése terjed. A galicziai bevándorlásra vonatkozólag kijelentette, hogy a mennyire csak lehet, redukálni fogja a bevándorlást azáltal, hogy a csendőrzásokat megerősíti és a mennyire szükség van, szaporítani fogja s miután a memorandum az elszegényedésnek egyik főokát abban találja, hogy az uzsora nagy mértékben van elterjedve, e tekintetben is mindent el fog követni közigazgatási úton a saját hatáskörében, hogy ennek eleje vétessek. Igyekezni fog a munkás osztályt olyan helyeken koncentrálni, a hol a munkáskezekre szükség van. Egyéb-ként biztosítja a küldöttséget, hogy ő is szíven viseli ennek a népnek anyagi és szellemi felvirágoztatását s át van hatva attól a tudattól, hogy 4–500,000 embert meg kell menteni a haza és társadalom számára.

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter kijelentette, hogy már eddig is figyelemmel kísérte a bizottság működését és ebből kifolyólag még a memorandum beadása előtt különösen Beregmege tekintetében már több intézkedést foganatosított, különösen azt, hogy a *Schönborn* hitbizományt az állam vegye bérletbe és minden közvetítés kizárásával önárban, kisebb részben a ruthén nép közt, a mely Beregmegyében mintegy 56 községet tesz ki, bérbe adja; ez

³ *Politikai Értesítő*, félhivatalos könyvnyomtatás.

irányban a tárgyalások már javában folynak. Nemkülönben Ungmegyének azon részében, a hol kincstári birtokok vannak, a bérleti szerződés megkötését 68 községben már el is rendelte oly módon, hogy a kis gazdák e birtokokat közvetlenül kapják meg az évi adónál alig valamivel magasabb haszonbérért. Az állattenyésztés tekintetében egyik főgondját fogja képezni az, hogy e vidékeken az állatanyag nemesítését és szaporítását előmozdítsa. Úgyszintén egyéb gazdasági ágak kultiválásában megtette az intézkedéseket, mert szerinte egy jól rendezett gazdasági politika ennek a népnek anyagi jólétét elő fogja mozdítani és ezt annál szívesebben megígérte, mert úgy tudja, hogy ez a szegény nép, a nemzetiségi mozgalmakban soha semmiféle részt nem vett és így a kormány jóakarátát minden tekintetben megérdemli.

Lukács László pénzügyminiszter szintén rokonszenvez a mozgalommal és azt már kezdettől fogva élénk figyelemmel kísérte, megígérte, hogy a mennyire az államháztartás egyensúlya engedi, azon lesz, hogy e mozgalomhoz szükséges pénzt, a mi az egyes szakminiszterek budgetjében szükséges, pártolólágg elő fogja terjeszteni. Az adóra vonatkozólag szintén megígérte, hogy a legméltányosabb eljárást fogja alkalmazni.

Erdélyi Sándor igazságügyminiszternél, habár a küldöttség memorandumot nem nyújtott be hozzá, szintén tisztelgett, hogy támogatását kikérje. A miniszter kijelentette, hogy mindig örömmel gondol vissza a vereczkei napokra. Ott tartózkodása alatt személyesen is volt alkalma meggyőződni a ruthén nép szomorú helyzetéről és őszinte örömmel vette tudomásul azt a mozgalmat, a mit ennek a szegény népnek érdekében megindítottak. Ismeri e népnek vonzalmát és ragaszkodását a magyar haza iránt s bár tárczája keretében nem igen vannak oly dolgok, a melyek a ruthén nép szellemi és anyagi előmozdítására közvetlenül befolyással volnának, de megígérte, hogy mint az összkormány tagja tanácskozások esetén a legmelegebben fog felszólalni.

A küldöttség misszióját bevégezvén, azzal a tudattal távozott a miniszterektől, hogy az ügy, a melynek érdekében mozgalmat indított nemcsak az ország, hanem a főtényezők, a resszortminiszterek óhajával találkozott.

C

1897 márc. 24

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök átírata Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a „ruszin akció” tárgyában

VKM eln. 1908 – 1446 (1897 – 1339.)

Magyar Királyi
Ministerelnök
234/ME res.

Nagyméltóságú Minister Úr.

Firczak Gyula munkácsi püspök és több országgyűlési képviselő e hó folyamán az észak-keleti ruthén nép szellemi és anyagi viszonyainak előmozdítása tárgyában Nagyméltóságodhoz, benyújtott emlékiratukat nekem is bemutatták s javaslataikra a figyelmemet külön is felhívták.

Kiváló fontosságot tulajdonítván ez ügynek úgy nemzeti, mint kulturális és gazdasági szempontból, kívánatosnak tartom, hogy azzal a kormány behatóan foglalkozzék.

Van szerencsém ennél fogva Nagyméltóságod becses figyelmét a szóban forgó emlékiratra általában, különösen pedig a bölcs vezetése alatt álló ministerium ügykörét elsősorban érintő, s az emlékiratban tüzetesen kifejtett kérdésekre, mint állami iskolák, kiseddóvók, gazdasági ismétlő tanfolyamok felállítása, a Slöjd¹ rendszer meghonosítása, a felekezeti gör. kath. tanítók fize-

tésének minimuma, az állami iskolákban a hitoktatók kedvezőbb díjazása, stb. tisztelettel felhívni és felkérni Nagy méltóságodat, hogy e tárgyban netalán már folyamatba tett és legközelebb foganatosítható nagybecsű intézkedéseiről engem tájékoztatni, azon kívánságokra nézve pedig, melyek ez idő szerint esetleg egy vagy más okból figyelembevehetőnek nem mutatkoznak, álláspontját velem közölni, valamint jövőre az elősoroltakra vonatkozó érdemleges intézkedéseiről engem esetről-esetre értesíteni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.
Budapesten, 1897 évi márczius 24-én

B. Bánffy.

D

1897 jún. 23

Darányi Ignác¹ földművelésügyi miniszter előterjesztése a gr. Schönborn-féle munkács-szentmiklósi uradalom² hegyi gazdaságainak bérbevételéről

MT 1897: XXV/4

A földművelési minister úr előterjeszti, hogy szakközegei útján meggyőződést szerezvén a Bereg vármegyei ruthének valóban aggasztó sorsáról és arról, hogy ezen nép az általa birtokolt és művelt földjének csekély kiterjedésénél és gyenge minőségénél fogva azzal a legigénytelenebb megélhetést sem biztosíthatja magának, hogy tehát ezen népnek, ha fenntartani és hazájához kötni kívánjuk, gazdaságilag használható nagyobb területet kell nyújtani, a segélyre leginkább ráutalt szolvai járásban fekvő ötvenhat ruthén községnek termő földdel elláthatása érdekében tárgyalásokat kezdett a gróf Schönborn-féle hitbizományi uradalmak jelenlegi élvezőjével, Schönborn Ervin gróffal.

E tárgyalások azon eredményre vezettek, hogy a földművelésügyi minister úr az említett uradalmak hegyi gazdaságaiból körülbelül 18,000 kat. holdat 25 évre az államkincstár részére kézbe vett és pedig akként, hogy a 2/3 részében havasi legelő és hegyi rétek, 1/3 részében pedig a völgyben fekvő szántók és kaszálókból álló bérlettárgy után a szabad gazdálkodás és albérlésbe, vagy részművelésre adás biztosítása mellett katasztrális holdankint átlag 1 frt 80 kr. évi bér fizetendő. Az összes állami, községi és egyéb bármily néven nevezendő közterheket a hitbizományi uradalom sajátjából tartozik viselni és míg az épületeknek leltári állapotban való fenntartása az államkincstár kötelessége ugyan, az ehhez szükségelt összes építkezési anyagot az uradalom tartozik díjtalanul szolgáltatni.

A bérösszeg megfelelő óvadék mellett negyedévenként előre fizetendő.

Ezen bérösszeg az első 12 év letelte után az uradalom részéről 20%-al emelhető ugyan, de jogosítva van az államkincstár, amennyiben ehhez hozzájárulni nem kívánna, a szerződést ugyanakkor felbontani.

¹ *Slöjd*: a kézügyességi és háziipari oktatás Svédországban meghonosított módszere, amelyet a náäsi Slöjd-intézetben alkalmaztak először (iskolai műhelyek, munkaiskolák).

¹ *Darányi Ignác* (1849–1927) gazdaságpolitikus, fővárosi ügyvéd, a Szabadelvű Párt alelnöke, 1896–1903 és 1906–1910 között földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter.

² A *Schönborn-Buchheim* grófok munkács-szentmiklósi uradalma (volt Rákóczi-birtok, 1726-ban kapták uralkodói adományként) Bereg megyében 233 067 holdon terült el. Az uradalom a megye területének 37 százalékát, erdőterületének 71 százalékát foglalta el: 18 816 h. szántó, 185 444 h. erdő, 23 454 hold legelő és rét és 501 h. szőlő. Az uradalomhoz tartozott a munkácsi vasgyár és timsógyár, valamint több mezőgazdasági ipari üzem.

A bérbe vett gazdaságok megfelelő kis parcellákra felosztva az ottani lakosságnak kellő felügyelet s azok megművelésére adandó utasítás mellett az ottani lakosságnak albérletbe fognak adni.

Azonkívül tervbe van véve, hogy a bérlet egyik majorjában a járás összes községeinek bikái részére teletelési állomás és elszórtan néhány minta parasztgazdaság rendeztessék be.

A haszonbérlet, mint a bérlet tárgyának kezelése körül felmerülő költségek fedezetéről az 1898-ik évre szóló költségelőirányzatban fog gondoskodás történni; minthogy azonban a bérlet minden valószínűség szerint folyó évi október hó 1-én veendi kezdetét, az előadó minister úr felhatalmazást kér arra nézve, hogy a folyó évben felmerülő kiadásokat, nevezetesen az óvadék, vagyis félévi bérösszeg és egynegyedévi rendes bérösszeg címén felmerülő, valamint a folyó évi kezelési költségeket (körülbőlül 30 000 frt) a zárszámadásban való utólagos indokolás kötelezettsége mellett fődözhesse.

Jóváhagyólag tudomásul vétetvén, a kívánt felhatalmazás megadatik.

E

1898 ápr. 19

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter átirata Perczel Dezső belügyminiszterhez a kárpátalji „hegyvidéki akció” ügyében tartandó bizalmas értekezlet tárgyában

BM eln. 1898 – III – 2751
(Litografált irat)

Földművelésügyi magyar királyi minister.
12846. szám.
IV. 2.

*Bizalmas
saját kezéhez.*

Nagyméltóságú Minister Úr!

A mezőgazdasági kultúrának az utóbbi időben jóformán rohamossá vált fejlődése mellett mindinkább élénkülő színekben tűnik fel azon körülmény, hogy míg ezen fejlődés hazánk sík és domb vidékén úgyszólván általános, addig az országot övedző határszéli hegyvidék kisbirtokosai és volt telkes gazdáinál az még kezdetét sem vette.

Sőt ellenkezőleg, a kárpát-menti hegyvidékről elég gyakran ismétlődő inség hírek, a nagy mértékben mutatkozó kivándorlási hajlam és egyéb elég komoly jelenségek joggal engednek arra következtetni, hogy az ország nagy kiterjedésű hegyvidékén, melyet csekély kivétellel csupán a földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó nép lakja, a megélhetési viszonyok az utóbbi időben rosszabbra fordultak.

Ezen elszomorító jelenségekkel szemben és figyelemmel a kérdéses vidék lakosságának foglalkozására feladatomnak tekintem a kárpátmenti földművelő nép megélhetési kérdésével foglalkozni, az e körül felmerülő nehézségeket megismerni és megállapított bajok orvoslásáról lehetőleg gondoskodni.

Ez irányban kifejtendő tevékenységem megindítására alkalmul szolgáltak az ország északkeleti határán lakó *ruthén ajkú*¹ földművelő nép helyzetének javítására ezelőtt több mint egy évvel keletkezett nagyobb szabású társadalmi mozgalomból kifolyó, a kormányhoz és az egyes tárcaák közül a vezetésemre bízott ministeriumhoz is intézett emlékiratban foglalt javaslatok.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

Így történt, hogy az 1897. évi június hó 23-án megtartott ministertanácsból kifolyólag nyert felhatalmazás alapján bérbe vettem a gróf Schönborn féle munkács–szt. miklósi hitbizományi uradalmak hegyvidéki gazdaságait, hogy a Bereg vármegye hegyvidékén lakó földművelő népnek megélhetése céljából munkásságának kifejtésére megfelelő terület felett rendelkezhessem.

Így gondoskodtam arról, hogy a kárpátmenti kincstári erdőgazdaságokhoz tartozó rétek, hegyi- és havasi legelők és erdei beüzetek hasznosítása ezentúl az érdekelt községek, illetve földművelő nép megélhetésének lehető biztosításával hozandó kapcsolatba és így történt, hogy egyrészt a munkácsi bérlet hasznosításának rendezése, másrészt és főleg azonban a hegyvidéki gazdasági viszonyok tanulmányozása és javításuk iránti javaslatok megtétele céljából ministeri megbízottként, ezen kérdéssel már évek előtt behatóan foglalkozó szakferfiút, Egan Edét alkalmaztam.

Nevezett feladatának megfelelően, a munkácsi bérlet kezelésére vonatkozó tervvel kapcsolatban és ismertette a ruthén nép helyzetét, mely kisebb-nagyobb eltéréssel bár, de általánosságban hasonló a kárpátmenti hegyvidék egyéb földművelő népének helyzetével, egyidejűleg elém terjesztette a kérdéses hegyvidék gazdasági viszonyainak javítását és fejlesztését célzó javaslatait is.

Az ezen javaslatokat tartalmazó emlékirat egy példányát betekintés végett szerencsém van Nagyméltóságodnak idecsatolva tiszteletteljesen és oly felkéréssel megküldeni, hogy miután az abban foglaltak részben a Nagyméltóságod bölcs vezetésére bízott tárcza ügykörét is érintik, az ezen javaslatok tárgyalására folyó évi május hó 21-én szombaton délután 4 órakor a földművelésügyi ministerium tanácsstermében tartandó bizalmas értekezletre képviselőjét kiküldeni méltóztassék.

Fogadja Nagy méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Kelt Budapesten, 1898. évi április hó 19-én.

Darányi.

F

1898 nov. 2

Tudósítás a ruszin akció 1898. nov. 2-i szolyvai közgyűléséről¹

E., 1898. nov. 5. 306. sz.

A földművelésügyi miniszter által a ruthének érdekében megkezdett intézkedéseket végrehajtó bizottság november 2-án tartotta Szolyván ez évi közgyűlését. A közgyűlésen a szomszédos Ung, Máramarosmegyék, a földművelési miniszter, az „Országos magyar gazdasági egyesület” és a leginkább érdekelt Bereg megye nagyszámú képviselői vettek részt.

*Egan Ede*² a helyszínen működő ministeri megbízott előterjesztette az egy év előtt megindult akció részleteit és eddigi eredményeit. Ezek közül kiemelendő, hogy a gróf Schönborn uradalomtól az állam által bérbevett 12660 hold területet kisebb részletekben 4132 kis gazdának adták bérbe, a kik a reájuk eső 1.25–4. – forintnyi bérösszegeket a legnagyobb pontossággal, örömmel fizették be, biztosítván ez által marhaállományuk részére a kellő takarmányt. A földművelési miniszter a mw2ült ősszel három éves részlettörlesztésre 100 drb borzderes üszöt osztatott ki az önként jelentkezetteknek, az idén pedig éppen a közgyűlés alkalmával már 500 drb üszöt, hogy ezzel a szarvasmarhaállomány nemesítése és jobb hasznosítása legyen elérhető. A juhtenyésztés emelésére Erdélyből cigája és raczka-juhokat fognak hozni, a sertésenyésztés emelésére pedig

¹ A közlemény címe: *A ruthén bizottság közgyűlése.*

² *Egan Ede* (1851–1901) közgazdász és szakíró. Előbb országos tejgazdasági felügyelő, 1898-tól a hegyvidéki akció ministeri biztosa.

100 drb kant fognak a községeknek kiosztani. A ruthén népnek a nyomasztó uzsoraadósságoiktól való megszabadítására szolgáló hitelszövetkezetek megalakítása már megkezdődött, bár a helyi pénzügyintézetek az ebben való részvételtől visszavonulnak. Tervben van a mindennapi szükségleti cikkek beszerzésére fogyasztási szövetkezetek alakítása is. A földek jobb kezelésének és kihasználásának, valamint az állatok jobb táplálásának elsajátítása végett évenként tavasszal és ősszel 10–10 legényt óhajtanak néhány hétre a már[a]marosi kincstári havasi bérlőhöz küldeni, hogy ezek az okszerű havasi gazdálkodást elsajátítván, otthon ennek gyakorlati terjesztői legyenek, ugyanezt a célt szolgálnák azok a jobb módú tekintélyesebb ruthén gazdák is, a kiket a kormány jobb állatokkal, czélszerűbb épületekkel segítve, kellő felügyelet mellett a jobb gazdálkodás hasznát gyakorlatilag bemutatnák. Végül a gyümölcsfatenyésztés és a gyümölcs-termelés előterjesztése érdekében Szolyván egy 25 holdas állami faiskola létesítetik, melyből olcsó áron vagy teljesen ingyen fognak az egyesek gyümölcsfacsemetéket kapni.

Nedeczey János országos képviselő örömmel vesz tudomást a már végrehajtott és tervbevetett intézkedésekről, a melyeknek eredményét az a lelkesedés biztosítja, a mellyel azokat a miniszterium illető szakosztálya és a hely színén működő miniszteri biztos végrehajtják. Az elsoroltakon kívül két sürgős intézkedés volna mielőbb teendő.

Az egyik az, hogy a bizottság feliratilag sürgesse meg a belügyminiszternél Beregmegye azon szabályrendeletének jóváhagyását, a melyben a megye területén állandóan betelepülni szándékozók vagyoni képesítésének megállapítását a községi elöljáróság hatásköréből kivonván – azt egyszersmindenkorra teljesíti és a külföldiekre kétszeres összegben szabja meg. A másik, hogy a kereskedelmi minisztertől a podherinyi Latorcza-hidon szedett vám, mint a forgalom akadályának sürgős megszüntetése kéressék.

Dr. *Hagara* Viktor beregi főispán halálával emlékezik meg *Darányi* földművelésügyi miniszterről, kihez üdvözlő távirat küldését indítványozza és egyúttal kiemeli a vármegyei gör. kath. papság állandó működését, melyet püspökéhez *Firczák* Gyulához intézett feliratban kér tolmácsolni. Gróf *Török* József ungmegyei főispán és dr. *Mikita* Sándor kanonok elismerő felszólalása után *Szilassy* Zoltán titkár az országos magyar gazdasági egyesület nevében ad kifejezést a ruthén nép érdekében megindított mozgalom iránti elismerésnek. E mozgalomból az állami segítség mellett a társadalomnak is ki kell vennie részét s ebben a tekintetben a bizottság munkálatai közben az O. M. G. E. közreműködésére mindenkor számíthat. Végül *Pirkner* János a miniszter nevében fejezi ki bizalmát a bizottság működése iránt. Az értekezlet után 300 darab borzderes üsző osztatott ki a ruthének között és Volóczon 200 darab, melyekkel az ottani szarvasmarhatenyésztés új fölvirágzásának alapjai vannak lerakva.

87.

1897 febr. 18

*Werner*¹ Gyula felszólalása a földművelésügyi tárca költségvetési tárgyalásakor az erdélyi etnikai viszonyokban történt eltolódásokról²

Képv. Napló, 1896–1901, IV. 74–76. l.

T. képviselőház! Egyedül és kizárólag csak azért szólok fel, hogy a telepítések politikai szükségességéről és nemzeti jelentőségéről igénytelen nézetemet előadhassam. Előrebocsátom, hogy a mikor a földművelési miniszter úr és elődei, a mint ez a ház elő terjesztett és az állami

¹ *Werner* Gyula (1862–?) szabadelvű politikus és publicista. 1889-ben az akkori beszerce-naszódi főispán, Bánffy mellett szolgabíró. 1895-ben Bánffy kinevezte a miniszterelnökségi sajtó-osztályra. A magyarigeni (Alsó-Fehér m.) kerület képviselője.

² *Werner* Gyula kormánypárti képviselő, Bánffy bizalmas hívének felszólalása két szem-pontból érdemel figyelmet. *Werner* rámutat a telepítési célból történő kormányzati birtokvásár-

telepítésekről szóló jelentésből kiderül, telepítési célokra nemzetiségi szempontból exponált megyék területén vásároltak birtokot; a mikor a kincstári birtokok közül is ilyen megyék területén fekvő birtokokon szerveztek telepeket, és a mikor végül, mindezen helyekre lehetőség szerint magyarokat telepítettek; akkor, nézetem szerint, bebizonyították, hogy a nagy nemzeti problémák nagy levegőnyomása alól, a melynek hatását mindannyian érezzük, magukat kivonni sem nem tudták, sem nem akarták és bebizonyították, hogy nemcsak a jelennek pillanatnyi politikai szükséglete iránt van eleven érzékük, hanem a jövő állam ama nagy föladatai iránt is, a melyek ma ugyan még nem kopogtatnak, nem kérnek sürgős bebocsáttatást a törvényhozás ajtaján, de künn a társadalomban, a magyar emberek világában, fogva tartják immár üdvös erővel milliók szívét, ösztönét és érzelmeit.

Az 1890-ik évi, vagyis az utolsó népszámlálás adatai szerint, a magyarság általában mindenfelé terjeszkedett, holott a nemzetiségek arányszáma – legalább legtöbb helyen – alászállott. Ha tehát 15 vagy 20 esztendő statisztikai adataival beelégednénk, a magyarság örvendetes térfoglalásáról kellene beszámolnunk. De a magyarság térfoglalásának nem örvendhetünk annyira, ha a nagy magyar Alföld és a székelység közt elterülő vegyes lakosságú vármegyék népesedésének viszonyait, 76 esztendőnek a rendelkezésünkre álló adatai alapján vizsgáljuk meg. A II. József császár által elrendelt népszámlálást tudvalevőleg az erdélyi részekben, a nemességnek ellenállása folytán, nem hajtották végre. Így tehát a megyék nemzetiségi viszonyai tekintetében különösen az 1821-iki összeírás adataira vagyunk utalva, amelyeket szakemberek szakszerűen és tudományosan földolgoztak. Régi statisztikai adatokról lévén szó, talán természetesnek fog feltűnni, hogy én ezen adatokhoz alkalmazkodva az erdélyi részek régi politikai beosztása szerint fogom ezen területeket vizsgálódásom tárgyává tenni és így első sorban az úgynevezett volt Királyföldnek, a régi szász székeknek, a mai szász megyéknek, lakossági viszonyait óhajtom feltüntetni. *(Halljuk! Halljuk!)* E vármegyék egyike-másika valódi sírbolt, ahol az erdélyi részeknek művelt, szorgalmas, jobb sorsra érdemes népfaja, a szász csaknem egy holt népnek mozdulatlanságával van bezárva az életnek, fejlődésnek, növekedésnek, nem mondom, hogy reménye és feltétele nélkül, mert hiszen szerintem az egészséges fejlődésnek minden feltételével rendelkezének, hanem a szász köznép sajátságosan meggyökerezett téves, eddig kiirathatatlannak bizonyult felfogása folytán, mindenesetre a számbeli szaporodásnak minden igyekezete, minden törekvése, azt mondhatnám minden vágya nélkül. Ennek következtében nemcsak a megyékben vesztenek tért, nemcsak községeinkben terjed el mindinkább a román elem, hanem ez szép, vagyonos, történetileg nevezetes városaikat is mind jobban ellepi. Szabad legyen ez állításom igazolására néhány adattal szolgálni a t. háznak. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az 1821-től 1869-ig terjedő időszakban Medgyesszéknek románsága, az összes lakosságot százalékos arányokban kifejezve, 9%-kal növekedett; Szabenzéké szintén 9%-kal; Szászvároszéké 5%-kal; Brassószéké 2%-kal; Köhalom, Segesvár- és Nagy-Sinkszéké pedig – ha ugyanis ezen felvételekbe nagy és lényeges hiba be nem csúszott – 20%-kal is nagyobb mértékben növekedett meg. Ezen adatok, beismerem, 1867-ig terjednek, de hiszen köztudomású, hogy – fájdalom – 1867 óta alig voltak képesek megállítani a szász nép rohamos hanyatlását.

Ha, t. ház, az okait fürkészszük, azok különbözők, de mindenesetre elősegítette politikailag ezt a folyamatot az a különös körülmény, hogy szász testvéreink hosszú ideig ellenünk, természet-

lásokra, amelyek a telepítési törvény (I. 9. sz. irat) meghozatala óta eltelt időben újabb jelei a nemzetiségi ellentétek kiéleződését okozó telepítési politikának. (A telepítési akcióhoz I. még az 1904. jan. 9-i minisztertanács határozatát a Kolozsvárt létesítendő telepítési felügyelőség ügyében, *MT* 1904: 1/25. Ez alkalommal az előadó földművelésügyi miniszter bejelenti, hogy a telepítési törvény (1894: V. tc.) alapján a Királyhágón túli megyékben eddig összesen 15 768 katasztrális holdat fordítottak telepítési célokra.) – Ugyanakkor Werner felszólalása a rendelkezésre álló adatokkal bizonyítja, hogy miközben az erdélyi román és szász nemzetiségi körök a kormányzat és az uralkodó osztályok elnyomó politikájával szemben a faji gyűlölködés propagandáját szítják, az ismert társadalmi okok következtében mind az erdélyi szász, de kivált az erdélyi magyar etnikum lényeges veszteségeket szenvedett.

tes szövetségesük és támaszuk ellen harcoltak; holott főleg 1869 óta, a mióta különösen divatba jött a magyarság beolvasztó tendenciái ellen írásokban és beszédekben tiltakozni, – egyetlen egy szász falut, de egyetlen egy szász embert sem képesek felmutatni, a kit mi elmagyarosítottunk volna. Az ő balvégzetüket éppen azért abban látom, hogy kisebb bajok elkerülésével vesződve, hogy idejük, erejük javát néha jelentéktelen, olykor talán képzelt sérelmek elhárítására fordítva, azalatt észrevétlenül nyakukra nőtt a nagyobb, az igazi, a komoly veszedelem. Most azonban helyzetüket világosan belátva, nem vagyunk többé pörös atyafiak. És én, a ki fiatal tisztviselő koromban a nemzeti ideálok szolgálatában állván, összeütközésbe jöttem velük, a ki tehát nem tarthatok igényt arra, hogy azon szűk területen, a hol útaink összetalálkoztak, nevemet jó emlékeztükben tartsák; mégis én vagyok az, a ki az erdélyi részek politikai és kulturális szempontjából tiszta szívemből kívánok szerencsét és kitartást nekik, a megmaradt területek megoltalmazásának, az elvesztett területek visszaszerzésének, egy szóval az egész szász nép erőteljes újjászületésének hazafias munkájához. *(Élvezés jobbfelől.)*

T. ház! Lássuk már most *(Halljuk! Halljuk!)* azon vármegyék népesedési viszonyait, a hol a román elem a magyarokkal vegyül és érintkezik. Megjegyzem, hogy tekintve azt a körülményt, hogy 1869 után, 1876-ban, a vármegyék területének egy részét másképp osztották be, némelyik más elnevezést is kapott, néhol két megyét is egyesítettek: némely vármegyére vonatkozólag, amelyek eredeti területeiket meg nem tartották, csak az 1869-ig terjedő adatokkal szolgálhatok; ellenben azon vármegyékre nézve, a melyek máig megtartották régi történeti beosztásukat, az 1821–1890-ig terjedő adatok összevetéséből igyekszem a népesedési viszonyt feltüntetni. Tagadhatatlanul vannak vármegyék, amelyekben a román elem százalékos aránya stagnált és tért veszített. Így Belső-Szolnokban 4%-kal, Hunyadban 5%-kal, Fogarasban 1869-től számítva 5%-kal, a régi Küküllőben 11%-kal, Torontálban 1840-től 3%-kal, Temesmegyében ugyanezen idő alatt 12%-kal. Ezzel szemben azonban növekedett a románság százalékos aránya Dobokában 1869-ig 2%-kal, a régi Fehérben 13%-kal, Kolozsban – és erre különösen felhívom a t. ház figyelmét – alig 21 esztendő alatt 10%-kal, Szatmárban 5%-kal, Máramarosban 19%-kal és Biharban 36%-kal. Megjegyzem t. ház, hogy ez utolsó vármegyére nézve a statisztikusok azon nézetben vannak, hogy az 1821-iki felvétel alkalmával a románság aránya nagyon kicsinynek lett felvéve; de ha ezt beismerem és ha csak 1840-től számítjuk is, a mikor már Fényes Elek teljesen megbízható felvételt készített, akkor a románság növekedése ezen vármegyében 10%-ra tehető; oly vármegyében, amely már a nagy magyar tömegekkel érintkezik.

Érdekes, t. ház, még egy másik körülmény, amely szerintem a legnyugtalanítóbb, legkomolyabb jelensége az erdélyi részek népesedési viszonyainak, mely annál komolyabb és nyugtalanítóbb, mert a két legutolsó népszámlálás szerint e tekintetben semmiféle javulás be nem állott; Csíkmegyében 1821-ben a lakosságnak csak 5%-a volt román, ma pedig már 13%-a román; Háromszékben ugyanezen idő alatt szintén 7%-kal növekedett a románság százalékos aránya, Udvarhelyszéken 3%-kal, Marosszéken 1869-ig 1%-kal, a régi Aranyosszéken pedig ugyanezen idő alatt 14%-kal.

88.

*Iratok az 1897. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus történetéhez*¹

A

1897 febr. 23

Flatt Viktor újvidéki főispán jelentése br. Bánffy Dezső miniszterelnöknek a magyarországi szerb pártviszonyokról a küszöbön álló kongresszusi választásokkal kapcsolatban

ME 1899 – V – 7.918/212 res. (897)

[Részlet]

Újvidék szab. kir. város főispánja.

13. szám

1897.

Nagyméltóságú Bátor Ministerelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

A szerb nemzetiségi mozgalmakról, a következőkben vagyok szerencsés alázatos jelentést tenni.

A két szerb nemzetiségi párt közötti fusio kérdése még mindig napirenden van; múlt január hó 16-án *tanácskozások* folytak a *fusio érdekében*,² de a tanácskozások *eredménytelenek maradtak*.

¹ A szerb nemzeti-egyházi kongresszus összehívását szerb részről a képviselőházban is (l. Drakulic 1895. márc. 27-i, – 56. sz. irat – és Jagić interpellációit) már évek óta sürgették. A kormány és a pátriárka azonban a fennálló hazai szerb, egyházpolitikai viszonyok miatt – attól tartva, hogy az önkormányzat megszorítását célzó terveikkel kisebbségben maradnak – egyre halogatták az összehívást arra hivatkozva, hogy az előző kongresszusok költségeire folyósított előlegeket még nem térítették vissza az egyházi alapoknak. Bánffy megkísérelte az „egységes kongresszusi szervezet” alapján a szerb-egyházi önkormányzat „rendezését” (l. 1896 márciusi pesti szerb értekezlet), a szerb világi ellenzék azonban szembeszállt a kormányellenőrzés és a főpapi befolyás fokozására irányuló kísérletekkel. Az 1897. július 11-re végül is egybehívott kongresszus főfeladatául a királyi leirat a kongresszusi választmány által kidolgozott szervezeti szabályzat tárgyalását tűzte ki. A felsőpapság befolyását biztosító javaslattal szemben azonban erélyesen állást foglalt a liberális és radikális párti ellenzék, amely a kongresszus egybehívását megelőző választásokon döntő többséget szerzett. A kongresszus tiltakozott a királyi leirat ellen, amely jogosulatlanul az egységes szabályzatot jelölte meg a kongresszus fő napirendi pontjául, holott a napirend megállapítása kizárólag a kongresszus joga. A többségben levő egyesült világi ellenzék nem volt hajlandó tárgyalni a klérus és a kormány befolyását biztosító szervezeti szabályzatról, követelte az új kongresszusi választmány megválasztását, miután a szabályzatot kidolgozó régi választmány megbízatása már amúgy is lejárt. Az egyesült világi ellenzék véleménye szerint ezt a lépést az adminisztratív ügyek megtárgyalása követte volna, úgyhogy a szervezeti szabályzat tárgyalására már alig kerülhetett volna sor. A kongresszusi ellenzék ezenkívül bizottságot küldött ki az uralkodóhoz intézendő sérelmi felirat elkészítésére. A királyi biztos az ügyek fenti alakulása miatt a szokott kormányzati módszerhez folyamodott, és elnapolta a kongresszust. Szept. 7-én és 8-án Bánffynál újabb, az előző évihez hasonló, eredménytelen értekezlet tartottak a kongresszus folytatása lehetőségeiről. – Az értekezlet első napján Bánffy a radikális-liberális kongresszusi többség vezetőivel, szept. 8-án pedig a kongresszusi választásokon felmorzsolódott „méréskeltekkel” tárgyalt. „Végül két nappal a szerb kongresszusi képviselőkkel folytatott sikertelen értekezlet után a gör. kel. szerb püspöki kar megjelent képviselőivel tanácskozott. Ezen a tanácskozáson határozták el a szerb kongresszusi pártok és a gör. kel. szerb egyház vezetői részvételével, Branković patriárcha vezetésével megtartott és hasonlóképp, eredménytelenül végződött okt. 9-i. karlócai értekezletet.

² Piros ceruzával aláhúzva.

A *Branikistáknak Tomics Jása áll útjokban*² s ezt minden befolyástól végkép leszorítani akarnák a mit azonban a radikálisok acceptálni nem hajlandók. Viszont a radikálisoknak azon kívánsága, hogy² a két pártlap, a *Zasztava* és a *Branik*,² megszüntetése mellett, az egyesült párt részére új pártlap creáltassék, a liberálisoknál nem talál viszhangra, meri az igen ros[s]z anyagi helyzetben lévő radikális Zasztavával közös ügyet csinálni nem óhajtanak.² Úgy látszik, hogy a szerb pártok fusiójának kérdése nem egyhamar fog megoldatni.

A szerb nemzetiségi pártok ezen egyenletlensége² a küszöbön lévő szerb congressusi választásokra való tekintettel is, előnyösnek² mondható; mert ha a szerb pártok egyesülve compact ellenzékot képeznek, a congressusi választások sokkal nagyobb nehézségekkel járnának és magán a congressuson is nehezebb volna eredményeket elérni. Az itt uralkodó nézet szerint a congressuson a kormánypártnak kis többsége lehet, a mely esetleg az ú. n. „egységes szabályzatot” megalkothatná,² különösen, ha irányadó helyen azon felfogás jut érvényre, hogy nem a mostani állapot megváltoztatásáról van szó, a mihez két harmad többség volna szükséges, hanem új alkotásról, amelyet az abszolút többség is statuálhat.

B

1897 ápr. 6

*Jagics¹ József interpellációja és br. Bánffy Dezső miniszterelnök válasza a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus összehívása és az egyházi önkormányzat ügyének rendezése tárgyában*²

Képv. Napló, 1896–1901, V. 314–320. l.

Jagics József: Engedje meg a t. képviselőház, nekem, hogy szives figyelmét, oly tárgyra nézve, mely csaknem három évtized óta áll közéletünk napirendjén, mely a liberális kormányoknak egész sorozatát élte már túl, de megoldást manapság sem nyert, a t. miniszterelnök úrhoz intézendő interpellációval, rövid időre, csak néhány percre kikérhessem és igénybe vehessem. (*Halljuk! Halljuk!*)

Ez a tárgy, t. képviselőház, a görög-keleti szerb egyházi autonómia szervezése s rendezésének s vele kapcsolatban az 1868: IX. törvénycikk végrehajtásának kérdése...

Az illetékes s arra hivatott tényezők, a közvélemény és az országos sajtó már nagyon sokszor elismerésre méltó objektivitással foglalkoztak ezzel a tárggyal, maga a görög-keleti szerb egyház is százazrekre menő anyagi áldozatot hozott, hogy megvalósítás elé vigye, s mégis sajnos – maga a kérdés még mindig csak a kezdet kezdetének stádiumában van.

Nem szándékozom, t. képviselőház, a kérdéssel pártpolitikai szempontból foglalkozni; reflexiókat sem akarok tenni az uralkodó kormányrendszerre sem, melynek közéletünkre általában kiható zsibbasztó és bénító hatása a dolog természetéből folyólag a görög-keleti szerb egyházat sem hagyta érintetlenül; tartózkodni óhajtok lehetőleg attól is, hogy bírálat tárgyává téve az eddigi kormányoknak a görög-keleti szerb egyházi autonómiával szemben követett poli-

¹ *Jagics József* (1849–?) parasztszármazású, Baranya megyei szerb ügyvéd, a szerb nemzeti-egyházi kongresszus tagja. 1896-ban néppárti programmal a mohácsi kerület képviselője lett.

² Bánffynak az a kijelentése: nem tartaná célszerűnek, hogy a szerbek is oly széleskörű egyházi autonómiát kapjanak, mint amilyent 1868-ban a gör. kel. román egyház kapott – éles és részben a román nemzeti egyházak között lezajló vitát váltott ki az erdélyi román sajtóban. Az „Egyetértés” az erdélyi román sajtónyilatkozatokat ismertette megállapítja, hogy a *Gazeta* szerint (amelyet – szerinte – „a gör. kat. világi értelmiség lapjának tartanak”) a gör. kel. román egyházi önkormányzat ára „Erdély elaludott autonómiája” volt. A *Telegraful Român* („a nagy-szebeni gör. kel. érsek lapja”) ezt visszautasítva kimutatja, hogy a román gör. katolikusokat első-sorban felekezeti érdekeik vezetik, „a nemzeti komitéből kilépésre kényszerítették a görögkeletieket. Ma a vezetési a gör. kat. Ratiu, Koroján, Mihali és társai kezében van”. (*Felekezeti viszálkodás a románok között.* E., 1897. ápr. 25. 114. sz.)

tikáját, magát a kérdést a rekrimináció, a vádaskodás terére vigyem; mert, t. képviselőház, talán nem egymagában álló az a meggyőződés, hogy vallás és erkölcsi téren ezeknek a szempontoknak egyike sem válik be alkalmasnak kulturális célok és feladatok sem előbbre vitele, sem megvalósítására. (Helyeslés. Halljuk! Halljuk!)

Interpellációim keretében, t. képviselőház, éppen az imént előadottak alapján röviden csak arra fogok szorítkozni, hogy bemutassam a görög-keleti szerb egyházi autonómiának törvényen kívül álló tarthatatlan és türehtelen jelenlegi rendszerét, s ezen rendszer szülte állapotait, hogy rámutassak leplezetlenül ezeknek az állapotoknak valódi eredő okaira, hogy megjelöljem továbbá szerény felfogásomnak megfelelőleg azt a legális irányt s azokat a kézen fekvő törvényes módokat és eszközöket, melyekkel a dolgon az állam és az egyház jól felfogott érdekében egyaránt sürgősen és elodázhatatlanul segíteni és orvosolni kellene, végre, hogy mindezekből levonjam azokat a rövid pontokat, a melyekre a t. miniszterelnök úrnak adandó válasza hivatva lenne tájékozást és esetleg megnyugtatót nyújtani a kormánynak ebben a kérdésben elfoglalt álláspontja és teendő intézkedései felől. (Halljuk! Halljuk! balfelől.)

A görög-keleti szerb egyház autonómiáját, t. képviselőház, tudvalevőleg a szerb népnek hazánkba beköltözése alkalmából 1690. évben kibocsátott császári királyi privilégiumok, az 1791: XXVII. törvénycikk és a 48-as korszakot jelző nagy és szabadelvű alkotások alapján az 1868-iki törvényhozás IX. törvénycikkkel igtatta törvénykönyvünkbe. Ez a törvény megszította az addig egységes görög-keleti szerb karlóczai metropoliát két egymástól független, de egyenjogú görög-keleti-szerb és görög-keleti román metropoliákra. Feljogosította az illetén kettéválasztott egyház hívőit, hogy a korona felügyeleti jogának épségben tartása mellett, alkotmányos törvényeink korlátain belül egyházi, iskolai és alapítványi ügyeiket, kongresszusaikon hozandó s ő Felsege által szentesítendő statutumok alapján saját választott közegeikkel önállóan intézhessék és rendezhessék.

Törvénytárunknak, t. képviselőház, alig van törvénye, melynek szószerinti szövegéből világosabban és érthetőbben jutott volna kifejezésre a nemzet törvényhozásának akarata, mint az 1868: IX. törvénycikkben. Alkotmányunk visszaállítására óta alig hozatott törvény, melyet párt-, nemzetiség-, és valláskülönbség nélkül, mint a szabadelvűség ismételt vívmányát melegebben és őszintebben üdvözöltek volna, mint azt.

Tanúságot tesznek erről, t. képviselőház, a 68-iki országgyűlés naplói, melyek szerint maga Deák Ferencz nagy hazánkfia is tevékeny, mondhatnám óriási részt vett ennek a törvénynek megalkotásában. A boldog emlékű báró Eötvös József kultuszminiszter bevezető beszédében, mellyel a törvényjavaslatot a képviselőháznak bemutatta, maga és kormánya nevében annak a meggyőződésnek adott kifejezést, hogy a görög-keleti szerb egyház autonómiáját a teljes vallásszabadság és az önkormányzat legszélesebb alapján kell megszervezni, mert ezt tartotta a szabad egyház szabad államban való elvének igazán megfelelőnek.

Törvényhozásunk két alap gondolata domborodik ki különösen ennek a törvénynek rendeleteiből. Az egyik: a mindenkori kormány által alkotmányos úton gyakorlandó állami felügyeleti jognak permanens érvényesítése. A második: országos törvényeink által körülhatárolt önkormányzati jog, melynek alapján görög-keleti szerb egyház hívői, egyházi, kulturális és vagyonekezelési ügyekben önállólag szervezkedhetik, szabadon intézkedhetik, s határozatait maga hajthatja végre.

Ennek a törvénynek, t. képviselőház, dacára az előadottaknak a t. kormány és elődei sem az egyik, sem a másik, máig sem voltak képesek szerezni érvényt. Feléből, harmadából hajtották csak ezt végre. Míg egy részről a görög-keleti román metropoliának legszélesebb körű autonómia megkonstruálására nyújtottak alkalmat, mely azt tényleg élvezi is, addig másrészt a görög-keleti szerb egyháznak ugyanabból a jogalpból eredő önkormányzatát az 1868: IX. törvénycikk szentesítése és életbeléptetése óta hatalmi abszolutizmus békóiba verték úgy, hogy ez az egyház immár három évtized óta sem saját valláserkölcsi hivatásának, sem hazánk irányában tartozó kulturális kötelmeinek megfelelni egyáltalában nem képes. (Halljuk! Halljuk!)

A törvény szentesítését követő első években, t. képviselőház, annak életbe léptetése céljából, az e végből összehívott kongresszusok jobbadán ideiglenes voltuknál fogva tökéletlen szabályokat alkottak. Céljük és reményük az volt, hogy első sorban megállapítják az úgynevezett kongresszusi szervezetet, melyben az autonómia egységes s teljes megszervezésére szolgáló alapelveket fogják kifejteni és körvonalazni, ez iránt azonban 1870. és 1871. években a kormányok nem voltak képesek megállapodásra jutni.

Ez a kongresszusi szabályzat, t. képviselőház, végre 1874. évben készült el. Felterjesztetvén 1875. évben legfelsőbb szentesítés alá, a kormány azt az egyházi képviselet meghallgatása nélkül, tehát alkotmányellenesen, azzal a klauzulával hagyatta jóvá, hogy minden ügy különbség nélkül – tehát a legmindennapibb rend és adminisztratív kérdések is – ha az önkormányzat keretében vita tárgyává tétetnék, a kormányhoz, mint legfelsőbb fórumhoz legyenek felelősek.

Ezzel megalapította, t. képviselőház, az akkori kormány a felelősséget a hatalomhoz; nyitott kapukat hagyott a kormány hatalmi és alkotmányellenes ingerenciáinak, melyekkel idő múltán a törvényvel biztosított autonómiát lekezelemből előfeltételeitől is megfosztotta és kivetkőztette.

Mindezek folytán még a múlt századból való jobbadán elavult, abszolút rendeletek alapján „iure quesita majestatica”-ra való hivatkozással az 1868: IX. törvénycikk ellenére a görög-keleti szerb egyházban oly gyakorlatnak meghonosítása állott be, mely nem csak az idéztem törvényvel, de magának az önkormányzatnak lekezelemből elveivel is homlokegyenest ellenkezik.

Csak egy-kettőt említek a felelősségi jognak biztosításán kívül, t. ház, és ilyen például Angelics patriarchának kinevezése, metropolita és püspöki adminisztrátorok kirendelése, egyes konkrét ügyekben felelősség következtében érdemi döntése, az egyházi vagyonnak, az egyház képviseletének a kongresszusnak meghallgatása nélkül elidegenítése, stb. stb., egy szóval oly hatalmi ingerenciák gyakorlása, melyek nem csak az egyenjogú román egyházban, s önkormányzati jogot élvező hazai protestáns egyházakban; de bátran elmondhatjuk Európa minden alkotmányos államának szabad egyházi önkormányzatában teljesen ismeretlenek. És miért történt mindez, t. ház? Azért, hogy az állam legfőbb felügyeleti joga biztosítsassék.

Ennek és egyedül ennek tulajdonítható, t. képviselőház, hogy a később összehívott kongresszusok a kormánnyal az autonómia szervezése tárgyában megállapodásra jutni nem voltak képesek. Egyedül ennek tudandó be, hogy a későbbi kongresszusok teljesen meddő munkát végeztek, nem a szervezéssel, hanem a kormánnyal az egyháznak az államhoz való viszonya felől vitatkoztak, s végül magvát vetették el a kormánnyal és a hierarchiával folytatott azoknak az áldatlan harcoknak, melyeknek az egyház sajnálattal vált színterévé...

Midőn, t. képviselőház, megrajzoltam a görög-keleti szerb egyháznak az államhoz való viszonyát s bemutattam ez idő szerinti autonómiájának állapotát, még csak egy kijelentéssel s ezzel is a valóság- és igazságnak tartozom, s ez az, hogy a görög-keleti szerb egyház mai állapotaiért a jelenlegi kormányt legkevesebb gáncs éri. Ellenkezőleg a görög-keleti szerb egyház hívei elismeréssel adóznak báró Bánffy Dezső kormányának, hogy leghivatottabb, legkiválóbb erők felhasználásával a görög-keleti egyház viszonyát, fejlődését s jelen állapotait tüzetes és beható tanulmány tárgyává tette, elismerés azért is, mert tanulmányai alapján meggyőződve a helyzet tarthatatlanságáról, maga tett előterjesztést a koronának azok alapos megjavítása iránt, elismerés végül azért is, mert épen a legmagasabb kegy és elhatározás folytán villant fel a múlt évben az a reménysugár, hogy a görög-keleti egyház önkormányzata még az 1897-ik évben a törvény medrébe fog hozatni.

De miután, t. képviselőház, a kormánynak ebben a dologban elfoglalt álláspontja felől úgy a t. ház, mint a görög-keleti szerb egyház még mindig tájékozatlan, minthogy a t. miniszterelnök úr a metropolita-patriarcha abbeli előterjesztéséhez, hogy a kongresszus folyó ügyei ellátása s autonómiájának rendbeszedése végett 1897-ben a húsvét és pünkösd közti rendes időben összejöhessen, hozzá nem járult, s miután nem minden alap nélküli az az aggodalom, hogy a

kongresszus összehívása ismét bizonytalan időre elhalasztatni, szervezési munkálatai pedig a múlthoz hasonló alkotmányellenes elbánásban fognak részesíttetni:

„Interpelláció a miniszter úrhoz.

Tekintettel arra, hogy a görög-keleti szerb egyház az 1868: IX. törvénycikkkel biztosított önkormányzati joga dacára manapság is még részben ezen törvény alapján a kongresszusok által alkotott csak ideiglenes szabályzatok, nagy részében pedig még a múlt századból való jobbadán elavult abszolút rendeletek alapján kormányoztatik;

tekintettel arra, hogy a görög-keleti szerb egyház autonómiájának az 1868: IX. törvénycikk rendelkezései és intenczióinak megfelelő teljes szabályozását és szervezését a korona legfőbb felügyeleti jogának a korábbi kormányok által történt téves értelmezése és alkalmazása hiúsította meg;

tekintettel arra, hogy a múlt évben kibocsájtott legfelsőbb elhatározással a kongresszusi választmány felhíva lett az autonómiának 1897. évben elodázhatatlanul történendő törvényszerű és teljes szervezése céljából szükséges előmunkálatok és javaslatok előkészítésére, mit ez teljesített is;

tekintettel arra, hogy a görög-keleti szerb egyház feje, metropolita és patriarcha a kongresszusnak 1897. év húsvét és pünkösd közti rendes időben összehívása iránt előterjesztést is tett, de a t. miniszterelnök úr ezen előterjesztéshez hozzá nem járult;

tekintettel végre arra, hogy ily körülmények közt, méltán a görög-keleti szerb egyház híveiben nem minden alap nélküli az az aggodalom, hogy az egyházi kongresszus összehívása ismét bizonytalan időre elodáztatik, és hogy autonómiájának rendezése a kormány által a múlthoz hasonló alkotmányellenes elbánásban fog részesíttetni, kérdem a t. miniszterelnök urat:

1. Mivel indokolja azt az eljárását, hogy a kongresszusnak rendes időben összehívása iránt tett előterjesztéshez hozzá nem járult?

2. Szándékozik-e alkalmat nyújtani, hogy a kongresszus, habár a rendes időtől eltérő időben, de még ez évben s mielőbb folyó ügyei ellátása s egyházi önkormányzatának törvényszerű teljes szervezése végett összejöjhesen?

3. Hajlandó-e az autonómia szervezése s ennek megvalósítása dolgában az 1868:IX. törvénycikkre helyezkedve csakis az állam legfőbb felügyeleti jogából folyó jogkörének érvényesítésére szorítkozni?

4. Hajlandó-e a kongresszusnak az autonómia szervezése és rendezése tárgyában jóváhagyás végett felterjesztendő határozatait oly módon bocsátani legfelsőbb szentesítés alá, mely az alkotmány és az önkormányzat alapelveinek megfelelő?" (*Élénk helyeslés balfelől.*)

B. Bánffy Dezső miniszterelnök: T. ház! Nem első alkalommal van szerencsém a t. házban a szerb ügyekre, különösen a szerb kongresszusra vonatkozólag nyilatkozni. Azon alkalmakkor elmondhattam, mert el kellett mondanom, hogy szorosán véve a szerb egyház rendezetlen viszonyainak az oka azon viszály, mely a szerb egyház hívei között fennáll és a mely kétségtelenül 30 éven át akadálya volt annak, hogy ez a dolog rendeztessék. Méltóztassanak elhinni, a mint akkor mondtam, ismétlem ma is – hogy a kormánynak egyáltalában semmi érdeke nincs, sem céljában nem áll ezt – a mint a képviselő úr helyesen mondta – tarthatatlan állapotot továbbra fenntartani. Azt gondolom, védekezni sem szükséges, hiszen maga a képviselő úr elmondta, hogy az előző kormányokkal szemben – és azért nem akarom magamat előtérbe tolni és talán az érdemeket csak magamnak tulajdonítani – én vagyok az, a ki a szerb ügyek rendezésével behatóan foglalkozom. Hát, t. ház, ez természetes, mert a mi közel 30 éven át rendezhetetlen volt, az a 31-ik vagy 32-ik évben még inkább nyomasztóan hat és én magam mint miniszterelnök kénytelen voltam belátni, hogy ezen ügyeket már végre feltétlenül rendezni kell. Egyet azonban bár a képviselő úr is csak mellékesen szólott erről, megjegyzek, hogy akár milyen messzemenő határokig ismerem el azon jogot, hogy a szerb egyház autonómiája szerveztessék, ki kell, hogy jelentsem, hogy olyan mérvben és olyan értelemben azt megalkotandónak, mint a hogy a görög-keleti román egyházban az történt, megengedhetőnek nem tartom; nem

tartom megengedhetőnek sem állami, sem politikai okoknál fogva, de nem azon szervezetenél fogva sem, a mely ezen egyház ügyeinél szem előtt tartandó, abból a szempontból, hogy itt egy hierarchikus egyházzal lévén szó, egy olyan mérvben képzelt vagy kontemplált önkormányzat, autonómia, mint az például a protestánsoknál lehet, itt szóba sem jöhet. Különben is a felséges úrnak főfelügyeleti joga megszabja azon határokat, a mely határokig ezen autonómia szervezésénél elmenni lehet.

Nem vagyok hajlandó elismerni, hogy a múlt kormányokat is mulasztás terheli. Mert az 1868: IX. törvényzikk alapján kellett ezen ügyet rendezni, az előző kormányok is figyelemmel az 1875. évi, gondolom május 14-iki rendeletre, kívánták a dolgot rendezni. Ismételten intézkedtek, ismételten engedélyeztették ő Felsége által kongresszusokat, de ezen kongresszusokban hiúsult meg mindig a végleges szervezés, minek a következménye természetesen az, hogy egy provizórium van ma is, a mely provizórium – beismerem – helytelen, feszélyező, korlátozó a szerb egyházra nézve, de feszélyező, mert nagy felelősséggel járó magára a kormányra nézve is.

Ezeket láttam, t. ház, szükségesnek elmondani röviden és most méltóztassanak megengedni, hogy áttérjek magukra a feltett kérdésekre.

Azt kérdi a képviselő úr, mivel indokolom azt, hogy a kongresszusnak rendes időben összehívása iránt tett előterjesztéshez hozzá nem járultam. Hát, t. ház, ő Felsége még 1896-ban elvi elhatározást adott, a melyben, mondhatnám engedélyezte a kongresszusnak 1897-re való összehívását, és a kongresszusnak 1897-ben való összehívása ellen egyáltalában valamely nagyjelentőségű, a kongresszusra és a kongresszus működésére vonatkozó nehézségek nincsenek. Egész egyszerűen, t. ház, a horvátországi országgyűlési választások idejének közeledése azon ok, a mely a kormányt arra indította, hogy a statutumoknak megfelelően húsvét és pünkösd közötti megtartásának engedélyezését a kongresszusnak ne javasolja. Mert, t. ház, méltóztatnak tudni, hogy a horvátországi országgyűlésre választott képviselők mandátuma legközelebb lejárván, minden kétséget kizárólag a legközelebbi időben, mondhatnám biztosan május hónapban Horvátországban a választások el lesznek rendelve. Már most méltóztatnak-e helyesnek találni azt, hogy két választás izgalmai, két korteskedés kihatásai egyszerre egy területen nyerjenek érvényesülést? Miután pedig, mint méltóztatnak tudni, a magyar korona országaiban lakó szerbek több mint kétharmada Horvátországban lakik, ez, gondolom, elég indok arra, a mit mondtam, hogy a szabályzatban megállapított időtől eltérőleg, a mint különben ez már máskor is történt, kivételesen a kongresszus megtartása ezen időre elhalasztassék. Ez azonban, t. ház, egyáltalában nem azt jelenti, hogy a kongresszusnak ez évben való megtartását a kormány nem akarná, nem azt jelenti, hogy annak engedélyezése iránt a Felséghez előterjesztést tenni nem fog. Ellenkezőleg még ez év folyamán, talán a nyár folyamán, talán a nyár végén, mindenesetre azonban oly időben, midőn a mezei munkák zavarólag nem hatnak, teszünk intézkedést az iránt, hogy a kongresszus összejövén, a törvényben és szabályzatokban megszabott működését megkezdhesse és remélem, óhajtom, végezhesse is.

Azonban, t. ház, a t. képviselő úrnak harmadik és negyedik kérdése már bizonyos elvi kijelentéseket kíván tőlem, melyekre talán felelni kissé nehéz is, mert utoljára tudni akarja, hogy mi lesz a kormány álláspontja egy még ezentúl megalkotandó szabályzat szentesítése tekintetében, a Felség elé juttatás tekintetében milyen álláspontot fog elfoglalni.

T. ház! Azt gondolom, hogy erre a kérdésre most ez alkalommal azzal a pozitivitással, miként azt a képviselő úr a harmadik és negyedik kérdésben felveti, én nem felelhetek. Nem felelhetek, t. ház, azért sem, mert ez vagy egy irányítás színezetével, vagy egy kényszerítés jelle gével bírna, a mitől kétségtelenül tartózkodnom feltétlenül szükséges. Mindenesetre azonban el kell, hogy mondjam, hogy a nehézség sok tekintetben megvan. Megvan főképen azért, mert az eddigi kongresszus, a mely ideiglenes szervezet alapján működött, nem lehet mondani, hogy egyszerűen csak egyházi, iskolai ügyekkel és az alapítványok ellenőrzésével foglalkozó lett volna, de a szerb egyházban dúló viszály és ellentétek következtében mondhatnám, szinte egy politikai testületté is alakult át, és talán ez volt a főnehézség abban, hogy ügyeit véglegesen nem rendez-

hette. És ezek, amiket most mondok, mintegy irányítók, vagy tájékoztatók lehetnek arra nézve, hogy a kormány körülbelül mit akar, mit óhajt, mit tart jónak.

A másik baj abban is van, hogy a kongresszus jelenlegi szervezetében egy adminisztratív közeget is képez; már pedig egy olyan testület, a mely 3–4 évben, sőt még nagyobb időközökben is jön egyszer össze, akkor is legfeljebb hat hétig maradhat együtt, és igen sok dolgot kell, hogy végezzen, adminisztratív teendőkkel meg nem bízható, mert az adminisztratív teendők nem egy ilyen nagy testületre, hanem egy kisebbre, – mint például az a kongresszusi választmány – bízhatók csak, hogy az eredménnyel működhessék. Tehát nézetem az, hogy ezen kongresszusi szervezet olyan kell, hogy legyen, hogy a kongresszus számára a szabályozó jogkört biztosítsa, és ez adminisztratív kérdéseket annak keretéből elvonja. Kell, t. ház, hogy ezen szabályzat úgy jöjjön létre, hogy az nemcsak az 1868: IX. törvénycikk kívánságainak feleljen meg, – mert ezeknek okvetlenül meg kell felelnie – hanem az ország többi törvényeinek is, melyek szemeltartásával kell, hogy a szabályzat létrejöjjön, azoknak, amelyek például az iskolaügyek rendezésére vonatkoznak, sőt az 1868:XLIV., a nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló törvénynek is...

Kérem méltóztassék válaszat tudomásul venni. (*Élénk helyeslés.*)

Jagics József viszontválaszában elfogadja az 1. és 2. pontra adott miniszterelnöki válaszat. Az állam főfelügyeleti jogát azonban a kongresszus nem szabályozhatja, mert az nem ta'ozik az önkormányzat körébe. Ha a kormány ezt követeli, már eleve lehetetlenné teszi a kongresszus eredményes munkáját. Az állami főfelügyeletet a képviselőház által hozandó törvénynek kell szabályoznia. A szerb gör. kel. egyháznak ugyanolyan jogalapja van az önkormányzatra, mint a romának s politikailag sem veszélyesebb a decentralizált és a hazához hű gör. kel. szerb lakosság. A 3. és 4. kérdésre adott válaszat ezért nem tartja kielégítőnek s nem veszi tudomásul.

...*B. Bánffy Dezső miniszterelnök:* Méltóztassék nekem, a ház még néhány szót megengedni. (*Halljuk! Halljuk!*)

A képviselő úrnak tökéletesen igaza van, hogy a szerb nemzetiség a hazához való ragaszkodás, hazafiság és megbízhatóság tekintetében olyan múlttal bír – szólok az utolsó harmincz évről, az alkotmányos időről – a mely ellen kifogást tenni nem lehet, a melyre való tekintettel kétségkívül igaza van a képviselő úrnak, hogy vele, úgy mint nemzetiséggel, vagy mondjuk egyházzal szemben, – hiszen mondhatom így, mert ugyanaz, – nincs indokolva a bizalmatlanság. De, t. ház, egész őszintén és nyíltan akarom mondani: abból, hogy az 1868: IX. törvénycikk alapján a román keleti egyháznak autonómiája úgy rendeztetett, ahogy én azt nem helyeslem, a magyar állam szempontjából megengedhetőnek nem tartom, nem következik az, hogy ugyanazon szabályozást léptessük életbe és engedélyezzük a szerbekre nézve, (*Helyeslés jobbfelől.*) mert habár politikai tekintetben minden bíráláson felül tartom a szerbeket, hazafiság és megbízhatóság tekintetében semmi kifogásom nincs, nem tartom indokoltnak, hogy egy elkövetett hibát, melyet elkövettek az akkori időben, (*Helyeslés jobbfelől.*) harmincz évvel ezelőtt, a görög-keleti román egyházzal szemben, most elkövessünk a szerb egyházzal szemben. (*Helyeslés jobbfelől.*) Ezt t. ház, egész őszintén és nyíltan mondom, minden vonatkozás és célzatosság nélkül, még a románokra nézve is, de tényleg így van. És egy elkövetett hiba nem vonja maga után azt, hogy csak az egyenlőségre való tekintettel másodsor is elkövessük. (*Helyeslés jobbfelől.*)...

Befejezésül kijelenti, hogy a szerb egyházi szervezet közjogi alapját a Declaratorium Illyricum képezi s ezen kell épülnie a jövő szervezetnek is. – A kormánypárti többség a válaszat tudomásul vette.

C

1897 jún. 8

*A szerb nemzeti liberális párt felhívása a nemzeti-egyházi kongresszus választóihoz*¹

Br. 1897, 61. sz.

A szerbség minden egyes tagját áthatják a szerb nép nemzeti-egyházi autonómiáját fenyegető veszedelmekről szóló hírek.

Valóban fennállanak-e ezek a veszélyek, vagy pedig csak a képzelet szüleményei? Vajon a szerb nép nyugtalansága csak mesterséges úton jött létre, vagy pedig valóban abból az érzésből fakad, hogy nemzeti-egyházi autonómiánkra vonatkozólag valóban fennáll a veszély?

A végeken élő szerb népnek eddig is keserű tapasztalatai voltak, ebben a pillanatban azonban ki akarják szorítani utolsó menedékhelyéről: nemzeti egyházából, nemzeti iskolájából – ez pedig a legkeservesebb, a legszörnyűbb tapasztalat.

A szerb népnek évtizedek óta nem adják meg Magyarországon a lehetőséget, hogy alkotmányos úton felemelhesse szavát szerb nemzetisége védelmében, hogy a politikai életben biztosítékot kérhessen nemzeti nyelve számára. Míg a Háromegy királyságban a szerb nép politikai élete még pislákol, Magyarországon a szerb nemzetiség a politikai életben ma már nem létezik.

Feltehető és remélhető volt, hogy a szerb népnek, legalábbis a politikai élet keretén kívül, meglesz az a szabadsága, amely egy alkotmányos államban – bármennyire törekedjék is az egyéges népfajú állam megteremtésére – magától értetődő.

Feltehető volt, hogy a szerb népnek saját egyházában, saját iskolájában, az egyházával és iskolájával kapcsolatos népi vagyon tekintetében annyi szabadsága és önkormányzata lesz, amennyiben a hazánkban levő többi felekezetnek része van.

Íme, azonban idestova harminc esztendeje, hogy a szerb nép hasztalan küzd ezért a szabadságáért, ezért az önkormányzatért egyházában, iskolájában s az egyházával és iskolájával kapcsolatos népi vagyona terén.

Ami minden alkotmányos államban magától értetődő, s amit a többi vallásfelekezet hazánkban valóban élvez is, az íme, a szerb nép számára harminc év alatt lehetetlenné vált.

Vajon hibás volt-e maga a szerb nép is abban, hogy e hosszú esztendőök során nem volt képes nemzeti-egyházi önkormányzatát kiépíteni? Erre a kérdésre azt a határozott választ kell adnunk, hogy a szerb nép ebben nem volt hibás.

Nemzeti-egyházi életünknek az a fontos tényezője, amely népének támasza, védelme kellene legyen, hierarchiánk, nem akarta elfogadni azt, hogy egyházunkat külső vonatkozásaiban a nemzeti-egyházi életnek szélesebb bázisára, szélesebb talapzatára kell helyezni, s az ilyen nemzeti-egyházi élet, az oly nehéz viszonyok között, amelyekben az ezeken a végeken lakó szerb nép él – egyben védelme pravoszláv egyházunknak, sőt védelméül szolgál magának a hierarchiának is. Nemzeti-egyházi életünk minden baja abban rejlik, hogy hierarchiánk rosszul felfogott egyházi és patriarchai túlsúlya érdekében ez a hierarchia az államhatalom oltalmát keresi, s ezzel népével, híveivel szembehelyezkedett, ami egyben szentegyházunk kánonjaival is ellenkezik. Ennek következtében ez az államhatalom az egységes nemzetállam kialakítását célzó áramlat érdekében elfogadta hierarchiánk törekvéseit azzal az ürüggyel, hogy ez mind a szerb egyháznak, mind a szerb népnek érdeke.

S jelenleg, harminc év múltán is, a szerb népben ugyanilyen ellenállás van, és ugyanolyan szomorú a helyzete. A szerb egyház pártfogása, nemzeti-egyházi önkormányzatunk rendezésének ürüggye alatt az államhatalom uralmi túlsúlyának megszilárdítására törekszik, és e célja elérésében segítő kezet kap a szerb hierarchia és az úgynevezett szerb értelmiség azon részétől,

¹ A közlemény eredeti címe: *Biračima za srpski narodno-crkveni sabor*. – A szerb nemzeti-egyházi kongresszus választóihoz.

² *Értsd*: Horvát-, Szlavon-, Dalmátország.

amely a politikai életben a szerb nép iránti kötelességéről már régen megfeledkezett, s bizonyos mértékletesség címén pusztá, vak eszköze lett az államhatalomnak saját népe ellen.

E szomorú helyzetet tekintve érthető, hogy a szerb nép azt a maradék nemzeti-egyházi önkormányzatát, amije még van, nem akarta a kezéből kiengedni, hanem nemzeti-egyházi léte megvédésének a tudatában görcsösen ragaszkodik a már megszerzett önkormányzati jogaihoz.

Ez az oka annak, hogy a szerb nép 1892-ben nem volt hajlandó elfogadni az úgynevezett „egységes szervezetet”.

Ha elfogadható lenne is annak szükségessége, hogy az összes nemzeti-egyházi autonóm szabályzatokat egy egységes statutumba foglalják össze, az mégsem volt megengedhető, hogy ebbe a statutumba olyan határozatokat vegyenek be, amelyek önkormányzatunkat aláássák, és az államhatalom befolyásának kaput nyitnának.

Azok között a körülmények között, amelyekben a szerb nép az államhatalom túlsúlyával szemben, s tekintve azt az alárendelt helyzetet, amelyben hierarchiánk az államszervekkel szemben van, semmiképp sem volt megengedhető, hogy nemzeti-egyházi autonómiánk alapjait megváltoztassák. Ezen a téren pedig nem lehettek mérvadók bizonyos elméleti nézetek, amelyek szerint a nemzeti-egyházi kongresszusra a papi rend válassza a papokat, mert mihelyt bizonyos az, hogy hierarchiánk az államhatalomnak nemcsak befolyása alatt, hanem éppenséggel a parancsai alatt áll, s hogy a papok sokban függenek püspökeiktől – nem volt megengedhető, hogy a papok mint rend válasszák a papképviselőket, mert ezáltal a nemzeti-egyházi kongresszus szervezete és alkata megváltoznék, és egészen meg lenne bontva, s az ilyen kongresszust az államhatalom kénye-kedve szerint kezelhetné. S ugyancsak nem volt megengedhető, hogy a papok függő helyzetét tekintve, a községi eljáróság gyűlési választás nélkül a plébánosoknak juttassa mintegy természetesen az elnökséget, s épp így az sem volt megengedhető, hogy az egyházi hatóságoknál a világi elemet eddigi helyzetéből kiszorítsák.

Azóta, 1892 óta, amikor keresztül akarták vinni az úgynevezett egységes szabályzatot, a helyzet nemcsak hogy nem javult, hanem a legnagyobb mértékben rosszabbodott. Hierarchiánk nemcsak hogy nem fejtett ki nagyobb önállóságot, nagyobb ellenállóerőt az államhatalommal szemben, hanem még nagyobb mértékben ennek oltalmába ajánlotta magát. Boldogak lennénk, ha ez nem így lenne. Boldogak lennénk, ha teljes lenne az egyetértés, az összhang a szerb hierarchia és a szerb nép között, ha a hierarchia lenne a szerb nép oltalma és támasza, ha érsekeink azok lennének, akik valaha voltak. S azzal sem lehet hierarchiánkat menteni, hogy helyzete az államhatalommal szemben igen nehéz, mert súlyos időkben, a veszély napjaiban, a jó pásztor lelkét adja a nyájáért. De mindez ma milyen másként van felsópapságunknál. Hogy elfajult magasztos hivatása! Sajnos azt kell mondanunk, hogy egyes érsekeink nemcsak a magasabb állami körökben levők jóindulatát keresik, hanem ugyanezért lejjebb ereszkedtek az alsóbb tisztviselői körökbe is. Milyen roppant szégyen és gyalázat ez az egész szerb népre.

A szerb nép helyzete az 1892. év óta a nemzeti-egyházi önkormányzat tekintetében – szem előtt tartva, hogy hierarchiánk az államhatalom jóindulatát keresi, s hogy ez, inkább mint eddig, egyházunkban és iskoláinkban hatalmi túlsúlyát akarja biztosítani – erősen rosszabbodott. Ezért teljes mértékben indokolt a szerb népnek az a nagy félelme, hogy ebben a pillanatban újabb támadást készítenek elő még az ellen a nemzeti-egyházi önkormányzatunk ellen is, amelyet az állami túlsúllyal szemben még élvezünk.

Az annyira várt szerb nemzeti-egyházi kongresszus, amelyet a kongresszusi szervezet szerint réges-régen kellett volna egybehívni – végre valahára, teljes öt év múltán az idei Péternapon összeül.

Nagy reményeink fűződtek ehhez a várva várt kongresszushoz, hogy egyszer már építse ki nemzeti-egyházi önkormányzatunkat.

A nemzeti-egyházi kongresszus összehívására vonatkozó királyi leirat azonban – amelyért az alkotmányos elvek értelmében mindenképp a magyar kormány felel – nem töltheti el jó

reménnyel a szerb népet, miután már ebben a leiratban is a tanácskozás tárgysorozatának meghatározása megsérti a kongresszusi szervezetben megállapított azon szabadságjogot, hogy a kongresszus önmaga állapítja meg napirendjét.

De még nagyobb félelem kell, hogy áthassa a szerb népet a közeledő kongresszus iránt, ha szem előtt tartja azt, ami a kongresszus egybehívását megelőzte.

Egyrészt a legmagasabb állami hatóság orgánumának nyilatkozata a magyar kormány álláspontjáról nemzeti-egyházi önkormányzatunkkal kapcsolatban, másrészt pedig, hogy nemzeti-egyházi kongresszusunk szerve, a kongresszusi választmány magának a kongresszusnak előestéjén a titokzatosság valamiféle fátylával takargatja működését, a kongresszushoz intézendő javaslatait nem hozza nyilvánosságra, majd pedig, hogy az állami hatóság szervei és a magyar kormány lapjai kijelentik, hogy a kongresszusi bizottság teljesen ismeri a magyar kormány önkormányzatunkra vonatkozó szándékait – mindez olyan hatást kelt, aminek következtében a szerb nép félelemmel tekint a közeledő, Péter-napján összeülő nemzeti-egyházi kongresszus működése elé.

Nemzeti-egyházi önkormányzatunk felett érzett félelmében a szerb nép minden reményét a jelen kongresszust megelőző választásokba veti: válasszunk független, fajtájukat szerető képviselőket, akik elszántan állanak majd nemzeti-egyházi önkormányzatunk védelmére.

Világos, hogy a mai viszonyok között, amikor az államhatalom az egységes nemzetállam kialakítására törekszik, s magában az egyházban és iskolában is félre akarja tenni a szerb népnek azokat a sajátosságait, amelyek nemzeti-egyházi önkormányzatunkban jutnak kifejezésre – világos, hogy önkormányzatunk fennállása tekintetében ez jelenti a legnagyobb veszélyt.

Ilyen szomorú körülmények között nem lehet arra gondolni, hogy nemzeti-egyházi önkormányzatunk annyira kiterjedhet és tökéletesedhet, mint azt a szerb nép kívánná, és amihez, e hazánkbeli egyéb vallásfelekezetekhez hasonlóan, teljes joga van, hanem e szomorú viszonyok között a szerb népnek azon kell fáradoznia, hogy csupán fenntartsa azt a keveset az önkormányzattól, amije van, s ne engedje, hogy az államhatalom önkormányzatunk e töredékét is teljesen letarolja.

Nem lenne tanácsos hitegetnünk magunkat valami szépen kidolgozott szervezeti szabállyal, amelyben benne foglaltatnának az összes önkormányzati szabályzatok, és az államhatalom beavatkozása mintegy kiküszöbölődne. Ez nemzeti-egyházi kongresszusunk számára afféle csalétek lenne. Nem arról van szó, hogy a kongresszusi választmány akar-e és fog-e valamilyen egységes szervezeti szabályzat-javaslatot előterjeszteni a nemzeti-egyházi kongresszuson, hanem arról, hogy a kongresszusi bizottságnak van-e biztosítéka arra vonatkozólag, hogy az államhatalom a mai hivatalos áramlat következtében, amelynek a jelenlegi magyar kormány alárendeltje – hajlandó-e lemondani önkormányzatunkon belül az államhatalmi túlsúlyról, és nem fogja-e ezzel nemzeti-egyházi önkormányzatunkat teljesen illuzórikussá és lehetetlenné tenni. A jelenlegi magyar miniszterelnöknek az országgyűlésen tett nyilatkozata a Declaratoriumra való hivatkozásával, amely az abszolutisztikus idők legdurvább önkényére emlékeztet – a legkisebb kétséget sem hagyja affelől, hogy önkormányzatunkat az államhatalom nem kívánja előbbre vinni, hanem hátráltatni akarja, hogy saját hatalmi túlsúlyát biztosítsa, s ezzel valamiféle látszat-önkormányzatot teremt, valójában pedig bevezeti az állami hatóságok rendelkezési jogát azokban az ügyekben is, amelyekben eddig ilyennel nem rendelkezett. Ezért veszélyes dolog még a legjobban kidolgozott egységes szabályzat elfogadása is, mert abba a kormány olyan erőszakos, olyan önkényes szabályzatokat toldhatna, amelyek eddigi intézményeinkben nem léteztek. E tekintetben szomorú tapasztalataink vannak magával a kongresszusi szervezettel is, amelyben erőszakolt, önkényes az a betoldás, hogy a kongresszusi bizottság határozata megfellebbezhető a magyar minisztériumnál. Ám ha a kongresszusi szervezetnek ebben az erőszakolt formájában a fellebbezés mint olyan, maga után vonja magának a kongresszusi választmány határozatainak megsemmisítését, akkor a minisztérium önhatalmúlag önmaga számára sajátította ki a teljes döntést, mintegy harmadfokú fellebbezési hatóságként.

Ez a tapasztalat világosan bizonyítja, hogy az államhatalom nem szorítkozik csupán arra, amit senki sem tagad: a legfőbb állami felügyelet jogára, hanem önkormányzatunkban a *rendelkezés jogát* tulajdonítja magának oly mértékben, hogy önkormányzati szerveinket államhatalmi szervekké kívánja átváltoztatni.

Az eddigi tapasztalat szerint a magyar kormány önkormányzati ügyeinkben önön magának tulajdonítja a rendelkezés jogát az erőszakos eljárásokból következő eddigi gyakorlat szerint, amelyek közé az 1871. évi szabályzat legújabb magyarázata is tartozik a metropoliai tanács határozatának módosításával kapcsolatban – ennek a szomorú tapasztalatnak alapján a nemzeti-egyházi kongresszus nem bocsátkozhatnék bele az egységes statutum vagy valamely más alkotmány tárgyalásába azon fontos oknál fogva, hogy az ilyen szabályzat vagy alkotmány meghozatala erőszakos befolyást vonhatna maga után, olyan önkormányzati ügyeinkben is, ahol eddig még erre nem volt hajlandóság, nem volt államhatalmi beavatkozás.

Ez az álláspont azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a közeledő kongresszus a legmagasabb helyről jóváhagyott, fennálló szabályzatokon kívül ne kezdeményezzen és napirendre ne tűzzön még meg nem alkotott, de igen szükséges szabályzatokat, vagy pedig, hogy egyes, ideiglenes szabályzatokon ne javítson, s ne határozza el, hogy azokra legfelsőbb megerősítést kérjen.

Ha mindezt tekintetbe vesszük, és abban a meggyőződésben, hogy nemzeti-egyházi önkormányzatunk veszélyben forog, mindannyian arra a meggyőződésre jutunk, hogy ezt a veszélyt csak úgy tudjuk elhárítani, ha a nemzeti-egyházi kongresszus választói olyan képviselőket választanak, akik akarnak és mernek majd nemzeti-egyházi önkormányzatunk védelmére kelni.

Mindkét nemzeti párt: a liberális és a radikális a veszély tudatában abban állapodott meg, hogy a közeledő választásokon együttműködnek, s minden erejüket latba vetik, hogy a mai nehéz viszonyokban a küszöbön álló kongresszus úgy jöjjön létre, hogy nemzeti-egyházi önkormányzatunk felől elhárítsa a veszélyt.

A szerb nemzeti-egyházi kongresszus választói helyezték bizalmukat azokba a közös jelöltekbe, akiket a két párt megállapodásszerűen bizalmi férfiaknak nyilvánít.

A szerb nemzeti-egyházi kongresszus választói választásaikkal azon legyenek, hogy a kongresszusba olyan képviselők kerüljenek, akik akarnak és mernek majd nemzeti-egyházi autonómiánk védelmére kelni, és akik magán a kongresszuson önkormányzatunk védelmére, a népünk iránti *kötelességükre* tudják majd figyelmeztetni mind hierarchiánkat, mind a szerb nép eltévedt fiait.

Abban a biztos reményben, hogy a Péter-napján összeülő nemzeti-egyházi kongresszus választói ezekben a nehéz napokban választásaikkal meg tudják majd mutatni elszántságukat, hogy semmiféle ámtásnak, semmiféle nyomásnak nem esnek áldozatul, részünkről ajánljuk a nemzeti liberális és a nemzeti radikális párt közös jelöltjeit, és ezzel a javaslattal szívünk mélyéből üdvözljük választóinkat a szerb és keresztény üdvözlettel: Isten segítsen benneteket!

Újvidék 1897, áldozócsütörtök napján.

A végrehajtó bizottság:

nemes Bogdanović Szima, dr. Vučetić Illés, dr. Gavriła Emil, Gosztović Pája, dr. Krasojević Gyorgye, dr. Malešević Sztevan, Matijević Vladimir, Medáković Bogdán, dr. Mihajlović Misa, Nikolić Péter, dr. Paću János, dr. Polit-Desánčić Mihály, dr. Stanojević Branisláv, Cvejić Gyura, dr. Cirić A. Milán³

³ A felhívás után a lap közli a szerb liberális párt és a szerb radikális párt közös jelöltjeit az egyes egyházmegyék szerint. (I. metropoliai egyházmegye, II. bácskai, III. budai egyházmegye, IV. temesvári egyházmegye, V. verseci egyházmegye.)

D

1897 júl. 12

Br. Nikolics¹ Fedor jelentése br. Bánffy Dezső miniszterelnöknek az 1897. évi gör. kel. szerb kongresszus megnyitására és a kongresszusi képviselőkkel folytatott megbeszélésekről²

ME 1898 – XXII – 7603

Karlócza 1897. VII. 12.

Kegyelmes Uram!

Szíves engedelmed folytán, vagyok bátor az első magánjelentésemet kezeidhez juttatni. Ideutazásom alkalmával azon tapasztalást tettem, hogy a nagy agitációk következtében a fogadtatások Szabadkán és Újvidéken, csak is a hivatalosan ahhoz kötelezettekől történt, holott 1892-ben, midőn az akkori kongresszushoz utaztam, nevezett városok szerb ajkú lakossai nagy számban fogadtak a pályaudvaron. Itt Karlóczán érkeztem előtt két sürgönyt colportáltak, melyek megérkezésem, más napra való halasztását jelezték. Nem lehet kételkedni, hogy ezen sürgönyök az egyesült ellenzékől a célból colportáltak, hogy nem csak a népet, de a Patriarkát és a díszszázad parancsnokát is félre vezessék, mint azt már egyszer keresztül is vitték, midőn báró Mollinari mint királyi biztos Karlóczára érkezett a nélkül, hogy egyáltalában fogadtatott volna. Ezen sürgönyök dacára, a fogadtatás, az előírt módon történt.

Tegnap, miután egy 14 tagból álló küldöttség, a verseczi püspök vezetése alatt hozzám jöven, megkért, hogy a kongresszusi terembe jönnék, azt megnyitandó, ezt 11 órakor az előírt szertartás szerint megtettem; a hangulat komoly volt, majdnem minden éljenzés nélkül vonultam be a terembe, s eleinte magyar, később szerb nyelven folytatva, mondtam el beszédemet, mely helyenkint éljenzéssel fogadtatott. Ő Felsége neve említésénél az éljenzés mindig viharos volt...

Elmondván az elmondandókat a szertartási rend szerint távoztam. Távozásom után báró Zsivkovits János egy nagyon szelíd tiltakozást hozott elő, élő szóval a magyar nyelv használata végett, a tiltakozás így szólt:

„Mint a kongresszus legidősebb tagja, nevemben és 45 elvtársam nevében kijelentem, miszerint sajnálom, hogy Ő Nagyméltósága a királyi biztos, első szavait, melyeket ezen szerb nemzeti egyházi kongresszushoz intézett oly nyelven monda, mely kongresszusi szervezetünk és házszabályainkban nem a tárgyalási nyelv, és hogy a királyi biztos első szavait a kongresszus többsége meg nem értette!” – A patriarka kérdésére, valjon kívánja-e a szónok, hogy ezen tiltakozása felsőbb helyre juttatassék, azon választ nyerte a bárótól, hogy azt nem kívánja, s miután ezen első ülésben, jegyzőkönyv sem vezetetik, a felszólalás pusztán elhangzott.

A tegnapi ülésben megválasztott a 15 tagból álló verificationális bizottság, melybe egy autonompárti képviselő is választott be, ehhez beérkezett egy panasz Makszimovits Miklós választása ellen.

A patriarka által adott díszében, a patriarka első felköszöntése Ő Felségét éltette, majd a magyar és horvát kormány, és a királyi biztos egészségére ürtette poharát, mit én egy fel-

¹ A báró Nikolics Fedor főrendiházi tag királyi biztosi kiküldetésére vonatkozó felterjesztést Bánffy 1897. május 12-én jelenti be a minisztertanácsban. (L. MT: XIX/1.)

² Az 1897. júl. 11-én megnyílt gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus munkája elé – a kongresszusi képviselőválasztásokon aratott nagyarányú ellenzéki győzelem (75 mandátum közül alig 6–8 konzervatív mandátum) következtében – a kormány köreiből nem titkolt aggodalommal tekintettek. Az ellenzék érdekezését találóan jellemzi a függetlenségi sajtónak a konzervatívokról tett megjegyzése „...Az öt-hat képviselőt számító konzervatívok, vagyis azok, akik a nyugodt és üdvös fejlődés hívei [Kiemelés a szerzőtől] ilyenképpen nem is szerepelhetnek a kongresszuson pártképpen...” Szerb egyházi kongresszus, E., 1897. júl. 10. 169. sz.)

köszöntővel a patriarkára és a kongressusi tagokra viszonyoztam. – Ebéd után a kongresszus több vezér szerepet játszó tagjával, beszélkedésbe és elmecserébe bocsátkoztam, megtudandó mily eljárást kíván az ellenzék követni. Világosan és minden kétséget kizáróan constatálhatom, hogy az urak terve volna, mindenek előtt minden a kongresszus választásától függő helyeket embereikkel betölteni, azután egy bizottságot választani, melynek feladata volna, a szervezetet előkészíteni; de miután ezen bizottság munkája nagyon sok időt igényelne, szeretnék ha a kongresszus tavaszig elnapoltatna. *A cél szembeüő, az uraknak nem kell új egységes szervezet, nekik csakis a hatalom kell, ha azt kezeikbe kaphatnák, akkor az új szervezet kidolgozása ad calendae graecas várhatna.*³ – Az ő okoskodásuk az, hogy a kongresszus alakításával, minden a múlt kongresszus által választott egyéneknek mandátuma, ipso facto megszűnt, s hogy ennek következtében az új választások nem csak okvetlenül szükségesek, hanem hogy ezen választások nélkül a kongresszus egyáltalában nem képes működni. Említenem alig szükséges, hogy ezen felfogás téves, s hogy az urak maguk is, arról meg vannak győződve, hogy kívánságuk kivihetetlen.

Nem tartván sem célszerűnek sem illőnek, az urakat inter pocula a helyzet felől felvilágosítani, bevárom a kongresszus megalakulását, mely legfeljebb 4 vagy 5 nap múlva megtörténik, hogy a kormány nézetét, és akaratát velük világosan megismertessem. Történhetnek ugyan non putaremek, de a mint én a helyzetet felfogom, ezen kongresszus is eredménytelen lesz, mert a mint mondám, az egyesült ellenzéknek nem kell státútum, hanem csak a hatalom az alapítványokkal rendelkezhetni. –

Kötelességemnek fogom tekinteni Kegyelmes Uram Téged mindenkor a helyzet netaláni változtatásáról értesíteni. –

A zsinatot hónapután, az az szerdán szándékozom Ő Felsége nevében megnyitni. –

Fogadd Kegyelmes Uram mély tisztelem és nagybecsülésem őszinte nyilvánítását

Báró Nikolics.

E

1897 júl. 18

Az 1897. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus Polit Mihály által benyújtott többségi felirata az uralkodóhoz¹

Z., 1897, 101. sz.

Császári és Királyi Apostoli Felség!

Legkegyelmesebb Urunk!

Az odaadóan hűséges szerb nemzeti kongresszus, amely Felséged legfőbb hozzájárulásával folyó évi június 29-én a Szerém megyei Karlócán összeült, elsőrendű kötelességének tartja, hogy kifejezésre juttassa elődeitől örökölt rendíthetetlen hűségét és ragaszkodását a szerb nemzetnek Felséged és a felséges uralkodóház iránt.

Felséged oltalma alatt nagyszámú, különböző felekezetű és nemzetiségű nép él, és a szerb nemzet büszkén hivatkozhatik arra, mint azt a felséges uralkodóház története bizonyítja, hogy mindig, még a legválságosabb időkben is élvezte az uralkodóház és Felséged jóindulatát. Ennek az uralkodói kegynek köszönhetjük, hogy Felséged az állami élet különféle viszonylatai közepette

³ Piros ceruzával aláhúzva.

¹ A közlemény eredeti címe: *Adresa saborske većine. Zastupao je u saboru dr. Mihajlo Polit.* – A kongresszusi többség felirata. A kongresszuson elmondotta dr. Polit Mihály.

is megemlékezett a hűséges szerb nemzetről, kegyesen megemlékezett arról, ami a szerb nemzetet oly súlyosan érintette, arról ugyanis, hogy végső ideje, hogy a szerb nemzet a nemzeti-egyházi élet terén azon jogok teljes élvezetéhez jusson, amelyeket az állam törvényei biztosítanak számára.

Felséged atyai gondoskodásának köszönhetjük, hogy elhárult az akadályja annak, hogy a szerb nemzeti-egyházi kongresszus törvényes határidőben összeüljön – és Felséged gondoskodása tette lehetővé, hogy hazánk illetékes tényezői eleget tettek Felséged kívánságának, amelynek révén lehetővé vált számunkra, hogy öt esztendő múltán nemzeti-egyházi kongresszusunkon, Karlócán ismét találkozzunk.

Kérjük Felségedet, legyen meggyőződve arról, ha megadják nekünk a lehetőséget, hogy nemzeti-egyházi ügyeinket egyházunk szellemében és a szerb nemzetnek biztosított jogok keretében rendezzük, mi leszünk a legszerencsésebbek, ha Felséged atyai szándékainak megfelelőek.

A szerb nemzet a közös haza és a fennálló alkotmány iránti megingathatatlan hűségében mint eddig, úgy most sem lépi túl nemzeti-egyházi kongresszusán azokat a határokat, amelyek a nemzeti-egyházi ügyekben fennállanak, hanem egyháza és a jogrend szellemében, amely a szerb nemzet egyházának külső viszonyait biztosítja, a törvényes keretek közt fog mozogni, és ezért leghőbb kívánsága lesz, hogy nemzeti-egyházi önkormányzatát kiépítse, és a nemzeti-egyházi élet szabad és törvényes fejlődését biztosítsa.

Megköszönve Felséged gondoskodását, amellyel lehetővé tette ennek a kongresszusnak összejövetelét, kérjük Felségedet, kegyeskedjék odaadó hűségünk és határtalan hódolatunk kifejezését elfogadni.

Isten éltesse és áldja Császári és Királyi Apostoli Felségedet!

A szerémségi Karlócán, 1897. július 5-én (17-én)

Hűséges alázattal
a szerb nemzeti-egyházi kongresszus.

F

1897 júl. 18

Az 1897. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus Mihajlović Misa által benyújtott kisebbségi felirata az uralkodóhoz¹

Z., 1897, 101. sz.

Császári és Királyi Apostoli Felség!

A Felséged május 8 (20)-i legfelsőbb elhatározásával folyó évi június 29 (júl. 11)-re egybehívott nemzeti-egyházi kongresszus az örökölt alattvalói hűség érzésétől és a Felséged és a legfelségebb uralkodó ház iránti megingathatatlan odaadástól áthatva: megalakulása után első kötelességének tartja leróni hűségét Felséged uralkodói kegye és atyai jóindulata iránt, amellyel a szerb nemzet mindennapi kívánságát és döntő szükségletét a legaláztosabb szerb nemzeti-egyházi kongresszus egybehívásával legkegyelmesebben teljesíteni kegyes volt.

Ezt a kívánságát és szükségét annál hőbbben érezte át a szerb nemzet, mert a legutóbbi kongresszus gyűlése óta majdnem öt év telt el, és ez alatt az idő alatt ennek a metropoliának szerb népe nem volt abban a helyzetben, hogy kongresszusa révén alkotmányos befolyást gyako-

¹ A közlemény eredeti címe: *Adresa saborske manjine. Zastupao je u saboru dr. Miša Mihajlović.* – A kongresszusi kisebbség felirata. A kongresszuson elmondotta dr. Mihajlović Misa.

roljon önkormányzati közigazgatására, és nem volt alkalma arra sem, hogy állást foglaljon az időközben történt eseményekkel szemben, amelyek természetüknél fogva mélyen belevágnak nemzeti-egyházi önkormányzatunk lényegébe.

Az említett szerb nemzeti-egyházi kongresszust 1892. október 24-én (nov. 5-én) nyitották meg, és ugyanez év november 30-án (dec. 12-én) bizonytalan időre elnapolták, és így sem ennek, sem az előbbi kongresszusoknak nem volt alkalmuk, hogy jogaik egyik legfontosabbját: a költségvetési jogot gyakorolják. Annak ellenére, hogy a szerb nemzeti kongresszus Felsőháza által 1875. május 14-én szentesített szabályzata 7. §-ában világosan elrendeli, hogy a nemzeti-egyházi kongresszusoknak minden harmadik évben össze kell ülniök, nemzeti-egyházi kongresszusaink rendszertelen egybehívása következtében mégis egész sor év telt el, amelynek folyamán a nemzeti egyházi javak és alapítványok bevételei és kiadásai felett régi, túlhaladott költségvetések szerint kormányoztak, annak ellenére, hogy azok jellegük és összetételük következtében sem a nemzet megváltozott egyházi-kulturális körülményeinek, sem a nemzeti egyházi vagyon későbbi időszakban kialakult pénzügyi viszonyának nem feleltek meg. Ilyen körülmények között mind népünk kulturális érdekei és a nemzeti egyházi vagyon célszerű igazgatása, mind pedig a szerb nemzeti-egyházi kongresszusnak egyik kétségkívül legfontosabb joga: a nemzeti-egyházi önkormányzat keretén belüli önálló és szabad rendelkezés egyaránt hátrányt szenvedtek.

Ezekhez a belső visszasságokhoz még külsők is járultak, amelyek alakulására és kifejlődésére a szerb nemzeti-egyházi kongresszus – amely önkormányzati illetékessége törvényes határai között mozgott – nem tudott befolyással lenni, és álláspontját ezekkel szemben már csak azért sem tudta képviselni, mivel a történetek idején a szerb nemzeti-egyházi kongresszus rendes ülészeit nem hívták össze.

A szerb metropoliának a szűkebb értelemben vett Magyarországra eső ezen felében bevezetett ismeretes egyházi reformokkal, de kiváltképp a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc-vel, valamint az ugyanezen évben az állami anyakönyvekről szóló XXXIII. magyar törvénycikkkel a magyar korona országaiban levő szerb pravoszláv egyházat alapjában támadták meg és így a mi metropoliánk egyházi jogszolgáltatás és igazgatás tekintetében is két különböző részre oszlik, a szűkebb értelemben vett Magyarország területén és a Horvátország és Szlavónia királyságok országaiban levőre.

Felsőháza! Ettől a legalázatosabb szerb nemzeti-egyházi kongresszustól távol áll az a szándék, hogy utólagos bírálattal lerontsa a fent említett és fennálló törvények tekintélyét és jogosságát. Mi a fennálló törvényes rendelkezések tekintélye előtt meghajlunk, azonban miként papságunk annak idején is felemelte szavát a fent említett egyházi reformokkal szemben, és éppúgy, miként a szerb nép az 1894. évi metropolitai értekezletén ugyanezen érzelmének adott kifejezést, ez a szerb nemzeti-egyházi kongresszus sem állana hivatása magaslatán, ha ezen a helyen nem adna kifejezést annak a rendkívüli aggodalmának, amelyet ezek a törvények ezen metropolia pravoszláv népében előidéztek.

A magyar kormány illetékes tényezőinek a nemzeti-egyházi önkormányzat jövőbeni rendezésére, a jogilag fennálló rendelkezéseinek kicserélésére és nemzeti-egyházi vagyonunkra vonatkozó nyilatkozatai és rendelkezései ilyen lelkiismereti aggályt idéztek elő nemzetünkben.

Az 1892. évi szerb nemzeti-egyházi kongresszus elé a szervezeti szabályzat meghozatalára vonatkozólag olyan javaslatot terjesztettek, amely nemzeti egyházi önkormányzatunk minden ágát ügyrendileg felölelte volna. Minthogy ezen szabályzat sem törvény által biztosított nemzeti-egyházi önkormányzatunk alapelveinek, sem pedig az 1868. évi IX. magyar tc. alapján életbe lépett rendeletek jogi természetének nem felelt meg – ugyanezen kongresszus nem tudta részletes tárgyalás alapján magáévá tenni azt. Ennek a javaslatnak eszméje azonban nem került le többé a napirendről, sőt némely, illetékes hely által tett kijelentésből következtetve indokolt az a feltevésünk, hogy egy ilyen javaslat a legelső szerb nemzeti-egyházi kongresszus elé kerül. Az ennek következtében népünk körében elhatalmasodott balsejtelem és általános szorongás új tápot kapott annak az illetékes hely által tett nyilatkozatnak következtében, amely nemrég

a magyar képviselőházban elhangzott interpellációra történt, hogy t. i. ennek a szerb nemzeti kongresszusnak az 1779. évi július 16-i deklaráció alapján kidolgozott szabályzatot kell meghoznia, amely deklarációt annak idején akarata, szerzett és biztosított jogai ellenére alkotmányellenesen erőszakoltak a szerb népre.

Népünk körében a legnagyobb aggodalmat azonban a magas vallási és közoktatásügyi magyar királyi minisztérium folyó évi április 29-i legújabb rendelete okozza, amellyel az az 1868. évi legfelsőbb leirattal egyízben már megszüntetett 25. § IV. fejezetét újból életbe lépteti. Ezzel a rendelettel egyetlen tollvonással eltörölték azt a negyedszázados jogot, amely szerint önkormányzati ügyeinkben harmadfokon saját önkormányzati szerveink ítélkeznek, míg most végső fokon bekövetkezett az önkormányzatunk szellemével ellentétes és önkényes rendelkezés, amely szerint a magyar kormányt illeti meg a végleges döntés.

Császári és Királyi Apostoli Felség!

A Felséged iránt mindenkor hűséges és odaadó szerb nemzet mély szomorúsággal értesült a magyar parlamentben elhangzott interpellációkkal kapcsolatban illetékes hely által emelt igazságtalan és súlyos vádokról, miszerint a szerb nép és nemzeti-egyházi kongresszusai hibájából maradt befejezetlen a nemzeti egyház szervezete.

A hűséges és ragaszkodó szerb nép fájdalommal lelkében szemléli rendezetlen önkormányzati viszonyait; s ennek a kongresszusnak küldöttei alattvalói szent kötelességnek tartják, hogy Felséged trónja elé terjesszék a legfőbb okot, amely miatt ezek a sajnálatos körülmények keletkeztek.

Ezek a szomorú körülmények kongresszusunk legfőbb jogának megsértéséből keletkeztek, amely szerint nemzeti-egyházi kongresszusunk Felséged legfőbb alkotmányos felügyelete alatt önállóan hozza rendeleteit, mert ellentétben állanak az 1868. évi [IX.] tc. világos rendelkezéseivel, ellentétben az 1875. évi kongr. tervezet világos utasításaival és mindazon alkotmányos s önkormányzati fogalommal, azzal a nemzeti-egyházi kongresszusunk egyes rendeleteiben foglalt eljárással, mindezekkel szemben erőszakos rendelkezéseket tartalmaz, amelyek valósággal ellentétesek ezen rendeletek szellemével. Ezek a semmivel sem indokolható erőszakoskodások meg nem értést, zavart és megdöbbenést keltenek önkormányzati életünkben.

Most is, midőn a jelen kongresszusnak a nemzeti-egyházi alkotmány meghozatalán vagy legalábbis az eddigi rendeletek javításán és továbbépítésén kellene dolgoznia, a Felséged iránt odaadó kongresszusnak szeme előtt lebeg az eddigi sok rendelet szerencsétlen sorsa.

Felséged! Mindezek következtében a Felséged iránt legalázatosabb kongresszus nem vehet magának bátorságot, hogy bármilyen fontos rendeletet megvitasson mindaddig, míg illetékes helyről nem nyújtják számára azt a biztosítékot, hogy ennek a kongresszusnak határozataiba nem kényszerítenek semmiféle erőszakos eljárást, hanem azokat változatlanul terjesztik fel Felségedhez legkegyesebb megerősítés végett, illetve abban az esetben, ha Felséged kegyére nem lennének méltók, és nem nyernék el a legfőbb megerősítést, hogy azután visszakerüljenek újbóli tárgyalásra a nemzeti-egyházi kongresszus elé.

Abban a hitben, hogy Felséged bölcsessége és atyai gondoskodása hazánk alkotmányos tényezőivel egyetemben széjjel oszlatja a jelenlegi homályt, visszaadja az alkotmányba vetett megingatott hitünket, és feléleszti keblünkben a szebb napokra emlékeztető reményt, és ezáltal lehetővé teszi ennek a kongresszusnak eredményes munkáját, hogy a szerb nemzet drága hona ezen vidékére való érkezésének kétszázadik, valamint Felséged dicsőséges és bölcs uralkodásának ötvenedik évfordulóján a mindenkor hűséges és odaadó szerb nép tapasztalni fogja a drága és ősei vérével megszentelt szerzeményeiről való gondoskodást és azok biztosítását. Abban az őszinte meggyőződésben, hogy Felséged kegyes szíve, amelynek nemes dobbanása ezen kongresszus összehívásában is kifejezést nyert, meghallgatja a mindenkor hű és odaadó szerb nép óhajait, lelkünk mélyéből kiáltjuk: Éljen Felséged! Éljen a legfelségesebb uralkodóház!

Felolvastatott a karlócai szerb nemzeti-egyházi kongresszus 1897. július 5 (17-én) tartott ülésén.

G

1897 júl. 20

Az 1897. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus által kiküldött bizottság javaslata a kongresszus napirendje tárgyában

ME, 1898 – XXII – 7603

(Szerb eredetiből készült egykorú hivatalos fordítás)

Tisztelt Kongresszus!

A napirend megállapítása céljából ezen kongresszus által kiküldött bizottság, a tisztelt kongresszustól mindössze 22 ügyet vett át, amelyekről javaslat teendő, hogy minő sorrendben vétesse fel a napirendre a kongresszuson leendő tárgyalás végett.

A napirend megállapításánál ezen bizottságnak tanácskozás tárgyává egyrészt az 1897. évi május hó 20-án kelt legf. elhatározás tartalmát – amelylyel ezen kongresszus egybehívott, másrészt pedig a kir. biztos úr Öngyméltóságának a kongresszus *f. évi július hó 17/5*¹ tartott ülésében tett kijelentését kellett tennie.

Az ezen bizottságnak kongresszusi tárgyalás végett előterjesztett összes ügyek két minőség szerint oszthatók fel, *1. közigazgatási és 2. törvényhozási természetű ügyekre.*¹

Ezen bizottság azon nézetben van, hogy a kongresszus mindenek előtt a közigazgatási természetű ügyeket tartozik elővenni, mert ezek olyan fontosak és sürgősek, hogy nem csak halasztást nem szenvedhetnek, hanem minden kétséget kizárólag ezen ügyek elintézésének elodázása káros és megsemmisítő (véssterhes) hatással járna a nemzeti egyházi autonómia és annak lét kérdéseire, a miért is javasoltatik, hogy ezen ügyek a törvényhozási működés előtt vétesse fel tárgyalás alá.

Nevezetesen ezen bizottság azon nézetben van, hogy a kongresszusi választmány megválasztása egyike ezen legsürgősebb ügyeknek, amiért is javasoltatik, hogy ez tétessék az első helyre. A kongresszusi szervezet 21. §-a szerint a kongresszusi választmány felhatalmazása csakis a kongresszusi ülészek tartamára terjed ki s csakis kivételesen addig, míg más tagok megválasztásával ki nem cseréltetik; miután pedig azon kongresszusnak ülészekai, amely az 1890. évben az eddigi kongresszusi választmányt megválasztotta már rég lejártak, ennek folytán ezen kongresszusnak első és legsürgősebb kötelessége, hogy ezen kongresszusi választmányt új tagok megválasztásával helyettesítse, hogy így legfőbb közigazgatási közegének felállításával, a kongresszusi működésnek mindjárt elején azon helyzetbe jusson, hogy ezen legfőbb közigazgatási közegével a szükséges érintkezésbe léphessen.

Ezen kívül kötelességünknek ismerjük, még külön is indokolni, hogy miért javasoljuk azt, hogy a második helyre helyeztessék a kongresszusi választmánynak a működéséről szóló jelentése. A nemzeti egyházi kongresszus, mint nemzeti egyházi autonóm közigazgatásunknak legfelsőbb ellenőrző közege, a kongresszusi szervezet 24. §-a alapján legfőbb kötelességének ismerni tartozik, a kongresszusi választmánynak az elmúlt kongresszusi időszak alatti egész közigazgatási működését, valamint a nemzeti-egyházi alapok, alapítványok és javak kezelését megvizsgálni: s miután ez *nem csak 1890. év óta,*¹ amikor a mostani kongresszusi választmány megválasztott, *hanem az 1879. év óta*¹ meg nem történt, ennek folytán az egész nemzeti-egyházi autonómiai életre káros befolyással lenne, ha ezen jelentésnek tárgyalása ez alkalommal is elmulasztatnék vagy elhalasztatnék.

A napi rendnek harmadik helyére ezen bizottság javaslatba hozza az iskolai tanács javaslatát, hogy 10000 frt subventio adassék oly célból, hogy a tanítói fizetések minimuma fedeztessék, mert azon veszély fenyeget, hogy 60 szerb felekezeti iskola bezáratik s a kongresszus köteles ezt minden lehető eszközzel megakadályozni s az iskolákat minden áron fenntartani.

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

Ezek után javasolja a bizottság napirendre való tűzését mindazon jelentéseknek, amelyekből kitűnik, hogy nemzeti-egyházi autonómiánk súlyosan megsértetett. Ezen kongressus leg-szentebb kötelessége és feladata ellen vétene, amely nevezetesen a kongressusi szervezet 18. §-ának 1. pontjában előíratott, ha nem azonnal és első sorban oda törekednék, hogy nemzeti-egyházi autonómiánkon ütött ezen sérelmek minél gyorsabban és biztosabban orvosoltassanak.

A többi administratív természetű tárgyakat ezen bizottság fontosságuk szerint azon sor-rendbe sorozta, amelyet lesz szerencséje alább javaslatba hozni; s ezek után hozta javaslatba a napirendbe való felvételre a törvényhozási természetű ügyeket, úgymint: 1. a kongressusi választmány által a nemzeti-egyházi alkotmányra vonatkozólag betérjesztett javaslatot, illetőleg a szervezet végleges rendezésére vonatkozó kérdést, 2. a plébánia lelkeség, a püspökök és a metropolita-patriarka javadalmazására vonatkozó szabályzatot, és 3. az iskolai szabályzatot. Van még számos törvényhozási jellegű tárgy, amelyek ezen kongressus által tárgyalandók lennének, de miután ezek még nincsenek a tisztelt kongressushoz betérjesztve, sem ezen bizottsághoz, ennek következtében azoknak a napirendre való tűzése iránt javaslat később fog tétetni.

Mindezek alapján ezen bizottság bátorodik javaslatba hozni, hogy a napirend megállapítása tárgyában a következő határozatot hozza:

„Miután a királyi biztos úr Ö Nagyméltósága a f. hó 17/5-én tartott ülésben azon kívánságának adott kifejezést, hogy „mindenek előtt s minden tárgy mellőzésével egy egységes nemzeti-egyházi szervezet alkottassék” s hogy ez éppen az az egységes alkotmány legyen, amelyet a kongressusi választmány kidolgozott;

miután továbbá azt is kívánta a kongressustól, hogy a működésének napirendjét vele az elnökség útján írásbelileg közölje, mihelyt ezt a kongressus megállapította;

miután továbbá a királyi biztos úr Ö Nagyméltóságának ezen kijelentése nyilvánvalóan a kongressusi szervezet 8. §-ával ellenkezik, amely szerint „a királyi biztos a kongressus tárgyalásaiba és a határozat hozatalába be nem folyhat s a kongressus törvényes működését nem akadályozhatja;

miután ugyanezen kongressusi szervezet 10. §-a szerint „a napirendet a kongressus állapítja meg” s így sehogy sem engedhető meg, hogy ezen működést a királyi biztos cenzurálja annál kevésbé hogy azt előírja;

miután maga a kongressus van hivatva hogy megítélje annak szükségét, hogy egy egységes szervezet alkottassék, amelyben benne foglaltatik nemzeti-egyházi autonómiánk egész szervezete, avagy hogy tovább is megmaradjon azon álláspontján, hogy minden egyes irányban külön álló szabályok alkottassanak, mint ahogy ezt eddig kongressusaink tették s ez az 1897. évi V/20-án kelt legf. királyi leirat nyílt rendelkezésével sem ellenkezik, amelyben határozottan említetik, hogy „a kongressus első sorban tárgyalás alá venni tartozik a nemzeti-egyházi szervezet végleges megalkotására vonatkozó javaslatokat”, tehát nem kívántatik határozottan, hogy ez egy egységes szabályzat legyen;

és végül, miután a kongressustól nem vehető el annak lehetősége, hogy törvényhozási működése előtt ne vegye tárgyalás alá azon számos administratív jellegű ügyeket, amelyek még az 1879. év óta felhalmozódtak, s amelyek a mi nemzeti-egyházi autonóm életünk nagy kárára tovább nem halaszthatók:

ennek folytán a kongressus elhatározza, hogy a kir. biztos úr Ö Nagyméltósága azon kívánságának, hogy mindenek előtt s minden más tárgy mellőzésével a napi rend első helyére a kongressusi választmánynak az egységes alkotmányra vonatkozó javaslata tétessék s hogy vele a működésnek napirendje közöltessék, meg nem felelhet, mert le nem mondhat azon, a kongressusi szervezetben nyert jogáról, hogy a napirendet a kongressus önállóan maga állapítja meg s ezen egyedüli törvényes álláspontot elfoglalva, a kongressus a következő napirendet állapítja meg.

I.

Közigazgatási természetű ügyek

1. A kongressusi választmány megválasztása
2–15-ig különböző adminisztratív tárgyak.

II.

Törvényhozási ügyek

1. A kongressusi választmány javaslata, „a magyar korona országaiban levő görög-keleti szerb nemzeti-egyház alkotmánya” illetve nemzeti-egyházi autonómiánk végleges szervezésének kérdése.
2. A kongr. választmány jelentése a gör. kel. szerb világi és zárdai lelkészség, püspökök és a metropolita-patriarka javadalmazására, valamint a szerb nemzeti-egyházi iskolákra vonatkozó visszaküldött szabályok tárgyában.

Karlócza 1897 VII/20¹

Malesevics István s. k.
előadó elnök

dr. Vucsetics Illés s. k.¹

fordította:

Joanovich Pál.

H

1897 júl. 20

Br. Živković¹ János, az 1897. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus ellenzéke vezetőjének javaslata a nemzeti-egyházi önkormányzat sérelmeit tárgyaló bizottság kiküldése és a vonatkozó uralkodói felterjesztés elkészítése tárgyában²

ME, 1898 – XXII – 7603

Javaslat

A napirend megállapítására kiküldött bizottság javaslata azon pontjának kiegészítéséül, amely az autonomia bizonyos megsértéséről szóló jelentések és a sérelmek orvoslására vonatkozó előterjesztésekre vonatkozik, van szerencsém az előírt számú tagok által támogatva a következő javaslatot tenni:

Egy húsz tagból álló bizottság választatik és utasítatik, hogy nemzeti-egyházi autonómiánkon annak keletkezésétől a mai napig ejtett tárgyi sérelmek tekintetében, figyelemmel az 1868: IX. t. cz.-re egy legalázatosabb előterjesztést szerkesszen, amely legal. előterjesztés, egyházunk és iskolánk ügyeinek állapotát feltüntetve, rendes úton Ő Felségéhez, legkegyelmesebb királyunk és Urunkhoz felterjesztessék azon legalázatosabb kéréssel, hogy mint a törvények és a jog leg-

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

¹ Živković János báró (1826–1902), horvátországi szerb politikus. 1860-ban Szerém m. alispánja, 1873–83 között belügyi osztályfőnök. A szerb kongresszusi ellenzék vezére.

² Előbbi irathoz mellékelve.

felsőbb öre és védője, a Szt. István koronájának országaiban élő, mindég hű szerb népnek törvénybe iktatott jogait ezen sérelmek orvoslása és a szerb nemzetnek biztosított nemzeti-egyházi autonomia megőrzése, valamint a szükséges alkotmányos garanciák tekintetében védelmébe venni kegyeskedjék.

br. Zsivkovics János

fordította: Joanovich.

I.

1897 júl. 29

Flatt Viktor újvidéki főispán jelentése br. Bánffy Dezső miniszterelnöknek az 1897. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus ellenzéki magatartásáról és külföldi kapcsolatairól

ME, 1899 – XXXI – 7918 (612 res. 897)

Újvidék szab. kir. város főispánja.

50. szám

res.

Nagyméltóságú Báró Ministerelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

A karlóczi gör. kel. szerb nemzet-egyházi congressus magatartása,¹ különösen pedig azon merészség a melylyel a legfelső parancsnak ellenszegült, *itteni nemzetiségi szerb körökben, majdnem osztatlan helyesléssel találkozott.*² A congressusi képviselők hősként gerálják² magukat, a kik súlyos körülmények között mentették meg a „szerb nemzetet” a megalázkodástól, megóván a congressusnak azt a jogát, hogy napirendjét maga állapítsa meg.

A legfelső uralkodóház iránti loyaltást folyton ajkaikon hordó szerbek ezen magatartása, igen alkalmas arra, hogy a szerbek loyális érzelmeibe vetett hitet alaposan megingassa; *némely mérsékelt szerb körökben helytelenítik is a congressus magatartását,*² de ily nézetekkel, – szemben az ellenkező véleményben levők túlnyomó számával és praepotens viselkedésével, alig mernek előhozakodni.

Úgy nemzetiségi érzelmű, mint mérsékelt szerb körökben, azon nézet dominál, hogy a congressus fel fog oszlattatni. Különösen a túlzó szerbek tartanak attól is, *hogy a magas kormány*² törvényhozási felhatalmazás alapján, *a gör. kel. szerb egyház szervezetét rendezni fogja, az ismert egységes statutum octroyálásával.*

*Ezen szabályzatnak különösen azon intézkedése keltett recensust, a mely szerint a 25 papi képviselő, nem a hívők által mint most, hanem a papság által választatnék.*² Féltik egyházukat attól, hogy ilykép a congressus a püspöki kar túlságos befolyása alá jut és miután a püspöki kar a kormánytól van függő helyzetben, *a kormánybefolyástól tartanak.*²

¹Kék ceruzával aláhúzva.

²Piros ceruzával aláhúzva.

Szerbiában úgy látszik a karlóczi congressus iránt igen élénk az érdeklődés,³ legalább erre lehet következtetni számos szerbiai egyéniségnek a congressus tartama alatti, Karlóczára utazásából.

Jelesen július 13-án Vladiszavlyevics Daniló és Ivanics Iván szerb consul, 14-én Pusákovics Péter gyógyszerész Blagojevics Péter hivatalnok és Vasziics Szvetozár kereskedő, 18-án Novakovics Stanisláv, 20-án Atyimovits Pál nisi tanár és Risztics Szvetozár belgrádi hírlapíró, 21-én Tausanovics szerb radikális és volt minister és a Nikolics György álnév alatt utazó Jovanovics Amerikánacz, 22-én Valtrovits Mihály tanár, Milutinovits Dragutin, Risztics Mihály gyógyszerész, dr. Radovánovics Milán és Radulovics Alexa, látogattak el értesülesem szerint Karlóczára. Ezek közül többeket valószínűleg nem a pusztán kíváncsiság vitte oda, hanem *hihetőleg a radikális congressusi képviselők vezetőit*,³ régi összeköttetéseikből kifolyólag, *jó tanácsaikkal is ellátták*.³

Július 13-án Plamenác Pál, a montenegrói hadügyminister fia is Karlóczán volt,³ a hova Belgrádból érkezett. Plamenác Karlóczán Gavrillával értekezett,³ a ki az nap nem is vett részt a congressus ülésén. Plamenác Belgrádban Risztics volt régens leányának lakodalmán tanúként szerepelt, de ezen szereplés állítólag csak ürügye volt belgrádi utazásának, a melyet hír szerint politikai küldetésben tett volna.

Tausanovics és Jovanovics Amerikánacz Újvidéken is jártak és itt állítólag Tomics Jásával érintkeztek.

Szerb nemzetiségi körökben nem fájlatják azt, hogy az egyházi szervezetet megalkotni nem sikerült, mert hisz³ ha az egyházi ügyekben a rend helyreállítatik, a szerb nemzetiségi agitátorok működésük teréből³ nagy, és a népnek vallásához való ragaszkodásánál fogva hálás könnyen művelhető részt veszítenének;³ azt azonban igen is fájlatják, hogy a congressusi választmány megalakításában akadályoztattak, mert így a több milliós nemzeti alapok kezeléséről távol kell maradniok⁴, pedig ez lett volna vágyaik tetőpontja.

A közös pénzügyminister úr állítólagos megbízásából egy Borjanovics nevű sarajevoi lakos is *farlókodott Karlóczán tudósítás végett*;⁵ nevezett július 26-án Újvidéken is volt.

Végül bátor vagyok alázatosan jelenteni, hogy értesülesem szerint, a Mitrovicz és Sabacz között közlekedő m. á. v. személy szállító Száva-hajón, a karlóczi congressus alkalmával, igen nagy volt a Szerbia és Horvátország közötti személyforgalom. Állítólag ezen hajón, *a mellyel hír szerint Szerbiába virágzó leány-kivitel is közvetítették* –, *a Szerbia és Horvátország közötti közlekedés igen laza ellenőrzés mellett történik*.⁶

Ezen tiszteletteljes jelentésemet belügyminister úr ő nagyméltóságához egyidejűleg felterjesztem.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tisztelem és nagyabecsülésem nyilvánítását.
Újvidéken 1897. július hó 29-én.

Flatt Viktor
főispán.

³ Piros ceruzával aláhúzva.

⁴ Kék és piros ceruzával aláhúzva.

⁵ Kék ceruzával aláhúzva.

⁶ Zöld ceruzával aláhúzva.

J

1897 aug. 23

Flatt Viktor újvidéki főispán jelentése br. Bánffy Dezső miniszterelnöknek az 1897. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus elnapolását követő pártközi tárgyalásokról

ME, 1899 – XXXI – 7918 (653 res./897)

[Részlet]

Újvidék szab. kir. város főispánja.

56. szám.

res.

Nagyméltóságú Báró Ministerelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

A gör. kel. szerb nemzet-egyházi congressus elnapolása felett, a szerb pártok kezdenek napi-rendre térni,¹ az ellenzéki congressusi képviselők a „Branikban” és „Zasztavában” beszámoltak választóiknak s most a szerb coryphäusok egy a Felséges Úrhoz bemutatandó memorandum felett tanakodnak,¹ amely hivatva lesz a szerbek összes sérelmeit, különösen pedig az egyház autonómiai téren szenvedetteket feltárni és orvoslást kérni.

A napokban dr. Polith Mihály, dr. Csirics Milán, Gosztovits Pál újvidéki ügyvédek szerb szabadelvű párti vezeték, továbbá ifj. dr. Stanojevic Braniszlav itteni ügyvédjelölt, szintén szerb szabadelvű párti capacitás, dr. Gavril Emil a Zasztava szerkesztőjével és Popovits Bozsidár itteni gör. kel. lelkészszel, a kik a szerb radikális párthoz tartoznak, a jelzett memorandum tekintetében értekezletet tartottak, de értesülésem szerint végleges megállapodásra még nem jutottak.¹

K

1897 szept. 7

A szerb nemzeti liberális sajtó előzetes közleménye a Bánffy miniszterelnök által összehívott gör. kei. szerb értekezletről¹

Br., 1897, 100. sz.

Ma délután tartják Bánffynál a szerb nemzeti-egyházi kongresszus képviselőinek értekezletét. Az értekezlet egybehívásának általános vélemény szerint az a célja, hogy megállapodásra jussanak kongresszusunk további működésének lehetővé tételét illetőleg. Budapesti levelezőnk tegnap táviratilag közölte a meghívott képviselők számát és nevét. Csupán hat képviselő kapott meghívót, név szerint: báró Zsivković János, Dr. Polit-Deszančić Mihály, Dumcsa Jenő, dr. Kraszojević György, dr. Drakulić Pál és dr. Sztanković Péter. Patriárchánk úgy látszik nem kapott meghívást, hanem majd az értekezlet után megy Pestre. Reméljük, hogy estére sürgönyt kapunk az értekezlet lefolyásáról, s arról, hogy eredménnyel járt-e.

Mi azonban enélkül is általánosságban kívánunk néhány szót szólani. Eszünk ágában sincs találgatásokba bocsátkozni, mert ilyen a politikában gyakran nem jár sikerrel, érdemes azonban rávilágítanunk a helyzetre.

¹ Kék ceruzával aláhúzva.

¹ A közlemény eredeti címe: *Konferencija kod Banfija*. – Értekezlet Bánffynál.

Készséggel elismerjük, hogy Bánffy az értekezlet egybehívásával kifejez bizonyos előzékenységet. Nem akarjuk szándékosan hangsúlyozni azt a meglehetősen elterjedt véleményt, hogy tulajdonképpen *magasabb akarat* az, amely azt kívánja, hogy ne feszítsék a végsőig a húrt. Előttünk ismét csak az alkotmányos kormány áll, amely *mindenért* felel, akkor is, ha helyesen jár el, és akkor is, ha túllépi a törvényt. Ennek értelmében tehát nem vonakodunk beismerni, hogy az értekezlet összehívásában Bánffy részéről bizonyos előzékenység mutatkozik. *A magyar miniszterelnöknek most alkalma lesz, hogy a helyzetről első kézből értesüljön.* Nincs többé szüksége csatornákra, amelyeken át a víz csak – zavarossá válik.

De ennek az *előzékenységnek* csak úgy lesz gyakorlati politikai értéke, ha a miniszterelnök jóakarátát is kimutatja, hogy szabályszerűen és végérvényesen kívánja eldönteni a közötte és a kongresszus között fennálló vitát. A magyar kormány jóindulata esetén a megállapodás gyorsan létre jönne.

A magyar kormánynak alkalma lesz meglátnia, hogy az értekezleten olyan férfiakkal lesz dolga, akik – igaz – megfélemlíthetetlenül védelmezik népünk és a kongresszus jogait, azonban a kongresszuson nem változtatnak politikát, nem makacskodnak, s akiknek komoly érdekük, hogy a megállapodás létrejöjjön, és a kongresszus folytathassa működését.

A magyar kormány előtt most világossá válhat, hogy komoly férfiakkal van dolga, akik nem engedik magukat gyermekek módjára megfélemlíteni, de nem idéznek fel összetűzéseket, és nem keresik a harcot – a harc végett. Ellenkezőleg, a kormánynak olyan férfiakkal lesz dolga, akiknek az az érdekük, hogy a kongresszuson nemzeti-egyházi ügyeinket előbbre vigyék. Egyidejűleg felismeri majd, hogy ezekf elkészült, cselekvőképes férfiak, akiken nem lehet majd olyan könnyen átgázolni.

Ha Bánffy ezt belátja, egykönnyen arra a meggyőződésre jut, hogy nagyot vétett, amikor a besúgásokra hallgatott, s oly nagy *bizalmatlansággal* fordult szembe a kongresszusi többséggel; de nemcsak bizalmatlanságról volt itt szó, voltak komoly *sérelmek* is. Ha mindezt belátja, akkor már csak egy lépést kell tennie az igazi úthoz. Ha megismeri a körülményeket, arra a meggyőződésre jut majd, hogy *kongresszusunkkal lehet együtt működni.* Igazságszeretetre van szükség, hogy ezt felismerje, és ezenkívül jóindulatra, amely az igazságot nyomon követi.

Ha a magyar kormány így készül fel, akkor felismeri majd, hogy *hibázott, amikor a kongresszusra rá akarta erőszakolni a napirendet és az általános szabályzatot, és önfefű politikája következtében nem engedélyezte a kongresszus működését, s megakadályozta annak teljesen alkotmányos megalakulását.* Miért volt szükség a napirend előírására, amikor a kongresszus úgyis tudta volna a kötelességét? Miért volt szükség arra, hogy „parancsoljon”, s ezzel megkerülje a törvényt? Miért erőszakolt olyan eljárást, amely nem hozhat gyümölcsöt? Miért nem engedte meg a kongresszusi választmány megválasztását? S egyáltalán miért idézték fel az összetűzéseket?

Mindez nemcsak *káros*, hanem *felesleges* is volt. Minderre pedig nem került volna sor, ha a magyar kormány *érintkezési pontokat* keresett volna a kongresszussal. Mindenekelőtt arra van nagy szükség, hogy nemzeti-egyházi önkormányzatunkat rendbehozzák. Reánk nézve ez életkérdés, mert ez a területünk elhanyagolt, elparlagiasodott és aláásott. Helyzetünk oly nehéz, hogy eszünk ágában sincs, hogy üres tüntetéseket üzzünk. Ez azonban a magyar állam számára is szükséges. Nézzük csak meg államunk helyzetét. A Kelet forrong, Ausztria szét hullóban van, a Háromegykirályságban nő a türelmetlenség, Fiume elidegenedik, a románok ismét mozgolódnak. Vajon ennyi baj közepette kihívónak kell lenni a szerbek felé, ingerelni kell-e őket? Nekünk érdekünk egyházi és művelődési helyzetünk rendezése, ez azonban érdeke a magyar államnak is, s ezzel felismertük a legfontosabb érintkezési pontot.

Amint mondtuk, a magyar kormány jóindulatára van szükség, hogy a munkálatok simán haladjanak, s akkor a mai értekezlet sem végződik majd eredménytelenül.

Meggyőződésünk, hogy a kongresszusi képviselők előzékenysége a *végső határig* elmegy. *De vannak olyan korlátok is, amelyek teljességgel nem hághatók át anélkül, hogy a nép ügye kárt ne szenvedjen, és a kongresszus becsületén ne essék folt.* Bánffy elszámította magát, zsákutcába

jutott. A kongresszus megépíti majd számára a visszavezető utat. *Csak egyet nem tehet: A kongresszus nem léphet le a törvényesség alapjáról.* A tapasztalat megmutatta, hogy ez a legszilárdabb és a legbiztosabb várfal, amelyet még az államhatalom sem tud oly könnyen bevenni.

Nem az a főkérdés, hogy lesz-e kongresszus? Ha a kongresszuson csupán ujjat húzunk – akkor nem is kell. Bűn lenne, ha hiába költenők a nép pénzét.

Az önfejűség és a taktika meg kell szűnjék. Ezzel semmi sem érhető el, s ha ezt az előttünk túlságosan is átlátszó politikát folytatják majd a mai értekezleten is, akkor ennek összehívására sem volt semmi szükség.

Nagy hibát követett el a kormány, amikor a kongresszusra annyira alkalmatlan személyt küldött, mint amilyen báró Nikolić Fedor. Ő ma sem tudja elfelejteni, hogy a nép megátkozta. Személyi szempontból ez kedvező bizonyítvány reá nézve, mert látszik, hogy a nép ítéletével szemben nem tompult el egészen, ha őt ez megsérti. De ilyen hangulatban, ilyen elkeseredéssel szívében nem lehet közvetíteni a kongresszus és a kormány között. Egyes magyar lapok is szemrehányást tettek a kormánynak – miért nem választott más személyt.

De mindez könnyen leküzdhető, hacsak a kormány *őszintén és komolyan* kívánja a megállapodást. Ezt a kormány könnyen megleti majd. A részletek könnyen elintézhettek. S milyen a mi hangulatunk? Röviden a következő: *Eddigi keserű tapasztalataink nem engedik meg” hogy reménykedjünk abban, hogy oly gyorsan kiderül fölöttünk; rendíthetetlen meggyőződésünk azonban, hogy igaz és törvényes úton járunk, s ez mégsem engedi, hogy kétségbe essünk.* Mi békességben várunk, lelkesedés és remény, de félelem és szorongás nélkül is. Elébe megyünk az eseményeknek, hogy lássuk azokat, s hogy azok szerint igazodjunk.

Egyébként teljes szívből és a legőszintebben *kívánjuk*, hogy a mai értekezlet mutassa meg e bonyodalmakból a kivezető utat!

L

1897 szept. 9

Sajtótudósítás a gör. kel. szerb kongresszus képviselőinek Bánffy miniszterelnöknél folytatott 1897 szept. 7–8-i értekezletéről

„Szerb kongresszusi tagok a miniszterelnöknél”

E., 1897, 250. sz.

A görög-keleti szerb egyházi kongresszus ügyében megtartott két értekezlet a legtávolabbról sem vezetett arra az eredményre, melyet a miniszterelnök attól remélt. A radikális-liberálisok tudvalevőleg határozottan kijelentették, hogy az egységes kongresszusi statutum tárgyalásába csak az esetben mennek bele, ha a kongresszuson egyéb ügyeiket is elintézhetik. Ez alatt természetesen első sorban a kongresszusi választmány megválasztását, főleg pedig a napirendnek a kongresszus állal való megállapítását kell érteni, a mibe azonban, mint a miniszterelnök kijelentette, a kormány semmi esetre sem hajlandó beleegyezni. Minthogy pedig a kongresszuson a liberális-radikális elem túlnyomó többségben van, már az első értekezlet után világos volt, hogy a miniszterelnök kezdeményezte kiegyezési kísérlet nem vezet eredményre.

Még inkább meggyőződhetett erről a kormány a mai értekezlet után, melyen egytől egyig a mérsékelt elemek vettek részt. Ezek, noha sokkal engedékenyebbek s szíves-örömet rajta volnának, hogy végre létre jöjjön az egységes szabályzat, mégis arra voltak kénytelenek kérni a miniszterelnököt, hogy a kormány ne tereltesse el magát a törvényesség útjáról s óvakodjék az oktrojálástól. És mert a kedélyek még felette izgatottak, nem tartják alkalmasnak az időt arra, hogy most tárgyalják az egységes szervezeti javaslatot. Szemére hányták a miniszterelnöknek, hogy nagyrészt az ő hibája mind az ő pártjuknak bukása, mind pedig a radikális-liberálisok bizalmatlansága irányában, mert az 1868. IX. törvényezikben foglalt alkotást képviselőházi beszédében politikai hibának mondta. Bánffy ugyan ma igyekezett ezt a kijelentést megmagya-

rázni, de valószínű, hogy ezzel nem sikerül neki elosztatni, legalább a liberális-radikálisok bizalmatlanságát, a kik pedig, mint ma a mérsékelték szószólója maga is beismerte, a viszonyok következtében hosszú időre biztosították a maguk számára a többséget.

Ekképen állván a dolgok, aligha marad más út a kormány részére, mint a kongresszus felosztatása és a status quo fenntartása, ha ugyan Bánffy be nem váltja azt a fenyegetését, hogy más úton fogja rendezni a szerb egyházi viszonyokat. Hogy ez a szándéka tapintatos és helyese a mostani körülmények között, az még nagyon is megfontolásra érdemes. Mindenesetre, ha valamikor, úgy ez esetben szükséges szem előtt tartani, hogy caveant consules, mert arra éppen séggel nincs szükségünk, hogy az ország egy tekintélyes nemzetiségét elhamarkodott intézkedésekkel hosszú időre elkésérítsük, vagy éppen ellenségünké tegyük.

Az értekezlet lefolyását a következőkben ismertetjük:

Az értekezletre, mely délelőtt 11 órakor kezdődött, ezúttal a mérsékelt párthoz tartozó kongresszusi tagokat hívta meg a miniszterelnök. Jelen voltak a miniszterelnökön kívül *Dárday* Sándor miniszteri tanácsos, dr. *Mandics* Tódor nyugalm. miniszteri tanácsos Újvidékről, dr. *Makszimovics* Miklós Zomborból, dr. *Sztankovics* Péter Karlóczáról, dr. *Pavlovics* Simon Zomborból, *Jágics* József országgy. képviselő Mohácsról és *Popovics*¹ Vazul István országgyűlési képviselő Budapestről.

A *miniszterelnök* megnyitván az értekezletet és üdvözlővén a megjelenteket, röviden vázolja a szerb egyházi önkormányzat szervezése végett összehívott és időközben elnapolt gör. kel. szerb egyházi kongresszus működésének meddő voltát. A jelenlegi szerb egyházi szervezetet tökéletlennek és ez okból tarthatatlannak nyilvánítja. Ő – úgymond – így találta az állapotokat és kénytelen volt ez ideig fentartani, de nézete az, hogy ezeken mihamarabb javítani és segíteni kell. Anomáliának tartja többek között, hogy a kormány a gör. kel. szerb egyházi ügyekben általában és így legjelentéktelenebbekben is mint harmadfokú felebbezési fórum bíraskodják, mert az önkormányzat fogalmával tartja ellentétben állónak. Ezt az állapotot csak addig tűrheti, míg megfelelőbb, az autonóm fogalmakkal és a szerb egyház hierarchikus jellegével összeegyeztethető új önkormányzati szervezetet alkotnak meg. Ezt szándékozta elérni a kongresszus összehívásával, és őszintén sajnálja, hogy a cél nem sikerült, mert ez egyszersmind a korona óhaja is volt. Mielőtt a kormány a további teendők felett határozna, kéri a megjelenteket, hogy mondják el leplezetlenül véleményüket a további teendők iránt, melyeket a kormány megfontolás tárgyává fog tenni és ehhez képest eljárni.

Dr. *Maximovics* Miklós már a múlt évi miniszterelnöki konferencián mint legfőbb sérelmeket a kormány harmadfokban való bíraskodását és a kongresszusnak a kongresszusi szervezet ellenére rendetlen összehívását jelezte. Elismeréssel van a kormány iránt, hogy ezeket a sérelmeket orvoslandó, a kongresszus összehívásához hozzájárult és alkalmat nyújtott az autonómiai szervezet teljes kiépítésére. Az elnapolt kongresszus eredménytelenségét a kongresszusi többség a kormány irányában való bizalmatlanságnak tudja be. Szóló és pártja elenyésző csekély számban került a kongresszusba. Messze jövőben nem is reményli többségre jutását. Mégis javasolja, hogy a kormány ne tereltesse el magát a törvényesség útjáról, és óvakodjék az oktrojálástól; mert ha a szerb népnek a jelenlegi állapotok tetszenek, ám tartassék fenn a status quo. Hisz a kormány ezzel mit sem vesz a gör. kel. szerb egyházzal szemben gyakorolt főfelügyeleti jogaiból, sőt a kormány elnökének beismerése szerint többet élvez, mint a mennyi a legfőbb felügyeleti jogánál fogva megilletné.

Szóló egységes egyházi alkotmánysszervezetet óhajt. Örvend, hogy ezt a kormány is istápolja. A kongresszusi többség ellentétbe helyezte magát az egységes szabályzattal, mert részleges szabályzatok alkotását óhajtja. Az általa és a kongresszusi választmány által kontemplált

¹ *Popović* Stevan Vazul (1845–1917) horvát országgyűlési képviselő (simanováci ker.) a magyar országgyűlésen. 1883 óta a Tekelijanum igazgatója. 1910-ben Ozora képviselője munkapárti programmal.

egységes szervezeti javaslat tárgyalására ezt az időt nem tartja kedvezőnek, nem csak azért mert azt a kongresszusi többség perhorreszkálja, hanem főképpen, mert a kedélyek izgatottak és a javaslat tárgyilagos megítélésére nem képesek. De tudja, hogy ebben a kongresszusi többségben is vannak mérsékelt, komolyan gondolkodó és hasznavehető férfiak. Ép azért hiszi, hogy az ezekkel való érintkezés által lehetne még megegyezésre jutni. Ezt a kísérletet is megteendőnek tartja, annyival is inkább, mert hisz alapelvekben egyetértünk, csakis abban különbözünk, hogy a liberálisok és radikálisok a papi kongresszusi képviselők választását illetően az eddigi választási eljárást, szóló pedig a papi képviselőknek a papoknak maguk kebeléből választását óhajtja. Azt hiszi, hogy a kongresszusi többség mérsékeltbb elemei meggyőződést szerezvén, hogy az egységes javaslatban annyi új jogot fognak nyerni, hogy ezek árán ebben a kérdésben elfoglalt merev álláspontjukat elhagyják.

Báró *Bánffy* tudja, hogy a kongresszusnak egyéb teendői is vannak. Az egységes szervezeti javaslat tárgyalásától még sem térhet el; mert ez a korona óhajára alapított kormányi elhatározás. A kormány nem köti magát a kongresszusi választmány szervezeti javaslatához, de kívánja, hogy ez tárgyalási alapul fogadtassák el, mert a kormánynak a szerb egyházban való bíraskodási hatásköre valósággal terhes, ettől az autonómia javára a legfőbb felügyeleti jog fentartása mellett szabadulni óhajt. Ebből a helyzet teremtette circulus vitiosusból kibontakozást keresni kell, ha a kongresszus nem akarja módját ejteni, találni kell a kormánynak.

Dr. *Popovics* Vazul István Maximovics véleményét és javaslatait osztja. Eloszlatni óhajtja azt a ráfogást és az ebből eredt aggodalmakat, mint ha a mérsékelt autonóm párt az ismert egységes szervezeti javaslat előterjesztésével alkalmat akart volna adni a kormánynak, hogy ezt a kongresszusi többség ellenzése daczára a szerb egyházra ráerőszakolja, mert a kongresszusi választmány a fennálló törvény értelmében ezt csak kongresszusi tárgyalásra készítette elő. Utal az 1869. évi kongresszusi tárgyalásokra, a melyeket vizályok megszakítottak ugyan, de idővel és a tapintatos eljárás folytán a kedélyek lecsillapultával eredményre vezettek oly alkotások létrehozásával, melyeket a korona is jóváhagyott.

Dr. *Pavlovics* Simon sajnálja a helyzetet, és kívánja a kongresszusi működés folytatását. E célból minden lehető latba vetendőnek tart. Szóló minden engedményre kész, kiváltképen ha a szerb hierarchia a cél elérésére áldozatokat hoz. Örvend, hogy a miniszterelnök alkalmat nyújtott a különböző és ellentétes vélemények kicserélésére.

Óhaja, hogy ez üdvös eredményre vezessen. Sajnálja, hogy a kongresszusi többség ily merev magatartást követ, mely azt látszik dokumentálni, hogy az egyház hatalmának birtokába törekszik inkább jutni, nem számol a következményekkel, melyek az autonómia kiépítését nehezítik és veszélyeztetik.

Jagics József: A gör. kel. szerb egyház rendezésének a kérdése nemcsak egyházi, hanem állami érdek is. Elismeréssel van, hogy a kormány az összekuszált helyzet tisztázására a kongresszust összehívatta. Hibáztatja a kongresszusi többség merev magatartását; de ezt részben a kormány által elfoglalt homályos közjogi álláspontnak imputálja. A kormány elnöke a parlamentben azt jelentette ki, hogy az 1868: IX. t.-cikkből foglalt alkotást politikai hibának tartja és hogy a szervezkedéshez csak Declaratorium Illyricum alapján járulhatna hozzá. Ez a kijelentés méltán aggodalmat keltett a szerbekenél, és nagyban befolyásolta a választásokat, utóbb eredményezte a kongresszus működésének meddőségét. A kormány ezt a hibáját a kongresszust összehívó királyi leiratban kikorrigálta ugyan, de a nyomok a kongresszusi többség bizalmatlanságában most is érezhetők. A többség garanciákat kért a kormánytól, mért nem adta meg azokat neki, egyszerű utalással az 1868: IX. t.-cikkekre és a királyi leiraatra. Hiszi, hogy ez által a többség nem tért volna ki az egységes szervezeti javaslat tárgyalása elől. Óva inti a kormányt a rendkívüli törvénnyel ellenkező eszközök igénybe vételétől. Ez által rész üttetnék nemcsak az egyház önkormányzati jogán, hanem magán a közjogi alapon is. Csatlakozik dr. Maximovics javaslatához.

Báró *Bánffy* Dezső miniszterelnök: Parlamenti nyilatkozatát félreértették. A korona óhaja az egységes szervezeti statutum. A kormány ezt teljesíteni akarja. Rendkívüli eszközök használatáról ez idő szerint szó sincs, talán nem is lesz. A kormány tudatában van a felelősségének a korona és a parlamenttel szemben, ép azért, ha bizonyos irányban való cselekvésre elhatározza magát, azt felelősség érzetében komoly megfontolás tárgyává fogja tenni.

Dárday Sándor: A kongresszusi többség nem akarta elővenni a korona leirata értelmében az egységes javaslat tárgyalását. Nincs reménye, hogy a kongresszusi többség erre bármi módon rávehető lenne. Czeltalannak tartja a dr. Maximovics javaslata szerinti további egyességi kísérletet. Az egyház állapotai tarthatatlanok, s rendezésük tovább nem halasztható. Napirenden vannak a konfliktusok és súrlódások a kormány és a kongresszusi választmány között. Ez által csak az egyház érdeke szenvednek. Dr. Mandics tudhatja legjobban, mennyit tett és kísérletezett a kormány a helyzet szanálására, de harminc éven keresztül siker nélkül. Most a kormánynak nemcsak joga, hanem kötelessége is, hogy a kongresszusi többség makacsságával szemben bizonyos irányban való orvoslásra határozza el magát.

Dr. *Mandics* Tódor örvendene, ha a Maximovics és Popovics kongresszusi képviselők által ajánlott javaslatok eredményre vezetnének. De Tamás abban, hogy a jelenlegi kongresszusi többségből mérsékelt pártot alakítani lehetne. A bajok forrását az 1870. évi kongresszusi választási szabályzatban találja. Ez *sede vacante metropolitana* alkottatott meg és nyert szentesítést. Szóló mint akkori kongresszusi képviselő ellene volt ennek a választási rendszernek és figyelmeztette veszélyes voltára az akkori kormányelnököt, gróf Andrássy Gyulát is. A kormányelnök ennek dacára szentesítés alá bocsátotta, mert úgy monda: „Nem akarok klerikálisabb lenni a szerb püspöki karnál.”

A püspöki kar tudvalevőleg óvást emelt ez ellen a választási javaslat ellen, de utóbb visszavonta óvását és szentesítés alá engedte. *Mindenki tudta, hogy miért, mert a metropolitai szék akkor üres volt.* Ezen a választási szabályzaton kellene a törvény keretén belül változtatni, mert mindaddig bármi néven nevezhető experimentáció hiábavalóság.

Báró *Bánffy* miniszterelnök azt a kérdést intézi dr. Mandicshoz: miként vélné a kongresszusi választási rendszernek a törvény keretén belül való helyesebb alapokon megalkotását?

Dr. *Mandics* Tódor: Boldogult Trefort miniszter 1887. évben ezirányban javaslatottervezetet készített, melynek a törvényhozás elé való terjesztésében közbejött halála hiúsította meg. E szerint a javaslat szerint az 1868: IX. t.-cikk 8-ik §-a hatályának felfüggesztését konstata, és ennek kapcsán a törvényhozás által megbízást kért volna adatni magának egy oly kongresszusi választási rend életbeléptetésére, melynek alapján a 25 papi kongresszusi képviselőt a papok magok kebeléből válasszák, s hogy az 50 választandó képviselőkön kívül még nyolcz virilis tagja lett volna a kongresszusnak.

Ezek után még a miniszterelnök néhány kérdést intézett a jelenvoltakhoz, és azután megköszönve nekik az adott véleményüket és ígervén, hogy azokat ő és a kormány is a dolog fontosságát megillető megfontolás tárgyává fogják tenni – szívélyes búcsút vett.

Ezzel a konferencia is véget ért.

*

A konferencia végeztével az értekezleti tagok *Mandics* Tódor kivételével, a ki még ma délután elutazott, *Brankovics* pátriárkához mentek, a ki megvendégelte őket. Ebéd előtt és közben előadták a pátriárkának a miniszterelnöki palotában végbement konferencián történetet, a ki azokat tudomásul vette.

A kongresszus ügyében megtartandó utolsó konferencia holnapután, pénteken lesz, a melyre a görögkeleti szerb püspökök hivatalosak, a kik az újvidéki püspök kivételével mind meg fognak azon jelenni.

M

[1897 szept. II]¹

Br. Bánffy Dezső miniszterelnök magánlevele gr. Khuen-Héderváry Károly horvát bánhoz a szerb kongresszusi pártok vezetőinek részvételével lezajlott értekezletről és a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus ügyéről

ME, 1898–XXII–9887 (15.339/897)

[Fogalmazvány]

Tisztelt Barátom!

Mint a hírlapokból már bizonyára értesültél a szerb nemzeti-egyházi kongresszusi pártok vezérférfiait e napokban bizalmas értekezletre hívtam egybe, hogy magamnak a kongresszus elnapolása után a helyzetről lehető hű képet alkossak.

Ez értekezletek folyamán némelyek azon álláspontot foglalták el, hogy talán mégis sikerülni fog a kongresszusi pártok között fennforgó ellentéteket kiegyenlíteni s az egyetértést létrehozni.

Ezért a magam részéről szívesen járultam hozzá azon javaslatához, hogy a szerb patriárka az összes kongresszusi pártok figyelembe vételével egy értekezletet hívjon egybe, amely hivatva lenne ezen irányban működni.

Mint arról teljesen meg lehetsz győződve, engem a szerb nemzeti-egyház ügyeinek rendezésében a legőszintébb jóakarát vezérel, s épp ezért nem tettem a legfelsőbb helyen javaslatot aziránt, hogy a királyi leirattal szemben a merev tagadás álláspontjára helyezkedett kongresszus feloszlattassék, mert már akkor is abból indultam ki, s a most lefolyt értekezlet eredménye ezen nézetemben megerősített, hogy nincs kizárva a cél érdekében a megegyezés sikere, s így sokkal célszerűbb volt a kongresszust bizonytalan időre elnapolni, semmint azt feloszlítani; mert ez utóbbi esetben, annak újbóli összehívása, a szabályok értelmében három hó alatt kérelmezhető lett volna.

(Azonban ezen körülményből, hogy a kongresszus elnapoltatott, lényeges komplikáció merült fel a szerb nemzeti-egyház adminisztratív ügyeinek ellátása körül.)²

Ezen ügyállás mellett mint az előtted bizonyára szintén ismeretes, az 1875. évi május hó 14-én kelt legf. elhatározással jóváhagyott szabályrendelet 21. §-ának 4. bekezdése szerint a kongresszusi választmány megbízatása a kongresszusi időszak egész tartamára mindenesetre pedig addig terjed, míg az újra megalakult kongresszus azt más tagok választásával föl nem váltja. S így az utolsó előtti kongresszuson megválasztott kongresszusi választmány mandátuma ma is teljes érvényben áll, mert a most elnapolt kongresszus az új kongresszusi választmány megválasztását nem eszközözhette.

(Annak daczára, hogy a régi kongresszusi választmány működése teljesen legális, a szerb sajtóban mind sűrűbben szellőztetik a kongresszusi választmány legalitásának kérdését, s a már megszokott hangon írt támadó cikkek mind hangosabban követelik, a nézetem szerint törvényes működésre jogosult választmány lemondását.)³

(Pedig, ha e cikkek által okozott pressiónak meg lenne az eredménye s a kongresszusi választmány – amely a patriárka által e napokban ülésre egybehívatott – lemondana, a legkevésbé sem éretnék el az a cél, amely e cikkek által közvetve kitűzetett, hanem ellenkezőleg, a kormány kénytelen lenne az egyház adminisztratív ügyeinek akadálytalan ellátása érdekében oly eszközökhöz nyúlni, amely épp azoknak lenne a legkevésbé ínyére, akik most minden áron oda törekszenek, hogy a)

¹ A fogalmazvány időpontja.

² A zárójelbe tett részek a fogalmazványban áthúzva.

³ Ua.

Ennek daczára a szerb sajtó orgánumai pressiót igyekeznek gyakorolni oly irányban, hogy a törvényes alapon működő kongressusi választmányt megfélemlítve, lemondásra kész-tessék.

(Ez homlok-egyenest ellenkeznek az egyház érdekeivel is, amelynek nyugalomra, higgadt vezetésre égető szüksége van.)

(Vagy talán épp azt akarják elérni, hogy zavarok álljanak be s kormányi beavatkozás pro-vokáltassék?)⁴

Mint értesültem, a kongressusi választmány tagjai erre vonatkozó elhatározásukat Stan-kovics Dániel magatartásától tették függővé, s épp ezért – tudva hogy néked Stankovicsra nagy befolyásod van – az ügy, a rend és az adminisztratio akadálytalan menetének érdekében kérlek légy szíves hathatósan közben járni, hogy Stankovics Dániel, valamint Rogulics és Nedely-kovics kongressusi választmányi tagok a választmányi tagságról ne mondjanak le, a magam részéről pedig közölhetem, hogy dr. Maximovics Miklós és dr. Jagics József magyarországi tagok kijelentették, hogy a választmányi tagságuk fentartásával működésüket folytatni fogják.

Fogadd kérlek kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását, melylyel maradtam baráti szívélyes üdvözléssel

[Aláírások.]
Ioanovics IX. 11.
I. Dárday

N

1897 szept. 28

Gr. Khuen-Héderváry Károly horvát bán magánlevele br. Bánffy Dezső miniszterelnökhöz egyes szerb kongresszusi képviselők magatartása tárgyában

ME, 1898 –XXII –9887 (16.190/IB–897)

Tisztelt Barátom!

A szerb congressusi választmányi tagok megmaradása ügyében hozzám intézett becses soraidra válaszul tökéletesen megnyugtathatlak, hogy Stankovič a választmányi tagságról nem fog lemondani, és ennek következtében nem fogja ezt tenni sem Rogulič, sem Nedeljковиč.

Stankovičnak gondolkozásáról ez ügyben már előbből is tudomásom volt, de mégis beszélni akartam vele, mielőtt írok neked, Ő igen jól tudja, hogy a mostani congressusi többségnek semmi más célja nincsen, minthogy *a hatalmat kezébe kerítse és különösen a pénzkezelés felett disponál-hasson*,¹ ez utóbbi pedig azon intenczióval a földolog rajok nézve, *mert a magyar pénzintézetekben elhelyezett pénzeket az itteni szerb bankban szeretnék befektetni*,¹ ebbe pedig Stankovič soha bele nem egyeznék, mert ezen bank igazgatósága jóformán kizárólag a radikális párt embereiből van összeállítva. A mi Roguličot és Nedeljковиčot illeti, ezekkel most, okt. 4-kén fog Stankovič Karlóczán beszélni, mert írásban nem akar velük ilyen dologban érintkezni, de biztosra veszi, hogy azt fogják ezek tenni a mit ő.

Kitűnő tisztelettel és szíves üdvözléssel maradtam

Zágráb 1897 Sept. 28.

igaz híved
Khuen-Héderváry Károly.

⁴ Ua.

¹ Fekete ceruzával aláhúzva.

O

1897 okt. 11

Branković György gör. kel. szerb patriarcha levele br. Bánffy Dezső miniszterelnökhez a kongresszusi pártok és a szerb egyház vezetőinek újabb, karlócai értekezlete lefolyásáról

ME, 1898 – XXII – 9887 (16.990/IB–897)

Nagyméltóságú Minister Elnök Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak folyó évi szeptember hó 22-én kelt nagybecsű bizalmas levelére van szerencsém egész tisztelettel értesíteni Nagyméltóságodat, hogy én a Nagyméltóságodnál szeptember hó 10-én megtartott bizalmas értekezlet megállapodásához képest egy a püspöki kar és a congressusi választmány tagjai; továbbá a szerb nemzeti-egyházi congressus vezéregyéniségei és a szerb egyház néhány kiválóbb tagjából összeállított folytatólagos értekezletet folyó évi szept. hó 27-ére/okt. hó 9-ére Karloviczra egybehívtam és illetve a görög keleti szerb nemzeti-egyház önkormányzati ügyei rendezésének előmozdítása céljából ugyanazon napon meg is tartottam.

A megtartott ezen értekezlet beható tárgyalásai azonban egyelőre érdemi, döntő eredménnyel nem jártak; de minthogy az értekezlet összes tagjai a tárgyalás tartalmából azon meggyőződést merítették, hogy az értekezlet folyamán kifejezésre jutott különböző vélemények nem zárják ki annak lehetőségét, miszerint a kölcsönös engedmények révén közös s az összes vonatkozó tényezők érdekeinek megfelelő megállapodás létesíthető – az értekezlet kebeléből egy a püspöki kar, a congressusi választmány, a congressus és az ezen testületekhez nem tartozó tagokból álló 15 tagú bizottság küldetett ki azon feladattal, miszerint összejövétel és értekezés útján megkísérelvén az egyetértés elérését azon vitás kérdésekben, melyek ez úttal megoldatlanul maradtak, tárgyalásai eredményéről szólandó jelentését annak idején a teljes értekezlet elé terjessze.

Ehez képest az általam egybehívott értekezlet működése nincs befejezve, miután annak egy további egybehívása vált szükségessé.

Az annak idején megtartandó értekezlet eredményéről lesz szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Karlovicz, 1897. évi szeptember hó 29. (október hó 11.)-én

Brankovics
Patriarcha.

P

1897 okt. 14

Br. Nicolics Fedor királyi biztos levele br. Bánffy Dezső miniszterelnökhez a karlócai patriarchai értekezlet elnapolása ügyében, 1 melléklettel

ME, 1898 – XXII – 9887 (16.990/IB–897)

Kegyelmes Uram!

Budapest 1897. X. 14.

Vagyok bátor mellékelve a Patriarkától tegnap este vett levél fordítását átküldeni, mely a lefolyt patriarchái értekezletre vonatkozik és magyarázatát adja annak miért napolta el az albizottság üléseit.

Fogadd Kegyelmes Uram mély tiszteletem és odaadásom őszinte nyilvánítását.

Nicolics F.

Melléklet:

1897 okt. 11

Branković György gör. kel. szerb patriarcha levele br. Nikolics Fedor királyi biztoshoz az elnapolt 1897. évi kongresszus tárgyában

[Fordítás.]

Kegyelmes Uram!
Mélyen tisztelt Barátom!

Karlócza 1897 29/11 IX/X.

Vettem kedves leveledet, melyben felszólítani igyekeznek az értekezlet kebléből, melyet 27/9 X, az az a múlt szombatra összehívtam, egy szűkebb választmányt, az egységes szervezet újbóli pertractatiójára kiküldetni. Örülök, hogy ugyanazon gondolatunk volt, és közölhetem veled, miszerint sikerült keresztülvinnem, hogy ily választmány kiküldessék.

Kétségen kívül olvastad a „Pester Lloyd” esti lapjában azon sürgönyt, melyet Szevo bácsi (Popovits V. István) beküldött, tehát nem szükséges, hogy azt itt ismétljem.

A mennyiben a szöveget megfigyeltem, úgy látszik, mintha egy kicsikét meglágyultak volna az ellenzékiek, és pedig alkalmasint azért, mert összeveszték.¹

Dr. Vukicsevics György azt javasolta, várnók be mit fognak a katolikusok az ő kongresszusokon végezni, hogy mi is azután hasonlóan viselkedjünk; gondolom, hogy ez volt a főindok arra, hogy reáállottak a szűkebb választmány megválasztásához.

Most ezen választmánytól fog függni, miben fognak kiegyezni, de ezen választmány nem jön addig össze, míg nem látja mit végeztek a katolikusok.

Nekem úgy látszik, hogy a „Branik” pártiak¹ beleegyeznének, hogy az új szervezet tárgyalassék, ha mi elállunk azon követeléstől, hogy az egyházi képviselőket egyháziak válasszák;¹ legalább úgy nyilatkoztak Pollit és Vucsetics, de épp ez az mitől mi elállni nem vagyunk képesek, mert ha ez továbbra is úgy maradna mint eddig, soha sem juthatnánk oda, hogy conservatív kongresszusunk legyen.¹

A radikálisok még ezen kívül azt kívánják, hogy a püspököket választhassák.

Hallom hogy Vlassits Minister előterjesztése folytán Ő Felsége megsemmisítette a budai püspök választását, és hogy a zsinat utasított fog, hogy újra válasszon.

Én még semmiféle hivatalos értesítést nem kaptam, de ha úgy van, nem sokára itt Karlócza látandjuk egymást, mi nagyon kedvemre lesz, mert megint mint kedves vendégemet fogadhatlak.

Fogadd és stb.

R

1897 dec. 8

Br. Nikolics Fedor, az 1897. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus királyi biztosának nyilatkozata a kongresszus elnapolásának körülményeiről¹

E., 1897, 339. sz.

Báró Nikolics Fedor, a szerb egyházi kongresszusra kiküldött királyi biztos, egy hírlapíró előtt a kongresszus historikumáról és jövőjéről a következőképen nyilatkozott:

„A kongresszus nem teljesíthette feladatát, mely az lett volna, hogy egységes szervezetet dolgozzon ki, illetőleg a választmány által kidolgozott szervezetet tárgyalja. Nem teljesíthette

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

¹ A közlemény címe: *Báró Nikolics Fedor a szerb egyházi kongresszusról.*

e feladatát azért, mert a mandátumokat az úgynevezett radikális és liberális egyesült párt szerezte meg hat vagy hét mandátum kivételével, hogy minő eszközökkel, az elképzelhető, ha tudjuk, hogy egyik agitacionális eszköz *a magyarság elleni izgatás volt*. Azt állították ugyanis, hogy az új szervezet elfogadása után még a *templomokban is magyarul kell beszélni*. Ezek azt követelték a kongresszuson, hogy az egész kongresszus idejére megállapíthassák a napirendet. Mint-hogy ezt az unikum kívánságot nem fogadhattam el, kénytelen voltam az elnapoláshoz nyúlni. Az egyesült ellenzék ezzel elérte volna azt, hogy a szervezet tárgyalása előtt választassák meg a választmány, a mivel a szervezet sorsa is el lett volna döntve. Az új szervezetben fontos elvek nyerne kifejezést, ha ezeket elfogadták volna, akkor az ellenzék nem tehetett volna semmit, a hatalom, melyet *ők ál nemzeti érdekekre* való hivatkozással akartak megszerezni, kisikamlott volna a kezökből.

Az elnapolás után *Bánffy* miniszterelnök tanácskozássra hívta össze a kongresszus néhány tagját, de minthogy itt megegyezni nem tudtak, felkérte a patriárcha, hogy szűkebbkörű értekezleten kísértse meg még egyszer a békés kiegyezést. Ezt a konferenciát is megtartották, de itt azért nem jutottak közös megállapodásra, mert az ellenzék a hierarchiától azt akarta megtudni, hogy mennyit hajlandó *átengedni hierarchikus jogaiból*. Átengedésről pedig már azért sem lehet szó, mert a *sedes vacantia* idejében amúgy is sokat elvettek már e jogokból, s ha még enged, akkor a szerb görög-keleti egyház egészen ki lett volna vetközve hierarchikus szervezetéből. Szétmentek tehát, hogy majd ismét összejönnek, a mire azonban nincs sok kilátás.

Egyéni nézetem különben az, hogy ha netán ismét össze hívnák az elnapolt kongresszust, ismét csak el kellene napolni. *Eredmény nem lenne*, jólehet az ad hoc egyesült liberálisok már maguk között egyenetlenkednek. *De a kormánynak amúgy sincs szándékában ismét összehívni a kongresszust*. Nem is igen tehetné meg, mert a képviselőket a nemzeti alap nem tudná már fizetni. Ilyen okból már egyszer *Wekerle* is megtagadta a kongresszus összehívását. Különben ezen okból maga az ellenzék sem igen gondol már az összehívásra.

89.

1897 márc. 6

A „*Hrvatska Domovina*” zágrábi lap vezércikke a horvát jogpárt és a horvát független nemzeti párt akcióegységéről az 1897. évi horvát országgyűlési választásokkal kapcsolatban¹

ME, 1898 – XVII – 1685¹
(Egykorú hivatalos fordítás.)

Zágráb márczius hó 6-án.

A kívülről és a városból vett különböző kérdezősködésekre közöljük tisztelt olvasóinkkal a következőket:

A jogpárt és a független nemzeti párt egyesültek közös munkára a választások alkalmával, amelyek az idén fognak megtartatni.

Azon indokok, amelyek mindkét pártot erre indították, mindenki előtt jól ismeretesek, mert azokat mindenki magában érzi.

A mi horvát hazánk szét van forgácsolva és szét van darabolva; felette annyi nemzeti kormány uralkodik s mindinkább megerősödik az idegen szellem, amely bennünket már teljesen

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

leigázott; *népünk a végeletekig elszegényedett s éhesen, szomjasan, mezétláb és hajadonfővel keres magának másutt hazát, míg saját hazájában az idegenek minden jól élveznek;*³ saját házuknál idegen nyelveket kell tanulnunk, amelyekkel az uraskodás jár, míg a mienk kiszorítatik; *a gazdasági, pénzügyi és forgalmi téren csak az létesítetik és foganatosítatik, ami az idegen érdekeknek szolgál*³ s így csak az idegeneknek használ, nekünk azonban semmiképp, – sőt nekünk még árt is; kultúránk elé minden lehető akadály gördítettik, mint ahogy minden lehető módon törekednek arra, hogy az ne jusson az útra, amelyen a nemzeti életre jutna.

Egyáltalán oda irányul a törekvés, hogy magunkat és utódainkat saját hazánkban idegenekké tegyenek *s hazánk az idegeneknek essék martalékul,*³ míg annak bennszülöttei elszegényedett proletárokká váljanak, akik sem ellentmondani sem védekezni nem képesek.

Egyezőval rajtunk van most a sor, afelett munkálkodni, hogy nemzeti létünket megment-sük; a létezés vagy a nem létezésről lévén most szó.

Ily döntő pillanatokban kötelessége minden igaz hazafinak, hogy egyesült erővel álljon ellen az erőszaknak, amely nemzetünket nyomja, hogy összetartóan, mindnyájan, mint egy, felkeljünk közös ellenségünk ellen, amely saját hazánkat bontja szét, saját anyanyelvünket fenyegeti.

Ez indította mindkét pártot a közös választási akcióra, ez vezeti őket a közös harcra az ellenség ellen, amely oda törekszik, hogy életünk fonálát megszakítsa.

Aki igaz hazafi, csatlakozni fog ezen közös munkához és sem nem lesz közönyös a nemzeti harccsal szemben, sem nem fogja támogatni azokat, akik a természetellenes és a nem nemzeti rendszer javára dolgoznak.

A rendszernek javára és hasznára működnek azok is, akik tudva, vagy akaratlanul, akár szándékosan, akár öntudatlanul megtámadják a hazafias választási koalíciót vagy annak ellenére avagy annak mellőzésével működnek.

Így cselekszenek azok is, akik akár a saját személyükért, akár valamely más pártért a nemzetet keserítik legyen az bármi cím vagy név alatt.

Az igaz ellenzék a nemzeti erőket nem forgácsolja szét, nem darabolja fel, hanem egyesíti.

Ajánljuk ennél fogva barátainknak s az egész horvát nemzetnek, ne bízzanak azokban, akik bármi czégér alatt elébük kerülnek, hogy őket az egyesült, közös harctól eltántorítsák.

A központi választási bizottság utasításai szerint jelenteni fogjuk mit fog tenni – hogy fog működni az ellenzék.

A horvát nemzet pedig ne feledje el a zárai „Narodni List” arany szavait: hogy a horvátországi viszonyokkal szemben hazaárulás az ellenzéki erők minden szétforgácsolása.

Egyesülten működünk tehát csak azon jelöltek érdekében, akiket az ellenzéki központi választási bizottság fog nekünk megjelölni.⁴

Folnegović Fran és Tuškan Grga vezetésével az Obzor-párttal együtt a szerbekhez közeledett, és egyik létrehívója lett az 1905. évi szerb-horvát koalíciónak.

Az 1897. évi választásokon az ellenzék a kormány fokozott önkénye (több helyütt véres összetűzésre került sor a csendőrség és a parasztok között) és a reakciós választótörvény ellenére (a lakosság csupán 2 százalékának volt választójoga, ezek fele is kormánytisztviselő volt) előre tört. Az előző ciklus 79 kormánypárti és 9 ellenzéki képviselőjével szemben 1897-ben 57 kormánypárti és 31 ellenzéki (25 koalíciós, 2 tiszta jogpárti és 4 párton kívüli) képviselőt választottak meg. Az ellenzék csakhamar érezte erejét a horvát országgyűlésen. Aug. 24-i felirati javaslata leleplezi a Khuen-féle horvátországi kormányzat abszolutista politikáját. (*L. bőv.* Katus L. id. kézirat.) – A „*Hrvatska Domovina*” közölt vezércikke a választási koalícióra lépett horvát ellenzéki pártok választási felhívásának tekinthető.

² A vezércikk eredeti címe: *Zagreb 6. ožujka*. A fordítás végén a következő feljegyzés olvasható: „*Joanovich III/24.*” Az aktához l. mell. az eredeti lappéldányt.

³ Piros ceruzával aláhúzva.

⁴ *Értsd:* kijelölni.

90.

Iratok az „Astra” alapszabályainak módosítása ügyében¹

A

1897 márc. 7

A függetlenségi sajtó közleménye: „A román közművelődési egyesület alapszabályai”

E., 1897, 66. sz.

[Részlet]

Az „Asociațiunea Transilvană” 1895-iki balázsfalvi közgyűlésén elhatározta, hogy alapszabályait módosítani fogja. A módosított alapszabályokat a belügyminiszterium csak bizonyos változtatásokkal volt hajlandó jóváhagyni s e miatt az egyesület választmánya és a belügyminiszterium között több rendbeli iratváltás történt. Végre létrejött az új alapszabályokban való közös megállapodás egyetlenegy pont kivételével. A belügyminiszter ugyanis azt kívánta, hogy az egyesület régi címét: „*A román nép irodalmi és közművelődési erdélyi egyesülete*”, mivel sem a közjogi kívánalmaknak, sem a tényleges viszonyoknak nem felel meg – hisz működése nemcsak az erdélyi részekre szorítkozik, hanem az egész országra is kiterjed, cserélje fel: „*A magyarországi románok irodalmi és közművelődési egyesülete*” vagy „*A magyarországi román nemzetiségű lakosok irodalmi és közművelődési egyesülete*” helyesebb és megfelelőbb címmel. A választmány ennek elfogadására nem tartván magát illetékesnek, március 10-re összehívta az egyesület közgyűlését.

A választmány jelentésében, melyet a közgyűlés elé fog terjeszteni, nemcsak azt emeli ki, hogy az új alapszabályokban foglalt módosítások nem tartalmaznak olyan változtatásokat, melyek árthatnának vagy korlátozhatnák az egyesület működését, hanem azt is, hogy ellenkezően általok az egyesület működése szélesebb és biztosabb alapot nyert.

A román nemzetiségi lapok, a „Tribuna” és társai a belügyminiszter e kívánságában annak jelét látván, hogy „a kormány ki akar törülni a románság életének évkönyveiből mindent, *ami indirekte csak a legtávolabbról is támogathatná az Erdély politikai autonómiájára vonatkozó aspirációkat*” alegkonokabb ellenállásra hívja fel az „Asociațiunea” közgyűlését, a nemzeti becsület és méltóság nevében követelve, hogy utasítsák vissza a kormány „*e törvénytelen, önkényes és nevetséges követelését*”. A román nemzetiségi sajtó célja az „Asociațiunea” vezérebereit terrorizálni és ily módon behajszolni őket egy oly konfliktusba, melyet talán fel lehet használni az izgatás céljaira, de a mely egyúttal kockára is fogja tenni az egyesületet. Az „Asociațiunea” élén álló férfiak azonban aligha lesznek hajlandók a „Tribuna” és a „Gazeta Transilvaniei” bölcs tanácsaira hallgatni, mert tudják, hogy az egyesület alapszabályok nélkül nem működhetik és hogy ha ők útját állják annak, hogy az új alapszabályok minél előbb létrejöjjenek, az egyesület működésében olyan nagyobb szünet állhat be, amelynek első sorban a hazai románság kulturális érdekei vallják kárát...

¹ Mint az Egyetértés cikke (A) is közli, az erdélyi román közművelődési egyesület alapszabályügye az 1895. évi közgyűlés óta húzódott. Az Astra 1897. évi rendkívüli közgyűlési beszámolója (B) a kormánynak az 1875. évi belügyminiszteri rendeletre hivatkozó önkényes követelésével szemben a román közművelődési egyesület álláspontját tükrözi.

B

1897 márc. 12

Az „Astra” 1897. évi rendkívüli közgyűlésének határozata az egyeslet címének megváltoztatása tárgyában¹

G. Tr., 1897, 49. sz.

Nagyszeben, március 12.

Ma késő este, 10 óra körül, az Egyesület rendkívüli közgyűlése, amely Nagyszebenben tegnapelőtt ült össze, határozatot hozott a magyar belügyminiszter által követelt címváltozás komoly ügyében.

A szavazás az Egyesület leányiskolájának nagytermében folyt le, s ennek eredménye nemcsak hogy semmilyen formában sem elégitette ki a jóra való románok várakozását, amely arra irányult, hogy már egy nappal előbb megsemmisítve láthassák mindazokat a gyanakvásokat, rágalmakat és igazságtalan követeléseket, amelyeket a román művelődés e régi egyesülete ellen hoztak fel, de fájdalommal állapították meg, hogy túlszárnyalta még a legborúlátóbb véleményeket is.

Őnök ismerik a többség által hozott határozatot. Teljes meghódolás és megalázkodás ez a miniszter² akarata előtt. Semmi sem tüntetheti fel ezt kedvezőbb színben, még az a köntös sem, amelybe beburkolták; kényszerből történt, a miniszter határozott akaratának megfelelően.

A megalázóbbnál megalázóbb javaslatok közül – kivéve a gyűlés azon tagjainak a javaslatát, akik az Egyesület címének változatlanul való megtartását kérték – az alapszabályok által előírt többség elfogadta azt a javaslatot, amely szerint a régi címből törölni kell az „erdélyi” szót. Azt állították, hogy ebbe a szóba akad bele a miniszter, és hogyha ezt eltörik, megszűnnek az ellentétek is, s így talán lehetséges lesz a módosított alapszabályok jóváhagyása.

Látják tehát, hogy a tegnapi szavazást nem úgy kell tekinteni, mint ami lehetőséget nyújt az igazságtalanságnak, valamint a jog és méltányosság megsértésének a kiküszöbölésére, hanem mint olyan módot, amely a miniszter megnyugtatását célozza.

A rendkívüli közgyűlés többségének a szavazata ott helyben győzelmet arathatott a 21 tag szavazata felett, akik az Egyesület címének megtartását és megvédését követelték, úgy hiszem azonban, hogy nem tévedek, ha azt állítom, hogy a tegnapi gyűlés kisebbségben maradt 21 tagja képviselte valójában az országban élő összes románok igazi nézeteit és kívánságait.

Ezeket előrebocsátván ma csak igen röviden fogom vázolni az eseményeket Önöknek, valamint közlöm azt a három javaslatot, amelyeket a második ülés berekesztésekor szavazásra bocsátottak, fenntartva magamnak a jogot, hogy a részletekről a következő levelemben számoljak be.

Az első ülésen a legfontosabb esemény a tizenötös bizottság megválasztása volt, hogy ez majd előkészítse a határozati javaslatot.

A második ülésen a bizottság jelentést tett. A javaslatok felett hosszú és heves vita kezdődött, és végül is három javaslatot, amelyeket támogattak, szavazásra bocsátottak.

Az elsőnek szavazásra bocsátott javaslat azoké volt, akik az Egyesület régi címének változatlan megtartását követelték. Összefogtak egymás között, és dr. Pop püspöki helynököt megbízták, hogy képviselje őket és alaposan okolja meg a következő javaslatot:

„A rendkívüli közgyűlés tudomásul veszi a bizottság által az alapszabályok megváltoztatására vonatkozóan tett lépéseket, és jelentése alapján a következőket határozza el:

¹ A közlemény eredeti címe: *Adunarea extraordinară a Asociațiunei*. – Az Egyesület rendkívüli gyűlése.

² Perczel Dezső belügyminiszter.

A mai rendkívüli közgyűlés nem érzi magát felhatalmazva arra, hogy az „Egyesület” eddig címét megváltoztassa.

Ennek a határozatnak a végrehajtására a rendkívüli közgyűlés megbízza a bizottságot, hogy beadvánnyal forduljon a miniszterhez, és az eredményről tegyen jelentést a következő gyűlésen.

Dr. Muresianu, dr. Ciuta D., Dr. Pop, dr. Frâncu, dr. Tripon G., Coroianu Gyula, Hossu Longin F.

Ezt a javaslatot 44 szavazattal 21 ellenében elvetették.

A szavazásra bocsátott második, következő tartalmú javaslat dr. A. Bunea-é volt:

1. A közgyűlés minden vonatkozásban azonosítja magát a központi bizottság beadványának szempontjaival és indokaival, amelyeknek alapján kérte és ragaszkodott ahhoz, hogy az „Egyesület” címe változatlan maradjon.

2. A közgyűlés a maga részéről kéri, hogy a miniszter a bizottság beadványában szereplő indokokat terjessze újólaj jóindulatú elbírálás alá, és álljon el attól a követelésétől, hogy az „Egyesület” régi címét megváltoztassák.

3. De ha a miniszter ezeknek ellenére sem akarja figyelembe venni igazságos és jogos kérésünket, hagyja jóvá az alapszabályokat a cím megváltoztatásával, ennek megfelelően tehát terjesszék elé esetleges jóváhagyás végett a megfogalmazott alapszabályokat az eszközölt változtatásokkal.

Ezt a javaslatot 54 szavazattal 10 ellenében szintén elvetették.

A harmadik javaslat, amelyet a 15-ös bizottság többsége is magáévá tett, Cosma³ P.[arthén]-é volt az alábbi tartalommal:

A rendkívüli közgyűlés végül is a következőket javasolja:

Habár a belügyminiszter 1895. 929. számú rendelete alapján az alapszabályok mindazon szakaszainak a megváltoztatását kérte, amelyek már nem feleltek meg a közjog mai állásának, ezek között azonban nem szerepelt az „Egyesület” címe.

Habár a biztosítékot illetőleg a benyújtási záradéknak a Balázsfalván 1895. aug. 27 és 28-án tartott gyűlésen megváltoztatott szakaszaiból [kitűnik],⁴ hogy rendes körülmények között a kormány már nem kifogásolhatta volna az „Egyesület” címét, amelyet azon a közgyűlésen nem változtattak meg.

Végül is: habár a mi „Egyesületünk”, amelyet 1861-ben alapítottak, már létezett az alkotmányos korszak létrejöttkor, amely a közjogban a jelenlegi változásokat előidézte, éppen úgy, mint az „Erdélyi Múzeum Egylet”, „Siebenbürgische Verein für Landeskunde” stb., stb., ezeknek a címében a magas kormány a jövőre nézve is engedélyezi az „erdélyi” elnevezést (erdélyi, siebenbürgisch).

Mégis megfontolás tárgyává téve azt, hogy a magas kormány a központi bizottság annyi megdönthetetlen érveléssel alátámasztott beadványa után is 1310/1897. számú leiratában feltétel nélkül és ultimátumszerűen követeli az „erdélyi” szónak az „Egyesület” címéből való törlését, azzal az indokolással, hogy ez összeférhetetlen a jelen közjogi helyzettel, és ellentétben áll az ország törvényeivel, sőt még hozzáteszi: ennek a szónak a törlését még az is indokolja, hogy az „Egyesülettel” szemben meg kell szüntetni „azt a bizalmatlanságot, amelynek jogos alapja annak feltételezése, hogy ez a közjog szempontjából egy helytelen címhez ragaszkodik, azért, hogy bizonyos törvényellenes politikai törekvéseket tápláljon és fenntartsion”.

A közgyűlés tiltakozva az említett miniszteri leiratban foglalt feltételezés jogossága ellen, és leszegezve azt, hogy 35 hosszú éven keresztül, amióta „Egyesületünk” működik, sohasem került összeütközésbe a törvénnyel, és sohasem foglalkozott politikával, kijelenti: minthogy a hatalommal nem szállhat szembe, kénytelen beleegyezni az „Egyesület” történelmi címének a

³ Cosma, Parteniu (1837–?) román nemzetiségi politikus, ügyvéd, az Albina igazgatója.

⁴ Az eredeti szövegből hiányzik.

megváltoztatásába, amiért is a magas kormány által politikai okokból kifogásolt „erdélyi” szó törlése után a közgyűlés a jövőre nézve a következő címet állapítja meg:

„Román Irodalmi és Népművelési Egyesület”.

Cosma javaslatát 48 szavazattal 13 ellenében megszavazták.

91.

*Mudroň Pál cikkei a szlovák nemzetiségi sajtóban a tervezett túrócszentmártoni szlovák tannyelvű gimnázium iskolaegyesülete alapszabályainak a Bánffy- és a Széll-kormány által történt elutasításáról*¹

A

1897 ápr. 21

*Mudroň Pál bejelentése a Národné Noviny-ban a túrócszentmártoni szlovák iskolaegyesület alapszabályainak belügyminiszteri elutasításáról*²

Nár. Nov., 1897, 90. sz.

...Betűszerinti fordításban közöltem³ a nemzetiségi törvény 26-ik §-át, amely megengedi Magyarország bármelyik nemzetiségének, hogy alapfokú, közép- és felsőfokú iskolákat alapíthasson, és feljogosítja az egyes állampolgárokat arra, hogy ebből a célból egyesületbe tömörülhessenek, amely hivatva volna a szükséges anyagi alap előteremtésére, állami ellenőrzés mellett és a kormány által jóváhagyott alapszabályok szerint. És joggal kérdeztem magamtól: vajon a nemzetiségi törvénynek ez a 26-ik §-a érvényben van-e még Magyarországon? – minthogy én már egy évvel ezelőtt benyújtottam a Belügyminisztériumhoz egy olyan egyesület alapszabályait, amelynek célja lett volna egy felekezeti középiskola alaptökéjének az összehozása, de semmi választ sem kaptam ezeknek az alapszabályoknak a jóváhagyásáról vagy elvetéséről.

Erre az interpellációra⁴ elég gyorsan megkaptam a választ. Még ugyanaznap, április 15-én, mikor az én érdeklődésem e lap hasábjain megjelent, a következő belügyminiszteri rendelet kézbesítette ki nekem az alispáni hivatal:

¹ A túrócszentmártoni szlovák gimnázium felállításának követelése visszanyúlik a Dunán inneni ev. egyházkerület 1893–94. évi tárgyalásaihoz (vö. 36. sz. irat). Az egyházkerület nemzetiségi szempontból sérelmes „arányosítása” után az ev. egyetemes konvent 1894. nov. 8-án iskolai bizottságának javaslata alapján elutasította a Dunán inneni egyházkerület korábbi, a Túrócszentmártonban létesítendő szlovák tannyelvű ev. gimnáziumra vonatkozó, megerősítésre felterjesztett határozatát. A szlovák nemzeti párt vezetői ezután felekezeti jelleggel igyekeztek tető alá hozni a mártoni szlovák gimnázium ügyét. Ezért 1895-ben iskolaegyletet alapítottak a tervezett szlovák középiskola alapjának megteremtése érdekében, és ennek az iskolaegyletnek alapszabályait az egyelet megbízásából Mudroň Pál túrócszentmártoni ügyvéd, a szlovák nemzeti párt egyik vezetője, előbb 1897 januárjában, majd 1899 novemberében hivatalos úton felterjesztette, előbb Perczel Béla belügyminiszterhez, majd, másodízben, a belügyminisztérium vezetésével megbízott Széll Kálmán miniszterelnökhöz. A minisztérium mindkét esetben elutasította a tervezett szlovák tannyelvű gimnáziumot előkészítő iskolaegyesület alapszabályait azzal a Széll által is megerősített, minden tárgyi alapot nélkülöző indokolással, hogy „a szlovák nemzetiségű polgárok felsőfokú képzésének módjairól a hazánkban már létező állami és egyházi középiskolák a szlovák nyelvű lakosság számára nyújtott mértén teljes mértékben gondoskodnak”. A túrócszentmártoni szlovák tannyelvű középiskola ügye így megfeneklett, és elintézetlen maradt, holott még a nemzetiségi nyelvek rendkívüli tantárgyként való középiskolai tanításáról készült bizalmas miniszteri kimutásból (l. 60/A sz. irat) is nyilvánvalóan kitűnt a szlovák középfokú oktatás hiánya.

² A közlemény eredeti címe: 26. § *národnostného zákona*. – A nemzetiségi törvény 26. §-a.

³ Mudroň a közlemény bevezetéseként teljes szövegében közli az 1868. évi nemzetiségi törvényeknek (1868: XLIV. tc.) az egyletek alapítására vonatkozó 26. szakaszát.

⁴ *Értsd*: megkeresésre.

18.830 sz.

V. B.

Magyar Királyi Belügyminiszterium.
Túrócmezgye polgárainak.

Túróczszentmárton.

A vármegyei alispáni hivataltól folyó évi Január 30-án 310. ügyszám alatt beérkezett alapszabálytervezetet, melynek tárgya egy tervbevett szlovák tannyelvű felekezeti középiskola létesítése, valamennyi mellékletével együtt csatoltan visszaküldöm a vármegye polgárainak azzal, hogy ezeket az alapszabályokat jóváhagyni nincs módomban, mivel a szlovák nemzetiségű polgárok felsőfokú képzésének módjairól a hazánkban már létező állami és egyházi középiskolák a szlovák nyelvű lakosság számára mértelenül teljes mértékben gondoskodnak, azonkívül pedig úgyszólván teljesen hiányzanak a hazai szlovák nyelven írt és a középiskolai oktatás céljainak megfelelő iskolai tankönyvek stb., úgy, hogy ennek következtében egy ilyen iskola kénytelen volna cseh nyelvű tankönyveket és segédkönyveket használni.”

Budapesten, 1897. április 9.-én.

Perczel s. k.

Ebből tehát láthatjuk, hogy a nemzetiségi törvény 26. §-a Magyarországon a szlovákok számára nem létezik, és így most már az egész világ előtt bátran állíthatjuk, hogy a nemzetiségi törvénynek még a napfénynél is világosabb szavai a szlovák emberre nem vonatkoznak.

Azok az indokok, amelyeket a miniszteri rendelet felsorol, valóban nevetségesek, és nem méltók az úgy komolyságához.

Két ilyen indok szerepel.

Az egyik azt mondja, hogy a Magyarországon élő szlovákok felsőfokú képzéséről a lakosság számára mértelenül gondoskodnak a már létező állami és egyházi iskolákban.

Mutasson nekem a miniszter úr csak egyetlen gimnáziumot Magyarországon, ahol kötelező tantárgy volna a szlovák nyelv, – legalább maga a nyelv, – a többi tantárgyról nem is beszélek. De még egyetlenegy ilyen középiskola sincs egy hárommillió nemzet számára! És a miniszternek még van bátorsága ahhoz, hogy aláírja azt, hogy a létező középiskolákban megfelelően gondoskodtak a magyarországi szlovákok felsőfokú képzéséről számáranyukhoz mértelenül!

Igenis, megszámlálhatatlan esetet tudunk, Pozsonyban, Eperjesen, Selmecezen stb., ahol a tanulókat kidobálták a középiskolákból, mert magánúton tanulták a saját szlovák anyanyelvüket, minthogy azt nyilvános iskolákban nem tanítják. Mi pedig ezt meg akarjuk előzni, mi a mi fiainkat saját anyanyelvükön akarjuk tanítani a középiskolákban; a szentesített törvényre hivatkozva állítjuk, hogy nekünk ehhez jogunk van, és a szabadelvű kormány egy hárommillió nemzetnek nem engedi meg, hogy legalább *egy* középiskolát létesíthessen a maga számára, pedig mi ehhez még egy fillért sem kértünk.

Íme – ez a mi „szabadságunk!”

A második indok, hogy nincsenek szlovák tankönyveink, minek következtében cseh tankönyveket kellene használnunk.

Nekünk pedig volt már egy szlovák tannyelvű főgimnáziumunk és két algimnáziumunk, és ezekben bőségesen voltak szlovák nyelvű tankönyvek.

És ezenkívül: hiszen mi még nem is a tantervet terjesztettük elő, csak a tervbevett szlovák tannyelvű gimnázium alaptökéjének gyűjtésére létesítendő egyesület alapszabályait. A miniszter úr tehát egy olyan dolog felett hoz határozatot, amely még szóba sem került, és amely nem az ő hatáskörébe, hanem a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe tartozik.

Végezetül pedig: éppenséggel nem hihető, hogy hazánk pusztulását okozná, ha itt-ott cseh tankönyveket is használnának a gimnáziumi oktatásban. Hiszen a szlovák evangélikus egyház mindmáig a csehül írt Szentírást használja, és cseh énekkönyvből énekel templomaiban.

Ugyan bizony most már ezeket is el fogja a kormány tiltani? És ezeket ezer és ezer hívő használta és használja anélkül, hogy ezzel Magyarországon csorba esett volna.

Valóban, az embernek szégyenkeznie kell saját maga előtt, mikor a szlovák kultúra elnyomására ilyen indokokat hoznak fel...

Mudroň Pál.

B

1899 dec. 28

*Mudroň Pál újabb bejelentése a túrócszentmártoni szlovák iskolaegyesület alapszabályainak ismételt elutasításáról*¹

Nár. Nov., 1899, 152. sz.

A magyar kormány a magyarokkal együtt csodálkozik, ha hazánk nem magyar nemzeti ségei panaszkodnak, hogy törvényen kívül állnak, és ha van is egyik-másik törvényben utalás a nem magyar nemzetiségek javára, ez is csak azért van, hogy hivatkozhasanak rá; egyetlen állam sem ad annyi szabadságot nemzetiségeinek, mint a szabadelvű Magyarország; a valóságban azonban az említett törvények sem érvényesek Magyarországon a nem magyarokra nézve.

Amikor ezt napilapunkban a világ nyilvánossága elé hozzuk, megindulnak a sajtóperek, hogy lázítunk a magyar nemzetiség ellen, lakat alá teszik a vonatkozó cikkek szerzőit, azonkívül az állítólagos lázítót pénzbüntetésekkel és a perköltséggel sújtják.

Mi tehát azt hittük, hogy amikor Széll Kálmán miniszterelnök maradt, egyszer mégiscsak véget ér hazánkban ez a törvénytelen, sőt törvényellenes állapot, hiszen a miniszterelnök nyilvánosan az országgyűlésen személyesen adta elő programját, amelyben kijelentette, hogy miniszterelnöksége alatt a törvény, a jog és igazságosság egyformán illeti meg az ország polgárait, tekintet nélkül nemzetiségükre, vallásukra, társadalmi osztályukra.

A nyilatkozat megörvendeztetett bennünket, és már elragadott bennünket a képzelet, hogy végre hatályba lép a nemzetiségi törvény.

Reményeinkben azonban csalódtunk.

Közismert dolog, hogy a két és félmillió szlovák nemzetiségnek az 1868. évi XLIV. törvény-cikk világos szövege ellenére sincs hazánkban egyetlen középiskolája sem, amelyben a szlovák nyelv tanítási nyelv, vagyis legalábbis kötelező tantárgy lenne.

Az csak természetes, hogy a szlovák értelmiség legsürgősebb kötelességének tartotta, és tartja ma is, hogy legalább egy szlovák tanítási nyelvű középiskolája legyen.

Így hát már 1895-ben megalakult a szlovák értelmiség egyesülete, amely egy ilyen középiskola felállításához szükséges alap gyűjtését tűzte ki célul maga elé, és megszerkesztette alapszabályait, majd azokat jóváhagyás végett a magyar kormányhoz felterjesztette. Ám akkor még a dicstelen emlékü Bánffy miniszterelnök idejét írták, s az egyesület azt a választ kapta, hogy van Magyarországon elég középiskola, és így egy szlovák tanítási nyelvű középiskola célját szolgáló alap összegyűjtése nem engedélyezhető.

A Bánffy-uralom alatt nem is vártunk egyebet.

De, amikor kormányra jutott Széll Kálmán, aki ígéretet tett a törvény betartására a nem magyarokkal szemben is, biztosak voltunk abban is, hogy a Bánffy okozta sérelmet Széll Kálmán majd helyrehozza.

Elmondtuk tehát Széll Kálmánhoz intézett kérvényünkben, milyen sérelmet ejtett rajtunk az előző kormány, és most azt kérjük, hogy az új kormány ezt hozza helyre. Azóta megérkezett a válasz is, amely szerint az új kormány nem változtathatja meg az előző kormány döntését.

¹ A közlemény eredeti címe: *Zákon? – Törvény?*

Azzal próbáltunk magyarázatot találni erre a elöntésre, hogy mi a Bánffy-kormány miniszteri rendeletének megváltoztatását kértük, és azzal, hogy Széli Kálmán úgy lehet csupán formális okokból utasította el kérelmünket, nehogy az mondhassák, hogy ő javítja ki az előző kormány rossz döntését. De meg volt minden alapunk annak feltételezésére, hogy ha nem az előző kormány döntésének megváltoztatását kérjük, hanem egészen új kérvényt adunk be, amelyről már az új kormánynak kellett döntenie mint egészen új kérvényről, akkor megszűnik ez a formális ok is.

A miniszterelnök elé tehát az alábbi tartalmú kérvényt terjesztettük:

M. kir. Miniszterelnök Úr Öexcellenciájának!

Az 1868. évi XLIV. törvénycikk 26. §-a megengedi, hogy a haza minden egyes polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, középiskolákat és felsőiskolákat állíthat fel akár saját erejéből, akár egyesülés útján. E célból megengedi, hogy az ország minden egyes polgára, az állam törvényes felügyelete alatt egyesületekbe léphessen, és alapszabályokat szerkesszen, hogy az állam kormánya által jóváhagyott szabályzatok szerint eljárjon, pénzalapot gyűjthessen, és ezzel az állam kormánya felügyelete alatt törvényes nemzetiségi érdekeinek megfelelően rendelkezessék. E törvényes rendelkezéseknek megfelelően az 1. [sz.] alatt csatolt okiratban aláírt szlovák nemzetiségű honpolgárok egyesületbe tömörültünk, amely azt a célt tűzte maga elé, hogy szlovák tanítási nyelvű felekezeti középiskolát létesít, és az említett célra gyűjtendő alap megteremtéséhez a 2. [sz.] alatt csatolt alapszabályokat szerkesztette.

Ennek a célnak eléréséhez azonban az szükséges, hogy az állam kormánya jóváhagyja a 2. alatt csatolt alapszabályokat, és ennek a jóváhagyásnak megszerzésére mint az 1. [sz.] mellékletben alázatosan alulírott nyertem megbízatást. Miután a 2. [sz.] alatt csatolt alapszabályok biztosítják az állam kormányának felügyeletét, aligha lehet bárminő akadály, amely miatt a hivatkozott törvény érvényessége mellett az egyesületi alapszabályok jóváhagyása törvényesen megtagadható lenne.

Ezért azt az alázatos kérelmet terjesztem elő, hogy Excellenciád a 2. [sz.] alatt csatolt egyesületi alapszabályokat az állam magas kormánya részéről tisztelettel jóváhagyni szíveskedjék.

Maradok egyébként megkülönböztetett hazafias tisztelettel Excellenciád

alázatos szolgálója
Mudroň Pál

Erre a kérvényre utasítást kaptam a minisztériumból, hogy adjak be még két példányt a 2. [sz.] alatt csatolt alapszabályokból, és adjam be az egyesület megalakulásáról szóló jegyzőkönyvet is.

Úgy véltem, a miniszterelnök aligha kíván most tréfát üzni, mert ha nem akarta volna engedélyezni az alapra való gyűjtést, egyszerűen elutasította volna a kérvényt, és nem kérte volna mellékletekkel való kiegészítését.

Szívesen pótoltam tehát, amit kértek.

Folyó év december 20-án, mintegy a magyarországi szlovákok karácsonyi ajándékként, az alispán útján az alábbi döntést kaptam:

122.212 sz.

V. 5.

Magyar királyi Belügyminisztérium
Túróc vármegye közönségének

Túrócszentmártonban

Hivatkozással folyó év november 14-én 4997 szám alatt kelt jelentésére, a mellékletek visszaszármaztatásával, további eljárás céljából, értesítem a vármegye közönségét, hogy a szlovák

tanítási nyelvű felekezeti középiskola felállítása céljából megalakult egyesület alapszabályait, hivatali elődöm 1897 április 9-én kelt 18.830 szám alatt ismertetett rendeletében közölt okokból, jóváhagyhatónak nem találtam.

Budapest, 1899. december 5-én.

Széll s. k.

Újévi ajándékként közlöm ezt a szlovákokkal és nyilvánosan, egész Európa színe előtt kérdezem a miniszterelnök úrtól: van-e érvényes törvény Magyarországon a szlovákok számára?

92.

Iratok a szlovák munkássajtó és mozgalom kezdeteinek történetéhez¹

A

1897 ápr. 23

Tupý Ferenc és Švěni Gusztáv, a szlovák munkássajtó alapítóinak bejelentése a főváros polgármesteri hivatalának a „Nová Doba” és „Zora” szlovák nyelvű munkáslapok indulásáról²

Föv. Lvt., I. 4.372/1897.

Tekintetes

Polgármesteri Hivatalnak

Budapesten.

Van szerencsénk tisztelettel bejelenteni, hogy május hó elején „Nová Doba” címmel tót nyelven politikai havilap adatik ki, mely minden hó elsején fog megjelenni. Május hó 15-én pedig „Zora” címmel szintén tót nyelven politikai havilap adatik ki, mely minden hó 15-én fog megjelenni. Mindkét felsorolt lap kiadóhivatala Budapesten VII. Wesselényi u. 19/b sz. alatt van,

¹ A szlovák munkássajtó: a „Nová Doba” (Új Kor) és a „Zora” (Hajnal) alapítója a cseh származású Tupý Ferenc budapesti kazánkovács volt, aki nemcsak a helyi szlovák munkássággal, hanem a szlovák demokrata fiatalok (későbbi „hlasszisták”) csoportjának egyik tagjával, Houdek Fedorral is kapcsolatban állott. (Levelezésükre l. Gosiorovský Miloš: Adalékok a szlovák munkásmozgalom történetéhez, Bratislava, 1952, 19. l.) Míg a Zora – az eddigi kutatások szerint – csupán egy ízben jelent meg (B), a Nová Doba – megszakítással – 1899 júliusáig élt. Ez a lap tartalmazza az egykorú szlovák munkásmozgalomra vonatkozó adatok túlnyomó részét. Beszámolóiból – a közölt 1897. évi kongresszusi tudósításon (C) és az egyidejű magyar – nemzetiségi munkás választójogi tüntetésen kívül arról is értesülünk, hogy Budapesten 1897. jún. 13-tól 1899. márc. 31-ig tíz szlovák munkásgyűlést és nyolc szlovák nyelvű előadást tartottak. A Nová Dobának ebben az időben négy sajtópöre volt, s bár a pörök felmentéssel végződtek (l. bőv. Zprávy z činnosti strany, N. D. 1899. ápr. 1., 2. sz.), Švěni szerkesztőt időközben kitiltották a fővárosból. A szlovák munkások részt vettek az 1897. évi budapesti kőműves- és téglagyári munkásság bérmozgalmaiban, utóbbiban lengyel társaik oldalán (vö. Prehl’ad, N. D. 1897. júl. 1., 3. sz.). A szlovák munkássajtó kezdettől éles bírálatban részesítette a szervezett munkásmozgalom körében is jelentkező nacionalista törekvéseket (l. Najnovški socialisti, N. D. 1897. dec. 1., 8. sz.) közli: MMVD II. 428–429. l.). A lap utolsó felhívása 1899. júl. 1-én jelent meg. (Našim čitateľom, N. D. 1899. júl. 1., 4. sz.) Ebben a kiadóhivatal közli a Nová Doba küszöbön álló megszűnésének okait, köztük a szociáldemokrata pártvezetőség támogatásának hiányát.

² A csatolt iratokból kitűnik, hogy a „Nová Doba” (Új Kor) kiadását 1898 áprilisában Martinček István, a szerkesztést Šuňavec Mátyás vette át. A lap 1898. okt. 1-től 1899. márc. 1-ig nem jelent meg, 1899 júliusi számával pedig megszűnt. – A „Zora” (Hajnal), az időrendben második szlovák munkáslap (alcímében: „národohospodárský časopis” – „nemzetgazdasági folyóirat”) fenti időpontban megjelent egyetlen számáról tudunk. – (A közölt iratra Gosiorovský Miloš, a pozsonyi Komenský-egyetem tanára hívta fel a szerző figyelmét.)

szerkesztőségeik pedig a VIII. Köztemető út 7. sz. a. van. Mindkét lap a „Gutenberg” féle nyomdában VI. Gyár utca 31 sz. a. nyomatik. Bejelentésünk szíves tudomásul vételét kérve maradtunk
Budapest 1897 április hó 23-án. tisztelettel

Tupy Ferencz
a „Nová Doba” és a „Zora”
kiadótulajdonosa
lakik: VI. Külsőváczi út 101.
Budapest.

Svényi Gusztáv
a „Nová Doba” és a „Zora”
felelős szerkesztője
lakik: VIII. Köztemető u. 7.
Budapest.

B

1897 máj. 15

A „Zora” beköszöntő vezércikke a szlovák munkássajtó követeléseiről¹

Zora, 1897, 1. sz.²
[Részlet]³

Néktek, akik szorgos kézzel keresitek kenyereteket és mégis oly sokat éheztek, bár megfeszített erővel tartjátok fenn magatokat – (s) még sincs semmi jogotok, néktek alapítottuk ezt a sajtót, melynek az a feladata, hogy bajaitokban jó tanítók és tanácsadók legyen.

Kötelességünk azonban, hogy legalább röviden megvilágítsuk néktek programmunkat (tervezetünket), melynek alapján állunk és amely sajtónk irányelve lesz...

Nem kívánunk semmi rendkívülit vagy teljesíthetlent, csupán azt, hogy mindenki teljes joggal élvezhesse [munkája] gyümölcsét és mindenkit egyforma emberszámba vegyenek.

1. Követeljük, hogy nemre és nemzetiségre való tekintet nélkül mindenki egyenlő jogokat élvezzen.

2. Az uralkodó osztály jól tudta, hogy amíg a nép felvilágosulatlan, gyáva és széthúzó, addig könnyen megsarcolhatja, ezért minden lehetséges eszközzel megátolni igyekszik e nép öntudatosságát és egységbe tömörülését. Súlyos adókat vetettek ki a sajtóra. A nép társulási és gyülekezési joga elé rendkívüli akadályokat gördítettek. Ezért követeljük minden, a nép szabadságát, művelődését gátló törvény és intézmény megszüntetését.

3. Az uralkodó osztály az egész államhatalmat magához ragadta; többnyire megkérdézsünk nélkül és a mi kárunkra hoz törvényeket; ezért követeljük, hogy mi is szót kapjunk a bíróságokon és a törvényhozó testületben.

4. A dolgozó nép a mai, mérhetetlen hosszú munkaidő következtében megrokkban erejében; egyesek a hosszú munkaidő miatt rendkívül megerőltetik magukat, mások viszont majd éhenhalnak, mert nem kapnak munkát. Követeljük tehát a jogos nyolcórás munkaidőt, továbbá a munkavédelmi törvények betartását; ha már egész életünk során másokért kell küzdeleznünk, hogy legalább betegség, baleset és aggkori munkaképtelenség esetén ne kelljen tartanunk az éhezéstől és gyermekeinket iskola helyett robotba küldenünk, ahol ezek a munkát és ezzel együtt a kenyeret is elveszik tőlünk.

5. Továbbá követeljük, hogy az összes iskolákban ingyenesen és pedig saját anyanyelvünkön tanulhassunk, mert csak a jól berendezett iskolaügy biztosítja a magunk és a nemzet jövőjét!

¹ A lap felelős kiadója František Tupy, felelős szerkesztője Gusto Svěni volt. – A közölt programot a kiadóhivatal (Vydavatel'stvo) jegyzi.

² A közlemény eredeti címe: *Čo chceme?* – Mit akarunk?

³ A teljes szöveget l. MMVD II. 424–426. l.

6. Az emberiesség nevében azt tartjuk, hogy semmi szükségünk nincs állandó hadseregre, mert ez csak koldusbotra juttatja a nemzeteket, meri; az adóbevételek legnagyobb részét a katonaságra fordítják és az embereket a „militarizmussal” elvadítják; követeljük tehát az állandó haderő megszüntetését és az általános leszerelést.

7. Pártunk minden gazdasági és politikai kérdésben állást foglal és megfogadja, hogy minden erőszakkal szemben megvédi az elnyomott nép osztályérdekeit és épp oly erélyesen kiáll a munkásnépnek az uralkodó osztályok részéről történő kizsákmányolása ellen.

8. Miután az uralkodó osztályok minden politikai hatalmat a kezükben tartanak, ezért a legnagyobb adókkal a vagyontalan osztályokat sújtják, így a közvetett adókkal (az élelmiszerek, italok, dohányárak stb. megadóztatásával); ezért követeljük minden közvetett adó megszüntetését és az országos (progresszív) adórendszert, amelyben csak azok tartoznak fizetni, akiknek nagyobb vagyonuk vagy jövedelmük van.

Felvesszük a harcot az erőszak és kizsákmányolás ellen, akár osztályunk, akár párt, faj vagy nem ellen irányuljon is az. Sajtónk híven tolmácsolja majd a munkásság érzelmeit és kívánságait, nem adja el magát, mint ez a többi pártok lapjainál dívik, nem egyesek tulajdona, hanem minden szlováké, aki pártunkhoz tartozik...

C

1897 júl. 1

A „Nová Doba” vezércikke a budapesti V. szociáldemokrata kongresszus nemzetiségi részvételéről¹

N. D., 1897, 3. sz.

Első ízben történt, hogy megszólalt a hangja, megszólalt együttérző szíve a magyarországi munkásság *eredetre és nemzetiségre való tekintet nélkül* egybegyűlt összes képviselőinek. Bátran kijelenthetjük, hogy azok az egyenetlenségek, amelyek a Magyarországon élő munkásság soraiban nemzetiségi tekintetben sokszor felvetődtek, legalábbis bizonyos esetekben megszűntek, mert ahogy *a magyar testvér* kérges jobbát odanyújtotta szlovák sorstestvéreinek: a szerb, a horvát, a cseh, a lengyel és a német valamennyien mint egy apa, egy anya gyermekei testvériesen megértették egymással, mit akarnak, mi a céljuk, és hogyan kell eljárniok, hogy ennek a kifosztott, jogaitól megrabolt népnek annyira szörnyű, elviselhetetlen helyzetét meg lehessen javítani. Mégegyszer nyomatékkal ismétljük, hogy *ez az ötödik szociáldemokrata kongresszus, amelyet a Magyarországon élő munkásság rendezett*, minden eddig megtartott szociáldemokrata kongresszuskorál jobban sikerült, *ez igazi nemzetközi kongresszus volt*. Ezen a kongresszuson első ízben tolmácsolta a szlovák munkásság szlovák nyelven, szlovák szívből gyötrelmes panaszait és fájdalmait mind sorstestvérei a magyar munkások, mind az összes más nemzetiségű munkások előtt is.

Hogy *a szlovák párt² részéről mindjárt első ízben tíz küldött jelent meg*, ez már most szép kilátást nyújt a jövőre. *Az Alföldről öten jöttek, a mi Tátra alji vidékünkéről ketten* (Besztercebányáról és Kassáról), hárman pedig budapesti testvéreink megbízásából adtak kifejezést fájdalmas érzésüknek, és minden igazságtalanságot pellengérré állítottak a kongresszus színe előtt.

Itt érvényre jutott a testvéries összefogás, itt kezét adtak egymásnak (mint azt már fentebb említettük) az összes nemzetiségek. Összejöttek, hogy irányt vegyenek, hogy megjelöljék azt az utat, amelyen tovább kell haladniok, egy biztos, meghatározott cél érdekében, az egész; a kapitalizmus járma alatt nyögő munkásság felszabadításáért.

Az első napon (pünkösdi vasárnapján) reggel 9 órakor nyitotta meg a kongresszust Grossmann elvtárs. Megválasztották három napra a hat tagból álló elnökséget, amelynek tagjai között helyet foglalt a szlovákok küldötte, Lapár Rudolf testvérünk is.

¹ A közlemény eredeti címe: *Kongres soc. dem. strany*. – A szoc. dem. párt kongresszusa.

² *Értsd*: a szlovák munkások csoportja.

A jelenlevők üdvözlése után összeállították a kongresszus tárgysorozatát, bizottságot választottak a mandátumok felülvizsgálására, és minde szükséges elintéznivalók befejeztével rátértek az első pontra.

Elsőnek Steiner Kálmán mondott beszédet, és tudomásunkra hozta, hogy a főváros 46 szervezete 88 taggal képviselteti magát, a vidékről pedig 277 küldött érkezett 130 helység képviselőjében. A budapesti egyetem jogtudományi hallgatói szintén elküldték képviselőjüket, Szabados Sándort, akit mint az egyetemi 28 tag küldöttét lelkes felkiáltásokkal üdvözöltek.

Nagy öröme ez a nép minden egyes védőjének és oltalmazójának, amikor látta, hogy velünk vannak már azok az igaz harcosok is, akik szellemük és született képességeik révén inkább vannak abban a helyzetben, hogy a népre romlást hozó ellenséget legyőzzék, mint azok, akik mindennapos verejtékes munkájuk mellett az éjszakai órákban kénytelenek szellemi előmenetelüket kiharcolni, hogy képességeiket így fejleszthessék ki. Mi lelkesen örülünk annak, hogy már a budapesti egyetemre is behatolt a mi szent eszménk, a rabszolgává nyomorított emberiség felszabadítása és tiszta fényével megvilágosította néhány, nemesen gondolkodó ifjú lelkét, akik felemelték ezt a fáklyát, és minden ún. modern „frázist” elvetve, nem hagyták magukat lebeszélni arról, hogy kezüket nyújtsák nekünk, és akik velünk akarnak dolgozni és harcolni a munkásnép jogaiért és szabadságáért.

Meghatóak voltak Szabados elvtárs szavai, amikor azt mondta, hogy ő nem munkától kérges kezekkel, hanem munkától kidolgozott kérges agyvelővel lép közénk. Ezek a szellemükkel, tehát az agyukkal dolgozó munkások csatlakoztak a testi munkát végzőkhöz...

Švéni Gusztáv, a szlovák munkások budapesti kiküldött képviselője kimutatta, hogy a mi szlovák népünk milyen mostoha javadalmazásban részesül nehéz munkájáért. A fővárosban több mint negyvenezer szlovák munkást foglalkoztatnak, akiknek legnagyobb része kőművesmunkával keresi kenyerét, ahol egy napszamos napibére 70–80 krajcár, de néha még ennél is kevesebb. Ebből a minimális keresetből kell eltartania egész családját, amiből láthatjuk, hogy ezeknek az annyira kiéhezett és megrabolt munkásembereknek nem jut egyéb naponta egy darab kenyérenél és szalonnánál.

Ezenkívül bizonyítéka ez a szlovák nép elmaradottságának is, aminek az az oka, hogy a mi szlovák népünknek nincsenek iskolái, nincs számára olyan intézmény, ahol saját anyanyelvén megismerhetné a viszonyokat, és művelődhetne úgy, ahogy az embernek művelődnie illik. Az egykor egészséges, jó külsejű emberek helyett puffadt arcú, pálinkától elkábított, elbárgyult alakokat látunk. A mi népünk a legnyomorultabb, nem törődik vele senki, teljesen magára hagyott. Láthatjuk azonban a főváros minden utcasarkán azokat a szépséges intézményeket, amelyek arra szolgálnak, hogy ők megmérgezzék.

Rusnák Béla, a besztercebányai küldött erélyes hangon üdvözölte a kongresszust sorstestvéreinek a nevében, és miközben szavaival vázolta az ottani munkásegyletet, kérte, hogy a szlovák munkást jobban segítsék, ne úgy, ahogy eddig, mert hiszen rajta fordul minden előrehaladás. Mindaddig, amíg a szlovák munkás nem szervezkedik egyletekben, hiába való minden arra irányuló kísérlete, hogy sztrájk útján kiharcolhassa bére emelését és munkaideje leszállítását.

Beszédet mondott még Martinček József testvérünk (Kispest), aki rámutatott az itt élő, főleg a téglaiiparban foglalkoztatott munkásság nyomorúságára és kizsákmányoltságuk egészen sajátos módjaira.

Tupý Ferenc, a cseh küldött, szintén erélyes szavakban fejezte ki fájdalmas érzését, és nemcsak a cseheket említette meg – akik többnyire mind ipari munkások, hanem a szlovákokat is, és mindenkinek a figyelmét felhívta Európának erre a leginkább elfelejtett népére, amelyet minden lehető módon rá kell vezetni arra, hogy követelésének jogosultságát önmagában tudatosítsa.

A lengyelek küldötte, Borkovski testvérünk felhívta a párt figyelmét a lengyel munkásokra, akiknek száma Budapesten mintegy 25 ezer, s akiknek helyzete csak igen kevéssel jobb a szlováko-

kénál. Kéri a pártot, hogy a lengyel és a szlovák munkásnépre az eddiginél nagyobb gondot fordítson.

Milativ Milutin adatai szerint³ tíz-tizenötezer munkás nincsen foglalkoztatva, vagy pedig ha dolgozik is, a földesúr számára kell robotolnia napi 25–30 krajcáros bérért. Megemlíti, hogy a jogtalanság miatt bizottságot is menesztettek a főispánhoz, aki őket azután (már ahogy az ilyen felfuvalkodott urak tenni szokták) szépen elküldötte, és ettől az időtől kezdve ujját sem mozdította a nyomorgó és éhező munkásnép érdekében.

Az amúgyis szűkre szabott idő rövidsége miatt több felszólaló kénytelen volt lemondani szóbeli referátumáról, ezért az elnök felkérte őket arra, hogy az összes panaszokat írásban terjesszék elő, hogy így azután nyomtatásban mindenki számára hozzáférhetőek legyenek. A mi képviselőtestületünkben⁴ Schifferdecker, Szász Pál (Csorvás), Moravszki Mátyás, Andó János, Battyánszki György (Medgyesegyháza) és Lapár Rudolf kénytelenek voltak jelentésüket az írásbeli beadványra korlátozni.

Egyébként igen sok szónok beszélt, többek között: Smira Károly (Pécs), Zalka Lajos, a pozsonyi német munkásújság szerkesztője (Pozsony), Csákány János (Tatabánya), Szigeti Géza, aki a bécsi elvtársak üdvözlését hozta, Gvozdák Gradica (Zágráb), Lay (Brassó) és Kerti Mária, aki sűrű tapsok között 60 nőtársa nevében üdvözölte a kongresszust...

Ezután felolvasták az üdvözlő táviratokat, amelyeket Lapár testvérünk szlovák nyelvre is lefordított, és a kongresszus előtt szlovákul felolvasott.

Steiner Kálmán bejelentette, hogy a Szociáldemokrata Párt 11 tagú bizottságának megválasztásával megbízott választmány elvégezte a reá bízott feladatot, és a választást, amelyen minden egyes küldöttnek szavazati joga volt, megejtették. Megválasztották Baron Edét, Rády Sándort, Ruzickát, Teszárszt, Csizmadia Sándort, Pfeiffer Sándort, Grossmann Miksát, Cinger Károlyt és Bokányi Dezső elvtársakat, valamint (a szlovák párt részéről) egyhangúlag Švéni Gusztávot; – Kalmár Henrik és Gombosi Béla, mindketten egyenlő szavazatot kaptak – mivel azonban Teszársz leköszönt, így mind a kettőt beválasztották.

A felügyelői tisztségekre Csebrenyák Józsefet, Maltos Jenőt és Zsigmondi Eleket választották meg.

A választások befejezése után az elnök berekesztette az ülést és mindenki felkészült, hogy délután részt vehessen az általános választójogért tartandó tüntető felvonuláson.⁵

A kongresszus harmadik napja volt a legviharosabb, mert olyan pontokra került sor, amelyek a legnagyobb szerepet játsszák a munkásmozgalomban. A szónokok, nevezetesen a vidékiek, a sérelmek és jogtalanságok egész sorozatára mutattak reá, mint például: a gyűlések betiltása, az újságok elkobzása, a békés, csakis jogaikért felszólaló emberekre való lövöldözés stb. Mindezek a bizonyítékok cáfolhatatlanok, mert mindenki előtt ismeretes, hogy amint a munkások szeretnének egy kicsit összeülni, hogy sérelmeikről elbeszélgessenek, és valami utat-módot keressenek arra, hogy ezeket megakadályozzák – mindjárt ott teremnek a csendőrszuronyok, hogy irgalmatlanul és erőszakkal elfojtsanak minden megmozdulást. Ebből pedig igen kevés haszna van a mai kormánynak, mert a nép, az embereknek az a része, amely nélkül nem volna lehetséges a jelenleg kényelemben élő rétegnek – az úgynevezett burzsoáziának – még a pusztta létezése sem, jól tudja, és már tudatosan is érzi, hogy mi vagyunk a fenntartói mindennek, és ha mi megtagadjuk a szolgálatot, megtagadja a szolgálatot mindaz, ami ezeknek az uraknak a kényelmes életéhez szükséges.

A kongresszus befejeződött, és a hűséges szívek, ezek a minden sérelmet mostanáig békeességben elviselő szívek, megteltek élénk tetterővel, a jövő munka megkezdésének akaratával; szlovák,

³ A kongresszus szerb munkásszónoka a délvidéki szerb agrárpoletariátus helyzetét ismertette.

⁴ *Értsd:* küldötti csoport.

⁵ Leírását és a fővárosi szlovák és lengyel munkások részvételéről szóló beszámolót l. *Všeobecné volebné právo*. – Általános választójog, ND, 1897. júl 1., 3. sz.

magyar, német, lengyel és cseh – mindnyájan közös baráti ölelésben, egymás kezét szorongatva szavukat adták egymásnak, hogy együttesen fognak dolgozni boldogulásukért, együtt fogják ledönteni azokat a válaszfalakat, amelyeket az úri osztály állított közénk, hogy egyikünk a másikat meg ne ismerhesse.

93.

*Nemzetiségi vita az esküdtbíróóságokról szóló törvényjavaslat képviselőházi tárgyalásakor*¹

A

1897 máj. 22

Schreiber² Frigyes módosító javaslata az esküdtbíróóságokról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor

Képv. Napló, 1896–1901, VI. 145–146. l.

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) A törvényjavaslat 4. §-ának első bekezdése azt a rendelkezést, hogy esküdt csak az lehet, a ki az állam hivatalos nyelvét érti, szigorítja és bővíti. Ezt a szigorítást és kibővítést nem tartom indokoltnak s helyén levőnek, s azért azok után is, melyeket az igen tisztelt igazságügyminiszter úr imént említett, bátorkodom a következő módosítványt előterjeszteni:

A 4. §. első bekezdése helyett teendő: „Esküdt csak az a magyar honos férfiú lehet, a ki az alaplajstrom egybeállításának évében életkorának 26. évét betölti, írni és olvasni tud és az állam hivatalos nyelvét, Fiumében pedig az olasz nyelvet érti.”

...T. ház! Poliglott, mondjuk nemzetiségi állam üdvös működésének két feltétele van; az egyik az állandó és félbe nem szakított fejlődés történelmi alapon, hogy a belpolitika hullámzásának ne legyen kitéve.

Innen van a történelmileg hivatott nemzetnek vezérlő szerepe. Így indokolva az államnyelv meghatározása és uralma. Ennek és az igazságszolgáltatás követelményeinek bőven és kielégítően eleget tesz a bűnvádi perrendtartásról szóló törvénynek azon rendelkezése, mely szerint az esküdttek lajstromában csak az maradhat, ki az állam nyelvét érti.

De a nemzetiségi állam üdvös működésének még egy másik feltétele van. A szaktudomány rendesen úgy definiálja: Az összes állampolgárok anyagi és szellemi jólétének ápolása. Én azt hiszem, szintén jól kifejezem Deák Ferencz emlékezetes szavaival kedveltségük meg velök, tudniillik a nemzetiségekkel, a viszonyokat.

Már kérдем, t. ház, meg fogjuk-e kedvelteni velök az esküdtszéki intézményt, ha olyasvalamit beveszünk a törvénybe, mi az intézmény természetéből és működéséből szükségképen nem következik, mi a törvényjavaslat életbeléptetését és végrehajtását csak nehezíti? Pedig ahhoz,

¹ A törvényjavaslat, amely az esküdtbíróóságok hivatalos nyelvét a magyart rendeli, ellentmond az 1868: XLIV. tc. 7–10 §§-ainak, amelyek biztosítják a nemzetiségek nyelvi jogait a bírósági eljárás során. Ez egyik kiindulópontja az erdélyi szász (*Schreiber, Schmidt*), valamint az egyéb nemzetiségi (*Sierban, Kubina*) felszólalók érvelésének és módosítványainak. A nemzetiségeknek a törvényjavaslattal szemben elfoglalt álláspontjára jellemző, hogy még a kormányt támogató „feketeszász” *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* is közli a szebeni szász választókerület választmányának határozatát (l. *Resolution des Kreis Ausschusses der Hermannstädter Wahlkreise aus der Sitzung vom 25 Mai l. J. Sieb. D. Tgbl. 1897. máj. 27., 7. 129. sz.*), amely megtiltja az országgyűlési szász képviselőknek, hogy a kormány által benyújtott eredeti javaslat mellett szavazzanak. (*Vö. Die ungarischen Geschwornengerichte, Kronst. Ztg., 1897. máj. 26–28. 119–120. sz.*)

² *Schreiber Frigyes* (1826–?) erdélyi szász politikus, belügymin. tanácsos, majd Nagyszében képviselője szabadelvű programmal.

hogy az esküdt az államügyész vádbeszéde, a magán vádló ügyvédjének érvelése és – a mi a fő – az elnök összefoglaló fejtegetése után magának ítéletet alkosson és a hozzáintézendő kérdésekre felelhessen, a nyelv értése elégséges és mindaz, a mit a törvényjavaslat indokolása az államnyelv írás- és olvasásban való bírásának szükséges volta mellett felhozott, voltaképpen csak a nyelvtértség szükségének kimutatására alkalmas. Magam is helyeslem a törvényjavaslat azon kívánalmát, hogy intelligensebb elem jusson az alaplajstromba, hogy a műveltség dolgában a társadalom legalsóbb rétegéhez tartozók ne vétessenek fel. De ezen kívánalom az én módosítványomban is határozott kifejezésre talál. Én is mondom, hogy írni-olvasni tudjanak és azt sem hiszem, hogy még sem lehetne állítani, hogy oly iskolázatásnak a kimutatása, minő talán a törvényelőkészítők szeme előtt lebegett, az egyedüli biztosíték az iránt, hogy valakiben a kellő műveltség megvan.

Megjegyzem továbbá: okmányoknak megtekintésére és azoknak megbíráására az esküdtek ritkán lesznek hivatva, az e részbeni feladat a külön meghívott szakférfiakat és a hivatalos ténnyezőket illeti meg, és ha mégis nagyritkán rákerülne a sor, az esküdtek a munkát nygys maguk közt fel fogják osztani, jegyezgetni pedig ha akarnak azt saját anyanyelvükön tehetik, s miután a statisztikai táblázatok kitüntetik azt, hogy mindenütt kellően képesített esküdtek a szükséges számban rendelkezésre állanak, hát minek a nyelvbéli viszonyok kényszerülte kizárást még kidomborítani, kiélesíteni?

Aztán kik és miként fogják az írástudás szükséges mértékét megállapítani?

Mindezek után kérдем, nem fognak-e az ekként kizárt körök arra a gondolatra jönni, hogy az esküdtbíróóság természetéből folyó követelmény határain túlmenő törekvés forog fenn? És ha erre jönnek, megkedveltetve lesz-e velők az esküdszéki intézmény?

T. ház! A bűnvádi perrendtartás alkotásakor ez a kérdés tárgyalatott; a mi egypár hónappal ezelőtt elégségesnek találtatott, tartsuk azt most is elégségesnek, ne menjünk tovább.

Kérem a módosítvány elfogadását. (*Helyeslések. Felkiáltások balfelől: Halljuk a módosítványt!*)

B

1897 máj. 24

*Sierbán Miklós felszólalása az esküdtbíróóságokról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor*¹

Képv. Napló, 1896–1901, VI. 160–161. l.

Sierbán Miklós: T. ház! Mielőtt rátérnék a jelen szakaszhoz beadandó módosítványom rövid indokolására, legyen szabad a szombati ülésen Polónyi Géza t. képviselőtársam által mondottakhoz egypár megjegyzést fűzni.

Schreiber Frigyes t. képviselőtársam ugyanezen szakasznál egy módosítványt adott be, Polónyi Géza képviselő úr pedig annak elvetését javasolja, hivatkozva egyedüli argumentumára: a magyar állameszmére. Engedje meg t. képviselőtársam, hogy egy rövid kérdést intézzek nem ő hozzá, bármennyire is méltányolom tehetségét, bármennyire méltányolom jogászi talentumát, hanem az igen tisztelt igazságügyminiszter úrhoz, vagy ha talán nem ő a fórum competens, akkor az igen tisztelt miniszterelnök úrhoz, hogy itt a ház plénuma előtt röviden magyarázza meg nekünk, hogy mi az a magyar állameszme. (*Derültség.*) Megvallom, t. ház, hogy az erre a magyar állameszmére való hivatkozás nem mai keletű és nem annyira az ellenzéki padokról szokott

¹ Az ellenzékhez csatlakozott egykori kormánypárti román képviselő mentelmi jogának felüggesztését kéri – néhány nappal később, 1897. máj. 29-én, vadászati kihágás ürügyén – a képviselőház mentelmi bizottsága. A kialakult vitában az ellenzéki felszólalók (*Lukács Gyula, Polónyi Géza*) maguk is „nemzetiségi zaklatást” vélnek felismerni az ügyben, a képviselőházi többség viszont megszavazza a mentelmi bizottság javaslatát (*l. Képv. Napló, 1896–1901, VI., 229–231. l.*). Sierbán ennek ellenére megtartotta mandátumát, a mentelmi bizottság által felhozott vád a képviselőházi többség döntése ellenére sem jelenthetett elégséges jogalapot mandátumának megsemmisítésére.

elhangzani, mint inkább a kormánypadokról. Valahányszor a t. kormány eljárását, ténykedését semminemű joggal és méltányossággal indokolni nem tudja, akkor röviden és egyszerűen erre a magyar állameszmére hivatkozik. A többi nemzetiségek t. ház, belevéve a szászokat is, a kik itt vannak a kormány és a szabadelvű párt táborában, leginkább irtóznak ezen magyar állameszmétől. *(Felkiáltások jobbfelől: Miért?)* És higyjék el, t. képviselő urak, hogy erre a magyar állameszmére való hivatkozás az életben sok félreértésre és gyűlölségre ad okot. Ha az igen tisztelt kormány ezen magyar állameszme alatt azt érti, hogy a nemzetiségek, megtartva saját nyelvüket, szokásukat, hűek legyenek e hazához, e haza törvényeihez, a királyhoz, akkor ebben az értelemben elfogadom én is, elfogadják ők is. *(Mozgás.)* Minden ezzel ellenkező állítás, minden ezzel ellenkező tendencia az életben a legnagyobb ellenállásra talált és fog találni. Én, t. képviselőház, csak egyetlen egy eszményi államot ismerem: azt, a mely akkor állana elő, midőn az igen tisztelt kormány Solonnak példáját követné, a ki monda: „Én az atheneieknek nem a legjobb törvényeket adtam, a melyeket képzelni lehet, hanem a legjobbakat a melyeket elviselhetnek”, aztmondaná: Mi az országnak nem a legjobb törvényeket adtuk, a melyeket képzelni lehet, hanem a legjobbakat, amelyeket közmegelegedésre és boldogságra elviselhetnek az ország polgárai vallás- és nemzetiségi különbség nélkül, és a mely törvényeket meg is tartanak. *(Felkiáltások balfelől: Az a fő!)*

Áttérve, t. képviselőház, beadandó módosítványom rövid indokolására, szükségesnek tartom felemlíteni azokat a szavakat, a melyeket az igen tisztelt igazságügyminiszter úr az esküdt-bíróságokról szóló törvényjavaslat indokolásában mondott: „A nemzetiségek egyenjogúságáról szóló eme alaptörvényt” – alaptörvényt – „tartja a jövőre nézve a javaslat, melynek megvaltoztatására semminemű politikai ok nincs; ellenkezőleg, minden a mellett van, hogy ez fenn-tartassák.”

Elhiszem, a mit az igen tisztelt igazságügyminiszter mond, és azt hiszem önök is elhiszik, mert annyira haladtunk ebben az alkotmányos államban és ezen szabadelvű kormányok alatt, hogy létezik egy törvény, amelyet a törvényhozás saját közreműködésével hozott és becsületével biztosított, a melyet a király felségiszavával szentesített s a mely törvényből az igen tisztelt kormány egy szakaszt sem hajt végre...

A nemzetiségi törvényt töröljék el, ha nem akarják végrehajtani, de amíg fennáll, hozzuk összhangba vele a hozandó törvényeket.

... Az 1868: XLIV. törvénycikk, a melyet az igen tisztelt miniszter úr védeni méltóztatott, 7., 8., 9., 10. és 12. §-ában mindig a bíróság tárgyalási nyelvéről szól.

T. ház! Indítványoznám, hogy ezen szakaszba ott, a hol az mondatik: „az állam hivatalos nyelve”, e helyett az tétessék, hogy „a bíróság tárgyalási nyelve”. *(Derültség és ellentmondások.)*

Madarász József: De hamis!

Sierbán Miklós: Továbbá, t. ház, azt hiszem e tekintetben mindnyájan egyetértünk, hogy akkor, a mikor mi a külföldi törvényhozások példáit követve, a bizonyos tettek, ténykedések feletti ítélkezést kiveszszük a bíró kezéből, a ki magát szigorúan, a jus strictumhoz tartja és ezt az esküdtekre bízuk, akkor a méltányosságnak, a jus aequumnak bizonyos tért engedjünk. Már pedig, hogy az esküdtek az igazságszolgáltatás magasztos hivatásának megfelelni tudjanak, arra a legelső kellék az, hogy az az esküdt megértse azon egyének nyelvét, a kinek tetteit és ténykedéseit elbírálni hivatva van. Miután, t. ház, e hazában hárommillió román lakik, a kik azt hiszem, mindig hűek voltak a hazához és királyhoz, *(Derültség a bal- és szélső baloldalon)* azért, t. ház, indítványozom, hogy e szakasz végére e szavak tétessenek: „románok által lakott területen román nyelven”... *(Általános derültség és ellentmondások balról és jobbról. Elnök csenget. Halljuk! Zaj.)*

Elnök: (csenget) Csendet kérek!

Sierbán Miklós: Ezeket egybefoglalva, módosítványom egészbenvéve így hangzanék *(olvassa):*

„Esküdt csak az a magyar honos férfi lehet, a ki az alaplajstrom egybeállításának évében, életkorának 26-ik évét betölti, a bíróság tárgyalási nyelvét, Fiumében az olasz nyelvet és a románok által lakott területen a román nyelvet érti és olvasni tudja stb. stb.”

Ezeket tartottam szükségesnek elmondani, mert ha mi ezen államnak polgárai vagyunk, akkor egyenlő jogokat követelni jogosítva vagyunk. És most megegyeszer kérem módosítványom elfogadását. (*Ellentmondások. Elnök csenget.*)

C

1897 máj. 24

Kubina József¹ és Barabás Béla² felszólalásai az esküdtbírókról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor

Képv. Napló, 1896–1901, VI. 164–165. l.

Kubina József: T. ház! Bármily nagy ellenszenvvel fogadtatott Sierbán Miklós t. képviselőtársam felszólalása, valamint a szászajkú előttem szólott t. képviselőtársam felszólalása,³ mégis kénytelen vagyok a magam nevében saját véleményemet előadni, még pedig nem egyik-másik nemzetiségi szempontból, hanem épen magának a nemzetiségi törvénynek a szempontjából, melyre az igazságügyminiszter úr ezen törvényjavaslat indokolásában hivatkozik, a melyet nem megváltoztatandónak, hanem fen[n]tartandónak mond. Ezen nemzetiségi törvényből ő kiszakítja a 13. §-t, mely a bíróságok belső ügyviteli nyelvét szabályozza és azt mondja, hogy annak hivatalos nyelve a magyar. Ellenben a törvénykezési nyelvet a 7–12. §. szabályozzák, a hol az van mondva, hogy minden állampolgár az első folyamodású bíróságnál részint saját anyanyelvén panaszkodhatik, részint a község vagy törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvén, és ezen első folyamodású bíróságok kötelesek a kihallgatást, az idézést, a tanúkihallgatást, a szemlét az ő nyelvükön eszközölni, a határozatot kihirdetni, sőt ha kívánják, nekik kiadni, a mint a fenálló alaptörvény – mint maga a t. igazságügyminiszter úr mondja – azt megállapítja és határozza.

Azonkívül a törvénykezési nyelvet, a bíróságok tárgyalási nyelvét soha semmiféle törvény nem állapította meg. Tehát ha a t. miniszter úr azzal indokolja a törvényjavaslatot, hogy fenntartandó a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló törvény, akkor nem lehet ezt a szakaszt így elfogadni, mert akkor jogtalanság történik a többi nemzetiségekkel, hanem azt kell mondani, hogy egyáltalában a bíróságok tárgyalási nyelvét tartozik tudni az esküdt, az ő szempontjából tessék tehát határozottan kimondani, hogy igenis azt állapítjuk meg, hogy az állam hivatalos nyelvét köteles tudni az esküdt, nem pedig a nemzetiségi törvény megfelelő szakaszainak megváltoztatását itt involválni.

Madarász József: Nem kell azt idetenni!

Kubina József: De oda kell tenni, nem pedig hallgatólag, mintegy lopva belevinni és azt mondani, hogy van nekünk egy szabadelvű olyan nemzetiségi törvényünk, a milyen sehol e világban nincs.

¹ *Kubina* József (1855–?) morvaszentjánosi ügyvéd, a szentjánosi ker. (Pozony m.) képviselője, előbb szabadelvű, majd (1894 után) néppárti programmal.

² *Barabás* Béla (1855–?) aradi ügyvéd és szerkesztő. A gyomai ker. függetlenségi párti képviselője.

³ Utalás Schmidt Károly szász képviselő beszédére, aki Schreiber indítványát támogatva kifejtette, hogy az esküdtek számára nem szükséges az állam nyelven való írni-olvasni tudás, elég ha csupán értik az állam nyelvét. A törvényjavaslatban levő megszorítással sok alkalmas egyén kimaradna az esküdtek testületéből.

Azért a magam részéről szintén egy módosítást ajánlok, a mely így szól: A 4. §. első bekezdésében ezen szavak helyett „az állam hivatalos nyelvét” tétessék „a bíróságok tárgyalási nyelvét”; e helyett pedig: „azt írni és olvasni tudja” tétessék „írni és olvasni tud”. És akkor kimaradhat a Fiuméra vonatkozó megjegyzés, mert akkor az esküdtek alaprajstromának összeállításánál minden 26. életkorát betöltött egyén értetik, ha a bíróságok tárgyalási nyelvén írni és olvasni tud.

Rakovszky István jegyző: Barabás Béla!

Barabás Béla: T. ház! Az előttem szólott t. képviselőtársam úgy látszik egy húron pendül Sierbán Miklós úrral és az előbb felszólalt szászajkú képviselő úrral. Azt látom, hogy ezen életbevágó és a magyar nemzetre vonatkozó, tehát határozottan a magyar állameszmét szolgáló törvényjavaslattal szemben holmi nemzetiségi kívánalmak is kerekednek felül, pedig ha minden rosszat is el tudok képzelni az igazságügyi kormányról, de azt az egyet nem, hogy a nemzetiségeket akarta volna megtámadni. Ennek a törvényjavaslattal az volt a célja, hogy a nemzetiségeket is egybekapcsolva az egységes magyar nemzet polgáraival, egy nagy, hatalmas magyar állam-eszmének szolgálatába vonja bele a nemzetiségek polgárait is. Tanuljanak meg magyarul, (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) ha azt akarják, hogy az igazságszolgáltatásban a többi magyar állampolgárokkal, a magyar nemzet egyenjogú tagjaival együtt vegyenek részt. Ezt tőlük meg lehet és meg kell követelni. A nemzetiségek nyelvét, a nemzetiségek szokásait senki bántani nem akarja, nem is czélozza, de már engedelmet kérek, Magyarországon mindenki elsősorban magyar állampolgár (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) és csak azután valamely nemzetiségnek a tagja. Aki magyar állampolgár, tudjon és beszéljen magyarul és azonkívül beszélhet azon nyelven, a mit tud s a mi lelkének jól esik. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*)...

D

1897 máj. 24

Erdély Sándor igazságügyminiszter válasza az esküdtbíróságokról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásakor benyújtott módosító javaslatokra

Képv. Napló, 1896–1901, VI. 167–169. l.

Erdély Sándor igazságügyminiszter: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Én abban a véleményben vagyok, hogy ebben a házban mindenkinek saját tetszésétől és elhatározásától függ, hogy valamely szőnyegen lévő tárgyhoz hozzászóljon-e és mikor, s e tekintetben bennünket semmi más, mint csak a házszabályok korlátoznak.

Asbóth János: És a lojalitás!

Erdély Sándor igazságügyminiszter: Én ezen kötelességem alól, hogy ha szükségesnek láttam a felvilágosítást vita közben is megadni, a mint méltóztatnak tudni, soha nem bújtam ki. A mi pedig a szabadelvű pártot illeti, minden egyes tagjának szintén teljes szabadságában áll, hogy ha valamely kérdéshez szükségesnek látja hozzászólni, azt saját tetszése és elhatározása szerint meg is tegye. Biztosítom a t. házat, hogy a szabadelvű párt részéről e javaslat a meggyőződés erejével lesz megszavazva. (*Egy hang balfelől: De nem védi senki!*)...

Most áttérek az egyes módosításokra.

Schreiber Károly t. képviselő úré, mely részben megegyezik Sierbán Miklós t. képviselő úr indítványával, arra irányul, hogy az esküdtbírósági padokra oly esküdtek is juthassanak, kik a magyar nyelvet írni és olvasni nem tudják, sőt Sierbán Miklós szerint egyáltalában nem is bírják.

A törvényjavaslat rendelkezése az 1844. törvények egy szakaszán alapszik, mely meghatározza, hogy a bíróságok nyelve a magyar. Igaz, hogy e törvény akkor csak a felsőbb bíróságokról beszélt, mert akkor az elsőfokú bírák még municzipális bírák voltak; de harmincz év óta fennálló állandó, csorbítatlan gyakorlat az, hogy a törvénykezés nyelve Magyarországon tisztán és kizárólag a magyar volt. E gyakorlat törvényerejű, s midőn a neheztelt rendelkezést a javaslatba felvettem, e törvényes állapotnak, a mai jognak tettem eleget. Ennélfogva én Schreiber Károly t. képviselő úr módosítványát el nem fogadhatom. *(Általános helyeslés.)*...

Kubina József képviselő úr indítványa is körülbelül egy czélra törekszik a Sierbán Miklós és Schreiber Frigyes képviselő urak indítványaival, erre vonatkozólag nézeteimet már előadtam, és semmit, a mi azt lehetővé tenné, hogy az esküdtbíróság padjaira olyan egyének kerüljenek, a kik a magyar nyelvet nem értik és írni és olvasni nem tudják, éppen a mint kifejtettem, a fennálló törvény és törvényerejű gyakorlat alapján el nem fogadhatok. *(Helyeslés.)*...

E

1897 máj. 25

*A nagyszebeni szász választókerület kerületi választmánya 1897. máj. 25-i ülésének határozata az esküdtbíróságokról szóló törvényjavaslattal kapcsolatban*¹

Sieb. D. Tgbl., 1897. máj. 27., 7.129. sz.

A nagyszebeni kerületi választmány f. évi május 25-én tartott ülésén a következő határozatot hozta:

„Meggondolva, hogy kevéssel ezelőtt mind a kerületi választmány, mind a megerősített központi választmány határozatszerűen kimondta, hogy a szász országgyűlési képviselőktől elvárjuk, hogy a bevezetendő esküdtbíróságokról szóló törvényjavaslatban foglalt, az állam valamennyi polgárának egyenjogúságát sértő és a nem magyar nemzetiségek számára még megengedett jogok mértékét ismét megnyirbáló rendelkezések ellen határozottan fel fognak lépni;

meggondolva, hogy a napilapok közleményei szerint a képviselőházban az egyik nagyszebeni képviselő által az esküdtek kvalifikációja tekintetében beterjesztett módosítási javaslatot is elutasították;

meggondolva, hogy eszerint a törvényjavaslat, mivel abból a feltételezésből indul ki, hogy az esküdtek tárgyalási nyelve a magyar legyen, a jog szerint fennálló törvényes előírásokat a bíróságok hivatalos és tárgyalási nyelvét illetően ismét meg akarja változtatni az ország nem magyar nemzetiségeinek rovására;

meggondolva, hogy a szász népi program 4. pontja megköveteli és az ezen program alapján álló képviselőknek első sorban kötelességévé teszi, hogy harcoljanak az ezen nemzetiségeket megillető szabadság és jog minden további megnyirbálása ellen,

a kerületi választmány előljáróban említett határozata következtében kifejezi meggyőződését, hogy a szász országgyűlési képviselők nem adhatják szavazatukat a változatlan javaslatra.”

¹ A közlemény eredeti címe: *Resolution des Kreis Ausschusses der Hermannstädter Wahlkreise aus der Sitzung vom 25 Mai l. J.*